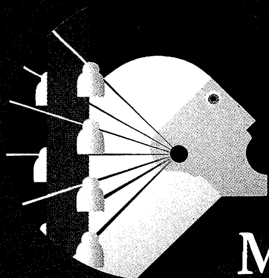

CRIZA LUMII MODERNE

RENÉ GUÉNON s-a născut la Blois, în 1886; în perioada 1909–1912 ia contact cu doctrinele orientale, a căror coerență și unitate de principii cu creștinismul va încerca să le pună în evidență pentru a putea trezi în Occident forțele capabile să se opună decăderii acestuia. În 1928, afectat de moartea soției sale, dar și de neînțelegerea cu care fusese primit de către diferite medii franceze efortul său de a resuscita spiritul tradițional, Guénon părăsește Franța și se stabilește, în 1930, la Cairo, unde se va căsători cu o tânără musulmană. În toată această perioadă va continua să scrie în limba franceză și să publice în Franța; se săvârșește din viață în 1951. A întreținut o vastă corespondență cu trei gânditori români: Vasile Lovinescu, Marc-Mihail Avramescu și Mihai Vâlsan.

LUCRĂRI: Introduction générale à l'étude des doctrines hindoues (1921), *Orient et Occident* (1924), *L'Homme et son devenir selon le Vêdânta* (1925), *L'Esotérisme de Dante* (1925), *Le Roi du Monde* (1927), *Autorité spirituelle et pouvoir temporel* (1929), *La Crise du Monde moderne* (1931), *Le Symbolisme de la Croix* (1931), *Les Etats multiples de l'Etre* (1932), *La métaphysique orientale* (1939), *Le Règne de la Quantité et les Signes du Temps* (1945; *Domnia cantității și semnele vremurilor*, trad. de Florin Mihăescu și Dan Stanca, Humanitas, 1995, 2008), *La Grande Triade* (1946), *Aperçus sur l'Initiation* (1946), *Les Principes du Calcul infinitésimal* (1946). Postum au mai apărut: *Initiation et réalisation spirituelle* (1952), *Aperçus sur l'ésotérisme chrétien* (1954), *Symboles fondamentaux de la science sacrée* (1962; *Simboluri ale științei sacre*, trad. de Sorina Șerbănescu și Marcel Tolcea, Humanitas, 1997, 2008) – îngrijit de M. Vâlsan, *Formes traditionnelles et cycles cosmiques* (1970), *Etudes sur l'hindouisme* (1970), *Etudes sur la franc-maçonnerie et le compagnonnage* (1970), *Points de vue sur l'ésotérisme islamique et taoïste* (1973).

RENÉ GUÉNON

CRIZA LUMII MODERNE

Traducere de
ANCA MANOLESCU

Prefață de
FLORIN MIHĂESCU
și ANCA MANOLESCU

Coperta
ANGELA ROTARU

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
GUÉNON, RENÉ
Criza lumii moderne / René Guénon; trad.: Anca Manolescu; pref.: Florin Mihăescu, Anca Manolescu. – Ed. a 2-a. - București: Humanitas, 2008
ISBN 978-973-50-1316-5

I. Manolescu, Anca (trad.; pref.)
II. Manolescu, Anca (pref.)

008
294

RENÉ GUÉNON
LA CRISE DU MONDE MODERNE
Troisième édition

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi CARTE PRIN POȘTĂ: tel./fax 021/311 23 30
C.P.C.E. – CP 14, București
e-mail: cpp@humanitas.ro
www.librariilehumanitas.ro

Prefață

În peisajul gândirii contemporane, opera lui René Guénon are un profil cu totul singular: ea pare mai degrabă mesajul riguros și cuprinzător al unei instanțe spirituale decât expresia – inerent limitată și partizană – a unei concepții individuale. Lucrările sale nu studiază un domeniu al realului, nu dezvoltă elementele unei doctrine anume, nici nu relatează un traseu de căutări ori experiențe proprii; René Guénon nu se impune în nici un caz ca „autor" ci, mai degrabă, ca manifestare a unei funcțiuni – de reamintire, de traducere în limbaj modern și de mărturie a ceea ce toate civilizațiile tradiționale recunosc ca fundament și totodată ca pol esențial: principiul metafizic, Realitatea supremă manifestată prin înțelepciunea primordială (Philosophia Perennis, Sanātana Dharma) răsfrântă la rându-i, în mod specific, dar deplin, în fiecare tradiție autentică. Ca atare, el nu e câtuși de puțin un „original", ci un mediator; un canal impersonal, dar special modelat, prin care adevărul inițial și unic se comunică lumii moderne într-o formulare aptă de a-i fi pe înțeles.

Prin originea franceză, prin educația clasică, prin structura mentală de tăietură geometrică și perfectă coerență logică, René Guénon aparține într-adevăr culturii occidentale. Prin concepție și mai ales prin profilul spiritual,

el ține în schimb de vechea gândire tradițională și ezoterică cu rădăcini adânci nu numai în doctrinele orientale și arhaice, dar chiar în intemporal. Dacă mai adăugăm o trăire spirituală de obârșie inițiatică și de un înalt nivel metafizic, mai ales pentru epoca noastră, vom înțelege poate unicitatea acestei personalități. Și cum structura sa interioară – unind afinitatea pentru intuiția intelectuală cu modalități de gândire și formulare logice – l-a predispus la exprimarea într-un limbaj contemporan a doctrinelor sacre, a rezultat o operă tradițională de expresie europeană, scrisă cu o inspirată claritate și forță de convingere, ce apare ca una dintre ultimele lumini aruncate de Philosophia Perennis în obscuritatea acestui sfârșit de ciclu.

*

* *

Originar dintr-o provincie franceză cu veche burghezie catolică, născut la Blois, în 1886, sub semnul Scorpionului (de unde ascuțimea minții, dar și o anumită înclinație polemică), urmând cursurile colegiului Augustin-Thierry, tânărul René face studii remarcabile de matematică și filozofie, al căror limbaj precis îl vom regăsi sublimat în opera lui. Din 1904 se stabilește la Paris, continuându-și studiile matematice la colegiul Rollin, pe care va trebui însă să-l părăsească din cauza unei sănătăți destul de șubrede. O slăbiciune pe care va ști să o transforme în avantaj, preocupându-se, ca autodidact, de domenii proprii spiritualității ezoterice de care se simțea profund atras. Pentru a se întreține, el e nevoit să dea lecții de matematică și filozofie. În 1912 revine pentru scurt timp la Blois, unde se căsătorește cu o

tânără catolică, Berthe Loury, cu care se instalează la Paris. În timpul războiului va fi reformat pe motive de sănătate și va continua să studieze și să dea lecții de filozofie în diferite locuri, între care și Setif, în Algeria. După război va duce o existență grea, întreținându-se din scris, publicând numeroase opere de doctrină ezoterică și colaborând la reviste de specialitate mai mult sau mai puțin cunoscute.

Puternic afectat de moartea soției sale, în 1928, dar și de neînțelegerea cu care cercurile catolice priveau poziția tradițională exprimată în lucrările sale, ca și de ostilitatea afișată în cercurile ocultiste și în general de toată ambianța profană a societății franceze și a celei pariziene în special, René Guénon hotărăște să părăsească Franța, stabilindu-se, în 1930, la Cairo. Aici se va recăsători, în 1934, cu o tânără musulmană, Fatma, cu care va avea patru copii, ultimul născut imediat după moartea sa. Timp de douăzeci de ani el va trăi în Islam continuând să scrie în limba franceză și să publice în Franța. Întreține, în plus, o vastă corespondență, inclusiv cu trei gânditori români din țară (Vasile Lovinescu și Marc-Mihail Avramescu) și străinătate (Mihai Vâlsan). Se stinge în 1951, fiind înhumat într-unul din cimitirele orașului Cairo.

*
* *

Biografia nu are, așadar, nimic spectaculos; în planul faptelor imediate, ea pare modestă, marginală și întru câtva excentrică. Doar ivirea în Franța a unei vieți ce se va încheia cu douăzeci de ani de apartenență vizibilă la Islam va stârni probabil mirarea, dar va oferi poate

și înțelegerea unor semnificații ce țin de alt registru: anume că funcțiunea de care vorbeam la început e „încadrată“ de o tradiție ce recunoaște și integrează, la sfârșit de ciclu, înțelepciunea tuturor celorlalte, pe de o parte; că, pe de altă parte, arcul dintre Europa occidentală și Islam marchează, în ceea ce îl privește pe Guénon, nu numai o misiune orientată către lumea modernă, dar și o vocație, o realizare spirituală proprie dezvoltată în interiorul unei forme tradiționale ale cărei posibilități ezoterice sunt încă vii și accesibile tuturor celor calificați să meargă pe un astfel de drum.

Complementar expunerilor sale doctrinare, René Guénon a încercat să găsească în timp elemente de sprijin pentru reîntoarcerea Europei către o concepție și o organizare tradiționale. În prima perioadă, după sosirea sa la Paris (1904–1914), el a trecut prin diverse medii occidentale care puteau fi depozitarele unei spiritualități inițiatice cu șanse de reactivare efectivă și eficace. Pătrunzând în majoritatea grupărilor ocultiste, Guénon și-a putut da însă seama de caracterul sincretic și fantezist, de lipsa de filiație spirituală regulată a tuturor acestor contrafaceri moderne care ofereau false doctrine și prezentau aspectul unor caricaturi de organizații inițiatice reale. În revista *La Gnose*, pe care o fondează în 1909, va da câteva precizări asupra carențelor grave ce descalificau respectivele manifestări: „...eroarea celor mai multe dintre aceste doctrine așa-zis spiritualiste rezidă atât în caracterul lor în fond materialist, transpus însă în alt plan, cât și în pretenția de a aplica domeniilor spiritului metode pe care științele empirice obișnuite le folosesc pentru a studia lumea substanțială. Or, aceste metode experimentale nu pot duce decât la simpla cunoaștere a fenomenelor

pe temeiul cărora e cu neputință să fie construită o teorie metafizică – un principiu universal fiind imposibil de indus din fapte particulare. De altfel, încercarea de a obține cunoașterea lumii spirituale prin mijloace materiale este evident absurdă; principiile le putem găsi doar în noi înșine și nu în obiectele exterioare" (dec. 1909). Analiza detaliată a manifestărilor neospiritualiste, dar și caracterizarea fenomenului în ansamblu vor fi realizate în două lucrări de mari dimensiuni, încărcate inevitabil de numeroase relatări faptice: *Teosofismul, istoria unei pseudoreligii* (1921) și *Eroarea spiritistă* (1923). Ele limpezesc terenul orientărilor tradiționale de falsele concepții ale unei pseudospiritualități, pernicioase și agresive în același timp, despre care A.K. Coomaraswamy spunea că poate fi caracterizată prin versetul din *Bhagavad-Gītā* (XVII, 4): „cei ce practică cultul morților și al duhurilor sunt oamenii întunericului".

După episodul ocultist, el va pătrunde în Masonerie (1909–1914), de care se va detașa însă, conștient de acuta ei decădere. Organizație care a avut în tot cursul Evului Mediu caracterul unei puternice inițieri cosmologice, luând ca suport meseria constructorilor de catedrale, cu simbolism bazat pe actele zidirii, Masoneria și-a părăsit, în secolul al XVII-lea, caracterul operativ pentru unul speculativ. Ceea ce s-a păstrat până astăzi este doar ritualul de intrare, sufocat și el de masivele devieri ale Masoneriei moderne către preocupări sociale și mai ales politice care alterează până la completa desfigurare această supraviețuitoare, aproape singura, a organizațiilor inițiatice din Occidentul creștin. Ceea ce rămâne demn de interes, după Guénon, este simbolismul masonic, la care acesta se referă adeseori și căruia îi dedică numeroase studii.

Clarificarea vechiului statut al masoneriei, precum și a transformărilor ei va fi întreprinsă cu precădere în revista *La France Anti-maçonnique* între anii 1913–1914, sub pseudonimul Sfinx.

Anii 1909–1912 constituie punctul de răscruce, momentul capital pentru cristalizarea rolului lui Guénon, ca și pentru formația sa interioară. După ce investigase cam toate posibilitățile inițiatice ale Occidentului și constatase degradarea ultimelor vestigii, el ia contact cu doctrinele orientale – hindusă, chineză și islamică – prin întâlniri directe cu reprezentanți autorizați ai acestor tradiții. Modul cum sunt acestea expuse – pe marile lor linii – în formularea europeană a lui Guénon confirmă faptul că nu le-a abordat nici ca orientalist, nici ca istoric al religiilor ori filolog, aplicându-le adică punctul de vedere al unei discipline științifice moderne. A fost un contact nemijlocit cu organismul lor viu, în care doctrina reprezintă osatura principiilor, iar simbolul – realitatea întrupării lor în existență. Între acești ani apare revista *La Gnose* condusă și redactată în cea mai mare parte de Guénon, sub numele de Palingenius; aici el publică fragmente din două importante lucrări viitoare privind hinduismul – *Omul și devenirea sa după Vêdânta* și *Simbolismul Crucii*, cu accente pe creștinism și Islam. În redactarea sa finală, ultimul volum poartă dedicația autorului către maestrul său în inițiere și este datată 1329 H adică 1912, ceea ce reprezintă momentul intrării lui Guénon în Islamul ezoteric.

După război continuă încercările de a trezi, de a reactiva în Occident forțe spirituale capabile să se opună decadenței lumii moderne și apte totodată să stabilească un acord real cu Orientul tradițional. Cum singura instituție

învestită legitim cu autoritate spirituală era Biserica catolică, el va urmări evidențierea coerenței dintre Creștinism și celelalte tradiții, a unității lor de principiu cât și a consonanțelor lor simbolice. În colaborările la revista catolică *Regnabit* (1925–1927), unde fusese recomandat de către arheologul și heraldistul Charbonneau-Lassay, René Guénon a insistat atât asupra punctului de vedere creștin privind simbolismul Inimii și al Centrului Lumii, cât și asupra altor teme medievale, mai ales aceea a Sf. Graal, ilustrând perenitatea tradiției. Din păcate, animozitatea unor cercuri neotomiste față de orientarea reprezentată de Guénon, obtuzitatea în ce privește virtualitățile de deschidere universală, intrinsece Creștinismului – prezentă atât în mediile catolice, cât și în cele universitare – l-au făcut să considere ca improbabilă speranța unei redresări din interior a Occidentului.

Începând cu 1929, Guénon colaborează regulat la revista *Voile d'Isis*, care își propunea „studiul tradiției și al diverselor mișcări spirituale vechi și moderne" punând însă un accent destul de puternic pe preocupări ocultiste. Sub influența lui Guénon, ea se transformă progresiv și își precizează ca obiect „studiul doctrinelor tradiționale, atât orientale, cât și occidentale, precum și al științelor legate de acestea". Aici, Guénon își va putea expune nestingherit punctul de vedere în articole ce conțin fie expuneri doctrinare, fie studii de simbolică și istorie sacră ori recenzii de publicații cu referire la probleme tradiționale. Unul dintre cei mai importanți continuatori ai săi, M. Vâlsan, vorbea despre caracterul acestor contribuții ca fiind și mai pregnant decât în marile lucrări: „Implantate în sensibil, definițiile sunt mai evidente, demonstrațiile mai convingătoare, concluziile

mai riguroase. În ciuda acestei precizii, incomparabila artă intelectuală a autorului evocă, mai ales în aceste texte, prezența discretă a indefinisabilului element de mister, de adâncă majestate a realităților, de inefabilă frumusețe a semnificațiilor și de perfecțiune fără putință de tăgadă a finalităților, toate proprii datelor adevăratei științe, cea pe care el însuși a numit-o «știința sacră».“* Revista *Voile d'Isis*, devenită ulterior (1936) *Etudes Traditionnelles*, va aduna în jurul ei colaboratori profund atașați de ideea unei unice înțelepciuni primordiale întrupată specific, dar concordant, în toate doctrinele și civilizațiile tradiționale. Printre ei: Ananda K. Coomaraswamy, Frithjof Schuon, Titus Burckhardt, Luc Benoist, Mihai Vâlsan, Jean Reyor, André Préau, Vasile Lovinescu și alții, constituind un nucleu de studii, dar și de radiație a orientării deschise de Guénon.

*

* *

Doctrina transmisă de René Guénon pornește de la un Principiu suprem transcendent, imuabil și etern, identic cu Posibilitatea totală, ea însăși simbolizată de infinitul, vidul sau tăcerea metafizică. În Posibilitatea totală se pot distinge posibilitățile de manifestare asumate de Ființa universală (*Brahma saguna*), înglobate, împreună cu posibilitățile de nemanifestare, în Non-Ființa universală (*Brahma Nirguna*). Ființa însăși include posibilități de manifestare efectiv manifestate și posibilități de manifestare nemanifestate. Ca principiu al manifestării, Ființa

---

* M. Vâlsan, „Introducere“ la lucrarea lui René Guénon, *Symboles fondamentaux de la science sacrée*, Paris, Gallimard, 1972, p. 19.

este identică Dumnezeului personal al religiilor, simbolizat de Unitatea primordială. Toată această „structură" a Posibilității totale e sugerată prin simbolurile amintite, rămânând în sine mister inefabil și inexprimabil (a se vedea *Stările multiple ale Ființei*).

Pentru a nu-și limita posibilitățile, Ființa și le manifestă prin intermediul esenței (*purusha*) și substanței (*prakriti*) universale, sub forma unei multiplicități de stări care sunt tot atâtea lumi, comportând la rândul lor diferite modalități, în funcție de ansamblul condițiilor care le delimitează existența. Aceste lumi sunt grupate, după forma în care se manifestă, în informale (supraindividuale) și formale (individuale) cu două modalități, subtilă și grosieră. Se regăsește astfel ansamblul manifestării format din trei lumi: spirituală, subtilă și corporală (*spiritus*, *anima*, *corpus*), care, sub diferite denumiri, constituie creația propriu-zisă în toate doctrinele tradiționale ale umanității (*Omul și devenirea sa după Vêdânta*). Desigur că, în raport cu Ființa, care este singura reală, toate aceste lumi sunt doar o aparență, un joc al Mayei, în același timp energie a Principiului și iluzie cosmică.

Omul însuși este o ființă care integrează în el cele trei lumi, ocupând un loc central pe nivelul respectiv de existență, datorită conștiinței sale, reflex individual (eu) al Ființei universale (Sine). Omul constituie astfel, împreună cu Principiul și creația, o triadă (*Deus*, *Homo*, *Natura*) care corespunde întregului univers. Acestea sunt, în linii esențiale și prezentate extrem de succint, ontologia, cosmologia și antropologia care se regăsesc, cu nesfârșite variații de detalii, în toate doctrinele tradiționale, expunerea lor cea mai completă și mai pură fiind conținută în tradiția hindusă.

Doctrina sacră constituie nucleul a ceea ce R. Guénon numește Tradiția primordială de origine nonumană, tradiție care s-a manifestat de-a lungul umanității în diferite tradiții particulare, dintre care unele și-au păstrat caracterul metafizic și impersonal (taoism, hinduism), în timp ce altele au luat un caracter religios și personal (religiile abrahamice), adăugându-și elemente diferite de ordin mistic, etic, social etc. (*Introducere generală în studiul doctrinelor hinduse*). Ca o consecință a acestui fapt, fiecare tradiție particulară autentică este o revelație a Tradiției primordiale: nucleul doctrinar și adaptarea moralei, a ritualului și a expresiei la diferitele condiții de loc și de timp sunt stabilite prin mesajul unui trimis divin (*avatara*). Toate tradițiile valabile (nedeviate) sunt, așadar, o manifestare a Ființei supreme, având ca origine un principiu spiritual din care decurge toată structura lumii și a omului, ca macrocosm și microcosm, între care este o profundă analogie. „Formele tradiționale pot fi comparate cu drumuri care conduc toate la un același țel, dar care, ca drumuri, nu sunt mai puțin distincte."*

Deoarece adevărurile care alcătuiesc doctrinele tradiționale prezintă dificultăți mai mari sau mai mici de asumare, fiecare doctrină completă comportă o parte interioară, mai degrabă intelectuală și voalată de mister, numită ezoterică, și o parte exterioară, mai direct accesibilă și mai aptă de exprimare scrisă, numită exoterică. De altfel, cele două laturi sunt mai curând complementare decât contradictorii, ele formând un tot, chiar dacă în unele tradiții s-au pierdut cu timpul aspectele ezoterice, sau s-au estompat. Este de la sine înțeles că opera lui

---

* R. Guénon, *Aperçus sur l'initiation,* Paris, Gallimard, p. 44.

Guénon se ocupă mai ales de punerea în lumină a aspectelor ezoterice ale marilor tradiții, aspecte prin care devine limpede „unitatea transcendentă a religiilor".

Realitatea stărilor multiple ale manifestării, structurată într-o ordine ierarhică în care principiile de ordin spiritual (ideile platoniciene) se reflectă pe nivele inferioare în „imagini" (*eidolon*) mai mult sau mai puțin asemănătoare, face posibilă comunicarea și cunoașterea planurilor superioare de pe nivelul celor inferioare, prin intermediul simbolurilor. În acest sens, orice făptură, orice entitate, poate simboliza, în grade și cu intensități diferite, întregul cosmos, urcând pe verticala care unește diferitele planuri de existență. Simbolul nu este un element arbitrar sau convențional, ci exprimă intrinsec esența fiecărei făpturi și totodată legătura ei cu unul sau altul dintre aspectele cu valoare de principiu ale universului. Întreaga manifestare este, așadar, o țesătură de planuri orizontale și verticale care își corespund între ele, realitate reprezentată de simbolul totalizant al crucii (*Simbolismul Crucii*). Simbolul este nu numai un mod de expresie, ci atribut inerent al oricărei existențe; originea lui fiind nonumană, simbolul e universal: doar expresia umană îl transformă într-un limbaj analog, specific fiecărei tradiții.

Realitatea simbolului face ca fiecare act uman, fiecare gest, în sensul cel mai general, să aibă o semnificație simbolică; însă eficacitatea sa capătă o cu totul altă anvergură atunci când gestul este consacrat prin coborârea harului, când are, deci, un caracter ritual. Se stabilește, în acest mod, legătura dintre principiu și ritual prin intermediul simbolului. Și dacă această manifestare descendentă a unei triple alianțe între principii, simboluri și ritualuri

explică viața universului și a omului, ea dă omului, practicată în sens ascendent, posibilitatea să se ridice de la pământ la cer prin intermediul ritualului și al simbolului. „...ritul și simbolul nu sunt în fond decât două aspecte ale unei aceleiași realități; și aceasta nu este altceva, în definitiv, decât corespondența care leagă între ele toate nivelurile Existenței universale, astfel încât, prin ea, starea noastră umană poate fi pusă în comunicare cu stările superioare ale ființei."*

Comunicarea se poate face prin rugă, mai ales prin ruga contemplativă, care e cunoaștere pură (gnosă), și prin ritual, care e act simbolic consacrat. Cum există însă un aspect exterior al doctrinei, accesibil celor mai mulți, și unul interior, accesibil unor elite calificate, rezultă implicit două căi majore de comunicare a omului cu stările superioare: calea exoterică, în genere religioasă, și calea ezoterică, inițiatică. Fără să intrăm în detalii, prima poate duce la mântuire, deci la regăsirea după moarte a stării paradiziace, a doua deschide o posibilitate de unire cu Principiul universal, de realizare a „Identității supreme". După R. Guénon, inițierea este calea majoră a desăvârșirii spirituale, care se poate realiza efectiv din starea umană, ducând la eliberarea din viață (*Jivaumukta*): Evident că nu orice inițiere folosește aceleași rituri și poate realiza același nivel spiritual; se deosebesc, în funcție de aptitudinile inițiatului, o cale a acțiunii (*Karma*), una a iubirii (*Bhakti*) și una a cunoașterii (*Jnana*). Apare în relief excelența cunoașterii contemplative, ca rod al unei intuiții intelectuale, singura în stare să ducă la gnoza supremă, la unirea cu Principiul.

---

* R. Guénon, *op. cit.*, p. 122.

Dacă aceasta este doctrina despre Ființă, univers și om, privită în structura ei principială, deci independent de devenire, nu e mai puțin adevărat că trecerea de la Principiu la manifestare, de la Unitate la multiplicitate atrage inerent după sine o degradare a acestei structuri, care se accentuează pentru om odată cu intrarea sa în istorie, cu intervenția-factorului timp. Spre deosebire de istoria profană care interpretează devenirea ca o evoluție liniară progresivă (în linie materială), istoria sacră o privește ca pe o degradare lentă a spiritualității și deci a întregii civilizații umane. Iar această degradare nu se face linear, ci în cicluri care sunt o succesiune de degenerări și regenerări, de căderi și renașteri, urmând însă spirala descendentă a devenirii. În tradiția hindusă, decăderea întregii umanități se face în 14 cicluri mari (*Manvantaras*) până la resorbția finală în Principiu (*Pralaya*), în timp ce decăderea fiecărui ciclu trece prin patru vârste (*Yuga*), denumite *Satya*, *Trêtâ*, *Dwâpara* și *Kali-Yuga*, în termeni hesiodici vârsta de aur, argint, aramă și fier. Omenirea s-ar găsi acum, după această tradiție, la sfârșitul celui de-al 7-lea *Manvantara* și deci la sfârșitul vârstei sumbre (*Kali-Yuga*). În această ultimă fază, după o perioadă de solidificare materialistă, urmează o perioadă de disoluție care se va generaliza provocând catastrofa finală și va fi urmată de revelarea unei noi spiritualități ducând la regenerarea omenirii. Aspectele acestei perioade de criză maximă fac obiectul cărții de față, *Criza lumii moderne*.

Iată care ar fi în linii mari doctrina tradițională, expusă în opera sa de R. Guénon, care nu se consideră decât mesagerul ei inspirat și chiar mandatat în acest scop de Centrul spiritual al lumii*. El împlinește deci

* R. Guénon, *Le Roi du monde*, Paris, Gallimard, 1927.

nu numai o operă de martor, ci chiar o funcțiune eshatologică în acest sfârșit de *Kali-Yuga*.

Prin amploarea și exaltarea acestei doctrine, expusă într-un limbaj de o mare claritate, coerență și rigoare, opera lui R. Guénon a avut o audiență remarcabilă pentru o doctrină metafizică de o elevată intelectualitate, câștigându-și numeroși adepți, dintre care cei mai importanți sunt: Fr. Schuon, T. Burckhardt, J. Robin (Franța), J. Evola (Italia), A. K. Coomaraswamy (India–SUA) etc. Și mai remarcabilă ni se pare audiența ei, în perioada interbelică, în România, unde V. Lovinescu, M. Vâlsan, M. Avramescu au fost fervenți emuli ai lui R. Guénon, de care nici M. Eliade nu a fost străin în tinerețe, chiar dacă, ulterior, și-a impus o tăcere asupra acestui subiect, tăcere din care n-a ieșit, cu unele rezerve, decât spre sfârșitul vieții sale.

Oricâte discuții critice s-au făcut în jurul personalității lui R. Guénon în cercurile catolice, universitare și ocultiste, opera lui are astăzi nu numai o valoare doctrinară, ci și una profetică care-i mărește radiația în lumea acestui sfârșit și început de mileniu. Dar, cum spune el însuși: „Sfârșitul unei lumi nu este niciodată, și nu poate fi niciodată, altceva decât sfârșitul unei iluzii."*

FLORIN MIHĂESCU
ANCA MANOLESCU

---

* R. Guénon, *Le Règne de la Quantité et les Signes des Temps*, Paris, Gallimard, 1945, p. 272 (*Domnia cantității și semnele vremurilor*, trad. de Florin Mihăescu și Dan Stanca, Humanitas, București, 1995, 2008).

CRIZA LUMII MODERNE

CUVÂNT ÎNAINTE

Scriind cu câțiva ani în urmă *Orient și Occident*, socoteam că am dat, cel puțin pentru momentul respectiv, toate indicațiile utile asupra chestiunilor care constituiau subiectul cărții. De atunci însă evenimentele s-au precipitat, desfășurându-se cu o viteză mereu crescândă, ceea ce ne determină, fără a modifica, de altfel, cu nimic cele spuse cu acel prilej, să aducem unele precizări complementare și să dezvoltăm anumite puncte de vedere asupra cărora n-am considerat, la început, că e cazul să insistăm. Aceste precizări se impun cu atât mai mult cu cât, în ultimul timp, au început să se reafirme, în forme destul de agresive, chiar unele dintre confuziile pe care ne-am străduit deja să le lămurim; păstrându-ne în mod deliberat departe de orice polemică, am considerat totuși că este potrivit să punem, încă o dată, lucrurile la punct. Există însă, în acest sens, considerații care, deși sunt elementare, par atât de străine imensei majorități a contemporanilor noștri încât pentru a le face înțelese trebuie să revenim mereu la ele, prezentând diversele lor aspecte și explicând, cât mai în detaliu, pe măsură ce împrejurările o îngăduie, tot ceea ce poate stârni dificultăți imprevizibile la prima vedere.

Chiar titlul cărții de față cere câteva explicații; le vom da fără întârziere, pentru ca cititorul să știe limpede ce semnificație îi acordăm și pentru a nu exista nici un echivoc în această privință. Că se poate vorbi de o criză a lumii moderne, luând termenul „criză“ în accepția lui curentă, e o chestiune pe care mulți n-o mai pun la îndoială și, în această privință cel puțin, s-a produs o schimbare însemnată: sub acțiunea evenimentelor înseși anumite iluzii încep să se destrame; această destrămare nu poate decât să ne bucure, căci ea constituie un simptom favorabil, indiciul unei posibilități de redresare a mentalității contemporane, posibilitate asemănătoare unei slabe pâlpâiri de lumină în mijlocul haosului actual. Astfel, credința într-un „progres“ nesfârșit, socotită odinioară o dogmă intangibilă și indiscutabilă, nu mai este astăzi admisă atât de unanim; unii încep să întrevadă, mai mult sau mai puțin vag, mai mult sau mai puțin confuz, că civilizația occidentală, în loc să-și continue neîntrerupta dezvoltare în același sens, ar putea să ajungă la un moment dat într-un punct mort sau chiar să dispară cu totul într-un cataclism. Aceștia nu văd poate limpede în ce constă pericolul iar spaimele lor himerice ori puerile dovedesc îndeajuns că păstrează în minte o sumedenie de erori; faptul că ei își dau seama de existența unui pericol, chiar dacă mai mult îl simt decât îl înțeleg cu adevărat, e totuși destul de însemnat; e deci important că au ajuns să conceapă această civilizație, de care modernii sunt atât de mândri, ca pe una care nu ocupă un loc privilegiat în istoria lumii și care poate avea aceeași soartă ca atâtea altele dispărute în vremuri mai mult sau mai puțin îndepărtate, civilizații dintre care unele n-au lăsat decât urme infime, vestigii abia perceptibile ori greu de recunoscut.

A spune deci că lumea modernă se află în criză înseamnă cel mai adesea a afirma că ea a ajuns într-un punct critic, sau, cu alte cuvinte, că e iminentă o transformare, mai mult sau mai puțin profundă, că e de așteptat să se producă, în mod cert și nu peste mult timp, o schimbare de orientare, de voie sau cu forța, mai mult ori mai puțin brusc, cu sau fără catastrofe. Această accepție e perfect legitimă și corespunde în parte cu ceea ce gândim și noi, dar numai în parte, căci adoptând un punct de vedere mai general nouă ni se pare că toată epoca modernă, în ansamblul ei, reprezintă pentru lume o perioadă de criză; de altfel, se pare că ne apropiem de deznodământ, care agravează anormalitatea stării de lucruri instaurate acum câteva secole, dar ale cărei consecințe n-au fost niciodată atât de vizibile precum sunt astăzi. Din aceeași pricină, evenimentele se desfășoară, așa cum spuneam la început, cu o viteză accelerată; criza se poate, desigur, prelungi; nu însă la nesfârșit; ba chiar, fără a fi în măsură să indicăm o limită precisă, avem impresia că lucrurile nu mai pot dura prea mult.

Dar însuși cuvântul „criză“ mai cuprinde însă unele semnificații care pot exprima mult mai bine ceea ce avem de spus: etimologia sa, pe care o pierdem din vedere atunci când îl folosim în mod curent, dar la care trebuie să ne raportăm așa cum se cuvine să facem ori de câte ori vrem să restituim integral unui termen sensul său propriu și valoarea sa originară, etimologia sa deci îl face parțial sinonim cu „judecată“ și „discriminare“. În oricare ordine de lucruri, faza care poate fi numită pe drept cuvânt „critică“ e cea care duce imediat la o soluție, favorabilă sau defavorabilă, cea în care intervine o decizie într-un sens ori într-altul; e deci momentul

când devine posibilă judecarea rezultatelor dobândite, cântărirea argumentelor „pro" sau „contra" și operarea unei separări între rezultatele pozitive și cele negative, pentru a vedea astfel de ce parte înclină, până la urmă, balanța. Nu avem, bineînțeles, pretenția să stabilim, în mod exhaustiv, o asemenea discriminare; ar fi, de altfel, prematur, deoarece criza nu e nicidecum rezolvată și poate nici nu e cu putință să spunem când și cum anume va fi rezolvată, cu atât mai mult cu cât este întotdeauna preferabil să ne abținem de la previziuni ce nu se pot sprijini pe temeiuri suficient de limpezi pentru oricine și care ar risca, drept urmare, să fie prost interpretate, mărind confuzia în loc să ducă la înlăturarea ei. Tot ceea ce ne putem deci propune este să oferim, atât cât ne stă în putință și cât ne îngăduie mijloacele de care dispunem, celor care sunt capabili să înțeleagă toate aceste lucruri câteva dintre rezultatele ce par încă de pe acum bine stabilite și să pregătim astfel, chiar parțial și indirect, elementele ce vor sluji apoi viitoarei „judecăți", cea cu care se va deschide o nouă perioadă din istoria omenirii pe pământ.

Unele expresii folosite de noi vor aminti, fără îndoială, multora ideea așa-numitei „judecăți de apoi", evocare pe deplin îndreptățită; nu contează prea mult dacă expresia e înțeleasă *ad litteram* sau în chip simbolic ori, deopotrivă, în cele două feluri, căci în realitate ele nu se exclud nicidecum; în plus, nu e momentul și nici locul să dăm explicații complete asupra acestei chestiuni. În orice caz, punerea în balanță a lui „pro" și „contra", discriminarea rezultatelor pozitive și negative, amintită adineaori, ne duce desigur cu gândul la împărțirea „aleșilor" și „blestemaților" în două tabere definitiv statornicite;

chiar dacă e numai o analogie, ea e una valabilă și bine întemeiată, în conformitate cu natura însăși a lucrurilor; această problemă cere însă câteva explicații.

Nu e deloc întâmplător faptul că în ziua de azi multe spirite sunt bântuite de ideea „sfârșitului lumii", ceea ce e, poate, regretabil în anumite privințe, pentru că extravaganțele iscate de această idee atunci când e prost înțeleasă, împreună cu corolarul lor de divagații „mesianice" răspândite în diverse medii, toate manifestările cauzate de dezechilibrul mental al epocii noastre nu fac decât să agraveze, într-o proporție deloc neglijabilă, tocmai acest dezechilibru; nu e mai puțin adevărat însă că fenomenul există și că suntem siliți să ținem seama de el. Atitudinea cea mai comodă în fața unor lucruri de acest gen este, bineînțeles, să le îndepărtezi pur și simplu fără să le mai analizezi, considerându-le niște erori sau fantasme lipsite de importanță; totuși, chiar dacă sunt într-adevăr erori, e mai potrivit să le dăm în vileag și să căutăm cauzele care le-au provocat, precum și partea de adevăr, mai mult ori mai puțin deformat, pe care ar putea să o conțină; căci, din moment ce eroarea nu are decât un mod de existență pur negativ, eroarea absolută nu se găsește nicăieri, fiind doar un cuvânt lipsit de sens. Privind astfel lucrurile, ne dăm ușor seama că preocuparea pentru „sfârșitul lumii" e strâns legată de starea de neliniște generală în care trăim astăzi: presentimentul obscur a ceva pe cale să se sfârșească acționează necontrolat, asupra imaginației unora, producând, în chip firesc, reprezentări dezordonate și cel mai adesea materializate grosolan, care se exteriorizează prin intermediul extravaganțelor de care am amintit. Explicația dată nu scuză, de altfel, aceste extravaganțe, dacă cei ce cad fără voia

lor în asemenea greșeli pot avea, cel puțin, scuza unei stări mentale care îi predispune către astfel de fenomene, stare de care nu sunt în nici un fel responsabili; în schimb, greșeala în sine nu poate fi nicidecum iertată. În ceea ce ne privește, nu ni se va putea în nici un caz reproșa o indulgență excesivă în privința manifestărilor „pseudoreligioase“ ale lumii contemporane, ca de altfel nici în privința tuturor erorilor moderne în general; știm chiar că unii ar fi tentați mai degrabă să ne adreseze reproșul contrar; cele spuse până acum îi vor determina poate să înțeleagă mai limpede modul nostru de a privi lucrurile, unul bazat pe strădania continuă de a ne plasa în singurul punct de vedere care ni se pare important – cel al adevărului nepărtinitor și dezinteresat.

Mai trebuie adăugat că numai o explicație „psihologică“ a ideii de „sfârșit al lumii“, ca și a manifestărilor sale actuale, oricât de îndreptățită ar fi în sine, nu poate fi considerată pe de-a-ntregul suficientă; a ne opri aici ar însemna a ne lăsa influențați de una dintre iluziile moderne împotriva cărora ne-am pronunțat ori de câte ori am avut prilejul. Unii simt în mod confuz, după cum spuneam, sfârșitul iminent a ceva căruia nu-i pot defini exact nici natura, nici importanța; trebuie să admitem și suntem de acord că ei au, în această privință, o percepție foarte reală, chiar dacă e vagă și supusă unor false interpretări ori unor deformări datorate imaginației, căci oricare ar fi acest sfârșit, criza căreia el trebuie să-i pună capăt e destul de vizibilă, iar o mulțime de semne neîndoielnice și ușor constatabile conduc toate la aceeași concluzie. Sfârșitul de care vorbeam nu este desigur „sfârșitul lumii“ în sensul total pe care i-l acordă unii, dar e sfârșitul unei lumi; și, dacă este vorba de sfârșitul civilizației

occidentale în forma sa actuală, e ușor de înțeles că cei care s-au obișnuit să ignore tot ceea ce se află în afara ei, cei care o consideră „civilizația“ însăși cred cu ușurință că totul se va sfârși o dată cu ea și că dispariția ei va însemna într-adevăr „sfârșitul lumii“.

Vom spune deci, pentru a pune lucrurile la punct, că se simte apropierea reală a sfârșitului unei lumi, adică al unei epoci ori al unui ciclu istoric, aflat poate în corespondență cu un ciclu cosmic, așa cum ne învață toate doctrinele tradiționale. În trecut au avut loc multe asemenea evenimente și, fără îndoială se vor mai petrece multe în viitor; e, de altminteri, vorba de evenimente, de importanță diferită după cum ele încheie perioade mai mult sau mai puțin întinse și după cum implică fie întreaga umanitate terestră, fie una ori alta din părțile ei componente (o rasă ori un popor anume). Starea actuală a lumii ne determină să presupunem apariția unei schimbări de importanță foarte generală, care, indiferent de forma pe care o va lua – formă pe care nu încercăm să o definim –, va afecta, mai mult sau mai puțin, întreg Pământul. În orice caz, legile care guvernează asemenea evenimente sunt aplicabile, prin analogie, tuturor nivelurilor; la fel, ceea ce se spune despre „sfârșitul lumii“ (în sensul cel mai larg cu putință al acestei expresii care e folosită de altfel în mod obișnuit numai pentru lumea terestră) rămâne valabil, păstrând proporțiile, și atunci când e vorba de sfârșitul unei lumi oarecare, sensul „sfârșitului lumii“ fiind aici mult mai restrâns.

Aceste observații preliminare vor fi de mare ajutor pentru înțelegerea considerațiilor ce vor urma; am avut deja prilejul să facem deseori aluzie, în lucrări anterioare, la „legile ciclice“. O expunere completă a acestor legi

ar fi probabil greu de realizat într-o formă ușor accesibilă spiritelor occidentale; e însă absolut necesară cunoașterea câtorva date fundamentale despre această chestiune pentru a putea obține o imagine reală în ceea ce privește semnificația epocii actuale, cât și rolul ei exact în ansamblul istoriei lumii. Vom începe deci prin a arăta că trăsăturile acestei epoci sunt realmente cele pe care doctrinele tradiționale le-au atribuit dintotdeauna perioadei ciclice corespunzătoare ei; vom demonstra, de asemenea, că ceea ce este anomalie și dezordine dintr-un anume punct de vedere e, într-o ordine mai vastă, un element necesar, o consecință inevitabilă a legilor care guvernează dezvoltarea oricărei manifestări. Ceea ce nu înseamnă însă că trebuie să ne mulțumim să suportăm în mod pasiv tulburările și obscuritatea care par să triumfe în zilele noastre, căci, de-ar fi așa, ne-am mărgini să păstrăm tăcerea; ci, înseamnă, dimpotrivă, că trebuie să ne străduim, atât cât ne stă în putință, să pregătim ieșirea din această „vârstă sumbră", al cărei sfârșit mai mult sau mai puțin apropiat, dacă nu iminent, e deja ușor de întrezărit. Ieșirea însăși ține de ordinea amintită, căci orice echilibru este rezultatul acțiunii simultane a două tendințe opuse; dacă una dintre ele ar înceta să mai acționeze, echilibrul s-ar pierde definitiv și lumea însăși s-ar spulbera; această presupunere e însă absurdă, căci cei doi termeni ai unei opoziții n-au sens decât unul prin altul și, indiferent de aparențe, putem fi siguri că toate dezechilibrele parțiale și tranzitorii concură finalmente la realizarea echilibrului total.

Capitolul I
VÂRSTA SUMBRĂ

Doctrina hindusă arată că durata unui ciclu uman, care poartă numele de *Manvantara*, se împarte în patru vârste ce marchează tot atâtea faze ale unei întunecări crescânde a spiritualității primordiale; tradițiile antichității occidentale recunoșteau aceleași perioade, numindu-le vârsta de aur, de argint, de bronz și de fier. Ne aflăm acum în cea de-a patra vârstă, *Kali-Yuga* sau „vârsta sumbră", care se spune că a început cu mai bine de șase mii de ani în urmă, într-o epocă mult anterioară tuturor celor cunoscute de istoria „clasică". Adevărurile, care erau odinioară accesibile tuturor oamenilor, au devenit de atunci tot mai ascunse și mai greu de atins; cei ce le cunosc sunt din ce în ce mai puțini și chiar dacă tezaurul înțelepciunii „nonumane", anterioare oricărei vârste, nu se poate pierde niciodată, el se acoperă cu văluri tot mai de nepătruns care, ascunzându-l privirilor, îl fac aproape inaccesibil. De aceea, se vorbește mereu, prin mijlocirea unor simboluri felurite, de ceva pierdut, cel puțin în aparență și în raport cu lumea din afară, ceva pe care cei ce aspiră la adevărata cunoaștere trebuie să îl regăsească; dar se mai spune, de asemenea, că tot ceea ce e ascuns în acest fel va redeveni vizibil la sfârșitul acestui ciclu, sfârșit care va fi totodată, în virtutea continuității ce leagă toate lucrurile, începutul unui ciclu nou.

Se poate pune, fără îndoială, întrebarea de ce dezvoltarea ciclică trebuie să aibă un sens descendent, de la superior către inferior, negând în mod evident ideea de „progres" așa cum e înțeleasă ea de către moderni? Vom răspunde că dezvoltarea oricărei manifestări implică, în mod necesar, o îndepărtare tot mai mare de principiul din care provine; plecând, așadar, din punctul ei cel mai înalt, ea coboară apoi în mod firesc și, asemenea corpurilor grele; se îndreaptă cu o viteză tot mai mare în jos până ce întâlnește, în sfârșit, un punct de oprire. Căderea aceasta poate fi caracterizată ca o materializare progresivă, căci expresia principiului e spiritualitate pură; spunem expresia principiului și nu principiul însuși fiindcă acesta nu poate fi desemnat de nici unul dintre termenii ce ar putea implica o opoziție, el situându-se dincolo de orice opoziție. De altfel, cuvinte ca „spirit" și „materie", pe care le împrumutăm, pentru mai multă comoditate, din limbajul occidental, au pentru noi doar o valoare simbolică; ele se potrivesc subiectului în discuție numai dacă îndepărtăm interpretările speciale care le-au fost date în filozofia modernă; pentru noi, „spiritualism" și „materialism" nu sunt decât două forme complementare, ce se implică reciproc, dar care sunt la fel de inutile pentru cel ce vrea să se înalțe deasupra acestor puncte de vedere contingente. Aici însă nu ne propunem să tratăm chestiuni de metafizică pură; de aceea, fără a pierde din vedere principiile esențiale și luându-ne precauțiile necesare pentru a evita orice fel de echivoc, ne putem îngădui să folosim anumiți termeni care, deși inadecvați, par totuși susceptibili să clarifice lucrurile fără ca explicitarea să antreneze totuși denaturarea lor.

Imaginea, tocmai schițată, a dezvoltării unei manifestări – deși exactă în ansamblu – e totuși mult prea schematică și simplificatoare: ea poate lăsa impresia că această dezvoltare s-ar face în linie dreaptă, într-un sens unic și fără nici un fel de oscilații; realitatea e însă mult mai complexă. Se cuvine să luăm în seamă în orice lucru, așa cum am mai spus, două tendințe opuse, una descendentă și cealaltă ascendentă, sau, folosind un alt mod de reprezentare, una centrifugă și alta centripetă. Predominanța uneia sau a celeilalte creează două faze complementare de manifestare, una de îndepărtare față de principiu, cealaltă de reîntoarcere către el, care sunt adeseori comparate, în mod simbolic, cu bătăile inimii sau cu cele două faze ale respirației. Deși aceste faze sunt descrise de obicei ca succesive, trebuie înțeles că în realitate cele două tendințe cărora le corespund acționează întotdeauna simultan, dar în proporții diferite; se întâmplă uneori ca în anumite momente critice, când tendința descendentă pare să domine definitiv mersul general al lumii, să intervină o acțiune specială pentru a întări tendința ascendentă, pentru a restabili un echilibru relativ, potrivit condițiilor de moment, operând astfel o redresare parțială, ce pare să oprească ori să neutralizeze temporar mișcarea de cădere.[1]

E limpede că datele tradiționale, pe care ne mărginim să le schițăm aici extrem de sumar, pot duce la dezvoltarea unor concepții radical deosebite, de o cu totul altă profunzime și deschidere, față de toate încercările de

---

[1] Ceea ce se leagă de funcția de „conservare divină“ care, în tradiția hindusă, e reprezentată de *Vishnu* și, mai ales, de doctrina *Avatârelor* sau „coborârilor“ principiului divin în lumea manifestată, doctrină pe care nu putem, firește, să o dezvoltăm aici.

„filozofie a istoriei“ ale autorilor moderni. Nu intenționăm să urcăm, pentru moment, la originile prezentului ciclu și nici măcar până la începuturile vârstei sumbre, *Kali-Yuga;* interesul nostru se restrânge, în mod direct cel puțin, la un singur domeniu, și anume la ultimele faze ale acestei vârste. În cadrul fiecăreia dintre marile perioade despre care am vorbit se pot distinge, într-adevăr, diferite faze secundare, ce constituie tot atâtea subdiviziuni ale acestora; și, cum fiecare parte este într-un fel analoagă cu întregul, aceste subdiviziuni reproduc, dacă se poate spune așa, la scară mai restrânsă, mersul general al marelui ciclu în care sunt incluse; dar o cercetare completă a modalităților de aplicare a acestei legi la diversele cazuri particulare ne-ar îndepărta iarăși prea mult de cadrul trasat pentru prezentul studiu. Vom menționa, pentru a încheia aceste considerații preliminare, doar câteva dintre ultimele epoci foarte critice pe care le-a avut de traversat omenirea, și anume cele care fac parte din perioada numită „istorică“, adică singura cu adevărat accesibilă istoriei obișnuite sau „profane“; vom fi conduși astfel în chip firesc către obiectul propriu al studiului nostru, către ultima dintre aceste epoci critice care constituie tocmai ceea ce numim timpurile moderne.

Există, în ceea ce privește perioada propriu-zis istorică, în sensul pe care îl pomeneam mai sus, un fapt destul de straniu, neremarcat pare-se îndeajuns, și anume acela că ea începe exact în secolul al VI-lea înaintea erei creștine, ca și cum ar fi existat în timp o barieră imposibil de trecut cu ajutorul mijloacelor de investigare pe care le au la dispoziție cercetătorii obișnuiți. De la acel moment încoace există peste tot o cronologie destul de precisă, destul de bine stabilită; în schimb, pentru tot ceea ce

s-a petrecut înaintea acestei date nu se obțin, în general, decât aproximări foarte vagi iar datele propuse pentru aceleași evenimente variază adeseori cu câteva secole. Fenomenul e izbitor chiar pentru țări ca Egiptul unde s-au păstrat vestigii însemnate; și mai uimitor este faptul că, într-un caz excepțional și privilegiat cum e acela al Chinei, care posedă pentru epoci mult mai îndepărtate anale datate pe baza observațiilor astronomice, deci foarte exacte, modernii continuă să califice aceste epoci drept „legendare“, ca și cum s-ar situa într-o zonă despre care nu li se pare legitim să aibă certitudini, ba chiar își interzic să le obțină. Antichitatea numită „clasică“ nu e deci, la drept vorbind, decât o antichitate cu totul relativă, cu mult mai apropiată de timpurile moderne decât adevărata Antichitate, căci nu ajunge nici măcar la mijlocul perioadei *Kali-Yuga*, a cărei durată reprezintă, după doctrina hindusă, de-abia a zecea parte din *Manvatara*; ne putem da, așadar, destul de bine seama câtă dreptate au modernii să se mândrească cu cunoștințele lor istorice! Toate acestea, vor răspunde ei, fără îndoială pentru a se justifica, nu sunt decât perioade „legendare“, de care nu e cazul să se țină seama; acest răspuns e însă doar mărturisirea ignoranței lor, ca și a unei neînțelegeri, singura în stare să explice disprețul lor fața de tradiție; spiritul specific modern e, așa cum vom arăta, chiar spiritul antitradițional.

Secolul al VI-lea înaintea erei creștine a fost, din diferite motive, momentul unor schimbări considerabile pentru aproape toate popoarele, schimbări ale căror caracteristici au variat de la o țară la alta. În anumite cazuri a fost vorba de o readaptare a tradiției la alte condiții decât cele existente anterior, readaptare operată

într-un sens absolut ortodox, așa cum s-a întâmplat în China, unde doctrina, de până atunci unică, a fost separată în două părți absolut distincte: Taoismul, rezervat unei elite și format din metafizica pură și științele tradiționale propriu-zis speculative, pe de o parte, și, pe de alta, Confucianismul comun tuturor, fără deosebiri, având ca domeniu aplicațiile practice, mai ales cele sociale. Și la perși a avut loc, pare-se, o readaptare a Mazdeismului, această epocă fiind cea a ultimului Zoroastru.[2] În India apărea atunci budismul care, independent de caracterul său originar[3], avea să sfârșească, cel puțin în anumite ramuri ale sale, ca o revoltă împotriva spiritului tradițional, mergând chiar până la negarea oricărei autorități, până la o veritabilă anarhie, în sensul etimologic

---

[2] Trebuie să remarcăm că numele de Zoroastru desemnează în realitate o funcție, în același timp profetică și legiferatoare, și nicidecum un personaj particular; au existat mai mulți Zoroaștri ce au trăit în epoci foarte diferite; e chiar de presupus că această funcție avea un caracter colectiv, ca aceea a lui Vyâsa în India, tot așa cum în Egipt ceea ce se atribuie lui Toth sau Hermes reprezintă opera întregii caste sacerdotale.

[3] Chestiunea Budismului e în realitate cu mult mai complexă decât lasă să se bănuiască extrem de scurta noastră prezentare; e interesant de știut că, dacă hindușii, din punctul de vedere al propriei lor tradiții, au condamnat întotdeauna Budismul, mulți dintre ei au, cu toate acestea, un mare respect pentru Buddha, unii privindu-l chiar ca pe al nouălea *Avatâra*, în timp ce alții îl identifică cu Hristos. Cât despre Budismul zilelor noastre, trebuie distinse atent cele doua forme ale sale: *Mahāyāna* („Marele Vehicul“) și *Hināyāna* („Micul Vehicul“). În genere, putem spune că Budismul din afara Indiei diferă profund de forma indiană originară care a pierdut rapid teren după moartea lui Așoka, dispărând cu desăvârșire câteva secole mai târziu.

de „absență a oricărui principiu", atât în ordine intelectuală, cât și socială. E curios faptul că în India nu se află nici un monument anterior acestei epoci; orientaliștii, care vor ca totul să înceapă odată cu Budismul exagerând importanța acestuia, au încercat să-și sprijine teza tocmai pe această constatare; explicația e totuși foarte simplă: construcțiile anterioare, fiind toate din lemn, au dispărut fără a lăsa urme[4]; e însă adevărat că o schimbare atât de importantă în modul de construcție corespunde în mod necesar unor modificări profunde ale condițiilor generale de existență ale poporului respectiv.

Apropiindu-ne de Occident, observăm că aceeași epocă a fost pentru evrei cea a robiei în Babilon; e uimitor să constați că o perioadă atât de scurtă – șaptezeci de ani – a fost de ajuns pentru a-i face să-și piardă până și scrierea, de vreme ce a trebuit să reconstituie apoi Cărțile Sfinte folosind cu totul alte semne decât cele folosite până atunci. S-ar putea cita multe alte evenimente concentrate cam în jurul aceleiași date: vom aminti numai că pentru Roma a fost începutul perioadei propriu-zis „istorice" ce urmează perioadei „legendare" a regilor; se știe, destul de vag însă, că pe atunci s-au petrecut și mari mișcări ale popoarelor celtice; fără a mai insista asupra lor, vom ajunge la schimbările care privesc Grecia. Și aici secolul al VI-lea a fost punctul de plecare

---

[4] Faptul nu e specific Indiei; îl întâlnim și în Occident, unde, pentru exact același motiv, cetățile galice au dispărut fără a lăsa urme, cu toate că existența lor, incontestabilă, e dovedită prin mărturii contemporane; și aici istoricii moderni au profitat de absența urmelor pentru a-i descrie pe gali ca pe niște sălbatici care trăiau retrași în păduri.

al civilizației numite „clasice“, singura căreia modernii îi recunosc caracterul „istoric“; ceea ce o precede e atât de puțin cunoscut, încât e considerat „legendar“, cu toate că recentele descoperiri arheologice nu lasă nici un dubiu asupra existenței unei civilizații în acest ținut; avem anumite motive să credem că această primă civilizație elenă a fost cu mult mai interesantă, din punct de vedere intelectual, decât cea care îi va urma și că raporturile dintre ele prezintă anumite analogii cu cele dintre Europa medievală și Europa modernă. Se cuvine să remarcăm însă că sciziunea între cele două civilizații grecești nu a fost atât de radicală ca în acest ultim caz; s-a petrecut acolo, cel puțin parțial, o readaptare a ordinii tradiționale, mai ales în domeniul „misterelor“, readaptare în care e implicat pitagorismul, el însuși fiind restaurarea, într-o formă nouă, a orfismului; legăturile sale evidente cu cultul delfic al lui Apollo hiperboreanul ne permit chiar să ne gândim la o filiație continuă și normală cu una dintre cele mai vechi tradiții ale omenirii. Dar a apărut, pe de altă parte, ceva nou și fără nici o asemănare cu cele ce existaseră până atunci, ceva ce avea să exercite o influență nefastă asupra întregii lumi occidentale: ne referim la acel mod special de gândire care a luat și a păstrat numele de „filozofie“; acest lucru e destul de important pentru a ne opri câteva clipe asupra lui.

Există un sens perfect legitim al cuvântului „filozofie“ și acesta trebuie să fi fost, fără îndoială, sensul său primitiv, mai ales dacă, așa cum se spune, Pitagora este cel dintâi care l-a folosit: etimologic vorbind, „filozofie“ nu înseamnă altceva decât „iubire de înțelepciune“; cuvântul desemnează deci, în primul rând, o predispoziție necesară pentru a ajunge la înțelepciune și, de asemenea,

printr-o extensie firească, căutarea care, apărând din această predispoziție, trebuie să ducă la cunoaștere. Filozofia nu e deci decât un stadiu preliminar și pregătitor, o îndreptare către înțelepciune, o treaptă corespunzătoare unei stări inferioare acesteia[5]; deviația produsă mai târziu a constat în considerarea treptei tranzitorii drept scop, în pretenția de a substitui înțelepciunii „filozofia", ceea ce implică uitarea sau ignorarea adevăratei naturi a înțelepciunii. Așa a luat naștere ceea ce putem numi filozofie „profană", adică o pretinsă înțelepciune pur umană, și deci de ordin exclusiv rațional, care a uzurpat adevărata înțelepciune tradițională, supraratională și „nonumană". Ceva din cea de-a doua a subzistat totuși de-a lungul întregii Antichități; o dovedește în primul rând persistența „misterelor" al căror caracter, în mod esențial „inițiatic", nu poate fi contestat; apoi faptul că învățătura filozofilor înșiși avea, de cele mai multe ori, atât o latură „exoterică", cât și una „ezoterică", ultima permițând accesul la un punct de vedere superior – polaritate net prezentă, deși probabil incompletă în multe privințe, la alexandrinii de peste câteva secole. Pentru ca filozofia „profană" să se constituie definitiv ca atare trebuia ca „exoterismul" să rămână singura latură activă, iar negația „ezoterismului" să fie deplină –, aici a adus, de altfel, filozofia modernă mișcarea începută de greci, căci tendințele existente deja în filozofiile acestora au fost împinse până la consecințele lor extreme, iar importanța excesivă acordată de greci rațiunii s-a accentuat continuu ajungând în cele din urmă la „raționalism"; această atitudine

[5] Raportul este aici aproape același cu cel ce există în doctrina taoistă între „omul înzestrat" și „omul transcendent".

tipic modernă înseamnă nu numai a ignora, ci a nega pur și simplu tot ceea ce este de ordin suprarațional; să nu anticipăm însă prea mult, căci va trebui să revenim oricum asupra acestor consecințe și să le cercetăm dezvoltarea într-un alt capitol al expunerii noastre.

Din punctul nostru de vedere vom reține, din cele spuse mai sus, că unele dintre originile lumii moderne trebuie căutate în Antichitatea „clasică“; lumea modernă nu greșește deci pe de-a-ntregul când pretinde că preia și continuă civilizația greco-latină. Trebuie totuși spus că e vorba de o filiație destul de îndepărtată și întru câtva infidelă, de vreme ce acea Antichitate cuprindea multe elemente de ordin intelectual și spiritual care nu au nici un corespondent în epoca modernă; cele două epoci sunt, în orice caz, trepte foarte diferite în procesul de întunecare a adevăratei cunoașteri. De altfel, s-ar putea crede că decadența civilizației antice a dus, în mod treptat și fără o soluție de continuitate, la o stare mai mult sau mai puțin asemănătoare celei pe care o trăim astăzi; de fapt n-a fost așa și între cele două stări a existat, pentru Occident, o altă epocă critică ce a fost totodată și una dintre acele epoci de redresare de care vorbeam mai sus.

Este epoca începuturilor și a propagării creștinismului, care coincide, pe de o parte, cu risipirea poporului evreu și, pe de altă parte, cu ultima fază a civilizației greco-latine; în ciuda importanței lor putem trece mai repede peste aceste evenimente, pentru că ele sunt mai bine cunoscute decât cele evocate până acum, iar sincronismul lor a fost remarcat chiar și de către istoricii cu vederi dintre cele mai superficiale. S-au evocat adeseori anumite trăsături comune decadenței antice și epocii actuale; fără a intenționa să împingem prea departe

paralelismul, trebuie să recunoaştem că există într-adevăr asemănări izbitoare. Filozofia exclusiv „profană" câştigase teren: apariţia scepticismului, pe de o parte, şi succesul „moralismului" stoic şi epicurian, pe de alta, vădesc destul de bine nivelul la care se coborâse intelectualitatea. În acelaşi timp, vechile doctrine sacre, pe care aproape nimeni nu le mai înţelegea, degeneraseră, din pricina acestei incomprehensiuni, într-un adevărat „păgânism" – ele nu mai erau decât „superstiţii", lucruri care, pierzându-şi semnificaţia profundă, supravieţuiau doar în forme exterioare. Au existat încercări de a reacţiona împotriva acestei decăderi: elenismul însuşi a căutat să-şi recapete vitalitatea, împrumutând elemente din doctrinele orientale cu care putea stabili contacte; dar aceste preluări nu mai erau de acum suficiente; civilizaţia greacă avea să apună, iar redresarea trebuia să survină din altă parte şi să fie operată într-o formă radical deosebită. Creştinismul a fost cel care a împlinit această transformare; în treacăt vorbind, analogia, valabilă în anume privinţe, între acele vremuri şi cele de azi explică parţial „mesianismul" haotic la care asistăm. După o perioadă tulburată de năvăliri barbare, necesară unei totale distrugeri a vechii stări de lucruri, s-a restaurat pentru câteva secole o nouă ordine firească: aceea a Evului Mediu, atât de dispreţuit de oamenii moderni care, incapabili să-i înţeleagă ţinuta intelectuală, îl consideră ca pe o epocă mult mai stranie şi mai îndepărtată decât Antichitatea „clasică".

Pentru noi, adevăratul Ev Mediu se întinde de la domnia lui Carol cel Mare până la începutul secolului al XIV-lea, dată la care începe o nouă perioadă de decadenţă şi care, traversând diverse etape, se va accentua mereu până în zilele noastre. Sfârşitul Evului Mediu e

de fapt adevăratul punct de plecare al crizei moderne; e începutul de destrămare a „Creștinătății", cu care se identifica în mod esențial civilizația medievală occidentală; în același timp, sfârșitul regimului feudal, strâns legat de această „Creștinătate", constituie și originea „naționalităților". Epoca modernă începe deci cu aproape două secole mai devreme decât se consideră de obicei; Renașterea și Reforma sunt mai degrabă rezultante născute din această decadență prealabilă; departe de a constitui o redresare, ele marchează, dimpotrivă, o cădere mult mai profundă, pecetluind ruperea definitivă de spiritul tradițional, atât în domeniul științelor și al artelor, cât și în domeniul religios, acolo unde ruperea părea cel mai greu de conceput.

Ceea ce numim Renaștere n-a fost în realitate, am mai spus-o cu alte prilejuri, doar moartea multor valori; sub pretextul revenirii la civilizația greco-romană s-a preluat doar aspectul ei exterior, căci numai acesta putuse fi limpede consemnat în textele scrise; această restituire incompletă a Antichității nu putea fi decât foarte artificială de vreme ce era alcătuită din forme care încetaseră de secole să mai trăiască cu adevărat. Științele medievale tradiționale, după câteva ultime manifestări situate aproximativ în această perioadă, au dispărut fără urmă, asemeni științelor civilizațiilor străvechi, înghițite odinioară de cataclisme; de această dată însă nimic nu avea să le mai înlocuiască. De atunci n-au mai existat decât filozofia și știința „profană", adică negarea adevăratei intelectualități, limitarea cunoașterii la nivelul său cel mai de jos, studiul empiric și analitic al faptelor separate de orice principiu, dispersarea într-o mulțime nesfârșită de detalii nesemnificative, acumularea de ipoteze fără temei,

ce se distrug neîncetat unele pe altele, îngrămădirea de perspective fragmentare lipsite de coerență și capabile să ducă doar la aplicații practice, care constituie de altfel unica superioritate efectivă a civilizației moderne, prea puțin demnă de invidie; această superioritate a ajuns să sufoce orice altă preocupare, imprimând civilizației Renașterii caracterul pur material care ne-o înfățișează ca pe o adevărată monstruozitate.

E uimitoare repeziciunea cu care civilizația medievală a căzut în cea mai deplină uitare; oamenii secolului al XVII-lea nu mai aveau nici cea mai vagă idee despre ea, iar monumentele acelei epoci nu le mai spuneau nimic nici sub aspect intelectual și nici măcar sub aspect estetic; ne putem da astfel seama cât de mult se schimbase mentalitatea oamenilor în acest interval. Nu vom studia aici factorii, fără îndoială complecși, care au concurat la această schimbare, atât de radicală încât e greu de admis că s-ar fi putut produce spontan, fără intervenția unei voințe directoare, a cărei natură exactă rămâne, prin forța lucrurilor, enigmatică; există în această privință împrejurări cu totul stranii, așa cum e, de pildă vulgarizarea, la un moment dat, a anumitor lucruri – prezentate ca noi descoperiri – dar cunoscute în realitate de foarte multă vreme, fără a fi fost însă făcute publice, din cauza inconvenientelor ce riscau să depășească avantajele unei cunoașteri generale.[6] E de asemenea neverosimil ca legenda

[6] Nu vom aminti decât două dintre faptele de acest gen care vor avea consecințe din cele mai grave; pretinsa invenție a tiparului, pe care chinezii îl cunoșteau dinaintea erei creștine, și descoperirea „oficială“ a Americii, cu care în tot Evul Mediu existase o comunicare mult mai puternică decât se poate bănui.

ce face din Evul Mediu o epocă de „tenebre“, ignoranță și barbarie să se fi născut și să se fi impus singură, iar falsificarea istoriei întreprinsă de lumea modernă să se fi realizat fără vreo intenție prealabilă; nu vom înainta însă în examinarea acestei chestiuni fiindcă, oricare ar fi fost modul în care s-au petrecut evenimentele, acum ne interesează constatarea rezultatului.

Există un termen care a fost pus la loc de cinste de către Renaștere și care anticipa, într-o formă restrânsă, întreg programul civilizației moderne: e vorba de cuvântul „umanism“. Era într-adevăr necesar ca totul să fie redus la proporții exclusiv umane, ca orice principiu de ordin superior să fie ignorat și, simbolic vorbind, se cuvenea să se întoarcă spatele cerului sub pretextul cuceririi pământului; grecii, care erau luați drept călăuză, nu merseseră niciodată atât de departe în acest sens, nici măcar în epoca celei mai mari decadențe intelectuale; cel puțin, ei nu puseseră niciodată preocupările utilitare pe primul plan, așa cum avea să se întâmple în curând cu modernii. „Umanismul“ era deja o primă formă a ceea ce a devenit „laicismul“ contemporan; voind să reducă totul la măsura omului, luat ca scop în sine, epoca modernă a ajuns să coboare, etapă cu etapă, până la aspectele inferioare ale omului și a sfârșit prin a nu mai căuta decât satisfacerea nevoilor inerente laturii materiale a firii sale, o căutare cu totul iluzorie, de altfel, căci creează neîncetat mai multe nevoi artificiale, decât poate satisface.

Va pacurge oare lumea modernă toată această pantă fatală, sau, așa cum s-a întâmplat cu decadența lumii greco-latine, se va produce o nouă redresare, și de astă dată, înainte ca fundul prăpastiei în care această lume e târâtă să fi fost atins? Se pare că o oprire la mijloc de drum

nu mai e cu putință și că, după toate indicațiile oferite de doctrinele tradiționale, am intrat într-adevăr în ultima fază a lui *Kali-Yuga*, în perioada cea mai întunecată a acestei „vârste sumbre", în acea stare de disoluție din care nu mai există ieșire decât printr-un cataclism, fiindcă nu de o simplă redresare e acum nevoie, ci de o reînnoire totală. Dezordinea și confuzia domnesc în toate domeniile; ele au atins un punct care depășește cu mult tot ceea ce s-a petrecut înainte și, pornind din Occident, amenință acum să invadeze lumea întreagă; știm bine că triumful lor nu poate fi niciodată decât aparent și trecător dar, manifestându-se cu o asemenea intensitate, el pare să fie semnul celei mai grave crize pe care umanitatea a avut-o de traversat în tot cursul ciclului său actual. N-am ajuns oare în acea epocă înfricoșătoare, vestită de Cărțile Sfinte ale Indiei, „în care castele se vor amesteca, iar familia însăși nu va mai exista"? E de ajuns să privim în jur ca să ne convingem că aceasta e, într-adevăr, starea lumii actuale și ca să constatăm pretutindeni profunda decădere pe care Evanghelia o numește „urâciunea pustiirii". Nu trebuie să ne ascundem nouă înșine gravitatea situației, ci se cuvine s-o privim așa cum este, fără nici un fel de „optimism", dar și fără nici un fel de „pesimism" pentru că, după cum spuneam mai înainte, sfârșitul vechii lumi va fi totodată începutul unei lumi noi.

Se pune acum următoarea întrebare: care e rațiunea de a fi a unei perioade ca aceea în care trăim astăzi? În fond, oricât de anormale ar fi în sine condițiile actuale, ele trebuie totuși să-și regăsească locul în ordinea generală a lucrurilor, acea ordine care, după o formulă extrem-orientală, e alcătuită din suma tuturor dezordinilor; oricât de penibilă și de tulbure ar fi această epocă, ea

trebuie să aibă totuși, ca și toate celelalte, locul său în dezvoltarea umană; chiar faptul că a fost prevăzută de doctrinele tradiționale constituie, în această privință, o indicație suficientă. Cele spuse despre mersul general al unui ciclu de manifestare, care se materializează în mod progresiv, explică și starea actuală a lucrurilor, arătând limpede că ceea ce este anormal și dezordonat, dintr-un punct de vedere particular, e, de fapt, consecința unei legi care se încadrează într-o altă perspectivă – superioară, mai vastă. Vom mai adăuga, fără a insista, că, asemenea oricărei schimbări de stare, trecerea de la un ciclu la celălalt nu se poate împlini decât în obscuritate; avem aici de-a face cu încă o lege extrem de importantă, ale cărei aplicații sunt multiple; tocmai de aceea, o expunere mai detaliată ne-ar duce mult prea departe.[7]

Mai e încă ceva: epoca modernă trebuie să corespundă în mod necesar dezvoltării anumitor posibilități care erau incluse, încă de la origini, în potențialitatea actualului ciclu; oricât de jos s-ar fi situat aceste posibilități în ierarhia întregului, ele trebuiau să iasă la lumină și să se manifeste conform rangului propriu. De aceea, o caracteristică a ultimei faze a ciclului constă, conform tradiției, în exploatarea a tot ceea ce a fost neglijat ori respins în cursul fazelor precedente; și așa stau efectiv lucrurile, căci civilizația

---

[7] Această lege era reprezentată, în misterele eleusine, prin simbolismul bobului de grâu; alchimiștii o închipuiau prin „putrefactio“ și prin culoarea neagră care marchează începutul „Marii Opere“; ceea ce misticii creștini numesc „noaptea întunecată a sufletului“ nu e decât aplicarea ei la dezvoltarea spirituală a ființei care se înalță către stările superioare; multe alte concordanțe ar mai putea fi ușor de semnalat.

modernă trăiește, într-un fel, din ceea ce nu au acceptat civilizațiile anterioare. Pentru a ne convinge, e de ajuns să luăm în considerație modul în care reprezentanții unor vechi civilizații orientale perpetuate până în zilele noastre privesc științele occidentale și aplicațiile lor industriale. Aceste cunoștințe inferioare, atât de lipsite de sens în ochii celor ce posedă o cunoaștere de alt ordin, trebuiau totuși să se „realizeze“, iar acest lucru nu se putea întâmpla decât într-un stadiu în care adevărata intelectualitate ar dispărea; cercetările, cu pretenții exclusiv practice, în sensul cel mai îngust al cuvântului, puteau fi întreprinse doar la extrema opusă spiritualității primordiale, de către niște oameni atât de cufundați în materie încât să nu mai conceapă nimic dincolo de ea; e vorba de adevărați sclavi ai materiei, tot mai aserviți pe măsură ce vor s-o folosească mai mult, de oameni târâți astfel într-o agitație crescândă, fără nici o regulă sau țintă, condamnați să se rătăcească în multiplicitate, până la disoluția finală.

Aceasta este, în linii mari și redusă la esență, adevărata explicație a lumii moderne; dar explicația, o spunem în mod ferm, nu reprezintă nicidecum o justificare. O nenorocire inevitabilă rămâne totuși o nenorocire; și, chiar dacă dintr-un rău urmează un bine, asta nu absolvă răul de adevăratul său caracter; folosim aici, fără îndoială, termenii de „bine“ și de „rău“ doar pentru a ne face mai ușor înțeleși, fără a le da vreo semnificație specific „morală“. Dezordini parțiale nu pot să nu existe, deoarece sunt elemente necesare ale ordinii totale; dar, în ciuda acestui lucru, o epocă de dezordine este, în ea însăși, un soi de monstruozitate care, deși reprezintă consecința anumitor legi naturale, e totuși o deviere, un fel de

eroare; ea se aseamănă cu un cataclism care, chiar dacă rezultă din curgerea firească a lucrurilor, e totuși, privit izolat, o tulburare, o anomalie. Civilizația modernă, ca orice alt lucru, are rațiunea ei de a fi, iar, dacă această civilizație este încheierea unui ciclu, atunci putem spune că ea e într-adevăr ceea ce trebuie să fie, că survine la locul și timpul potrivit; ea va trebui însă judecată după cuvântul Evangheliei, adeseori prost înțeles: „Sminteală trebuie să fie, însă vai de cel prin care vine sminteala!“

Capitolul II
OPOZIȚIA DINTRE ORIENT ȘI OCCIDENT

Una dintre caracteristicile lumii moderne este sciziunea care se remarcă între Orient și Occident; cu toate că ne-am ocupat deja în mod deosebit de această chestiune, e necesar să revenim asupra ei pentru a preciza unele aspecte și pentru a risipi câteva neînțelegeri. E adevărat că au existat întotdeauna civilizații diverse și multiple, care s-au dezvoltat în mod specific, într-un sens conform cu aptitudinile unui anumit popor ori ale unei anumite rase. Dar distincție nu înseamnă opoziție. Există civilizații ale căror forme, mult diferite unele de altele, sunt totuși oarecum echivalente tocmai pentru că sunt întemeiate pe aceleași principii fundamentale, aplicate la circumstanțe deosebite. Așa se întâmplă cu toate civilizațiile pe care le putem numi normale sau tradiționale; între ele nu există o opoziție esențială, iar divergențele, dacă apar, sunt exterioare și superficiale. O civilizație, care, dimpotrivă, nu recunoaște nici un principiu superior, care e bazată chiar pe negarea principiilor își suprimă, prin această negare, orice posibilitate de înțelegere cu celelalte civilizații; o înțelegere, pentru a fi într-adevăr profundă și eficace, nu poate porni decât de sus, adică exact de la ceea ce lipsește unei asemenea civilizații anormale și deviate. În lumea de astăzi se află, de o parte, toate civilizațiile care au rămas fidele spiritului

tradițional – adică cele orientale – și, de partea cealaltă, o civilizație efectiv antitradițională, și anume civilizația occidentală modernă.

Unii au contestat totuși împărțirea omenirii în Orient și Occident, afirmând că ea nu ar corespunde unei realități; în ce privește însă epoca actuală, această separare e evidentă. Toată lumea trebuie să fie de acord că există o civilizație occidentală, comună Europei și Americii, independent de judecata de valoare formulată despre această civilizație. În ceea ce privește Orientul, lucrurile nu sunt atât de simple, căci acolo există efectiv nu una, ci mai multe civilizații orientale; dar, pentru ca distincția și chiar opoziția dintre Orient și Occident să fie pe deplin justificată, e suficient faptul că toate aceste civilizații posedă anumite trăsături comune, acelea caracteristice unei civilizații tradiționale, trăsături cu totul absente în civilizația occidentală. Aceasta e într-adevăr situația, iar caracterul tradițional e realmente comun tuturor civilizațiilor orientale. Vom reaminti, pentru a fixa mai bine ideile, împărțirea generală adoptată de noi care, deși aparent simplificatoare în ceea ce privește detaliile, rămâne exactă în linii mari: Extremul Orient, reprezentat în mod esențial de civilizația chineză; Orientul Mijlociu, de cea hindusă; Orientul Apropiat de civilizația islamică. Se cuvine să spunem însă că cea din urmă ar trebui socotită, în multe privințe, mai degrabă ca un intermediar între Orient și Occident, deoarece mare parte din trăsăturile sale caracteristice o apropie de ceea ce a fost civilizația occidentală a Evului Mediu; privit însă în raport cu Occidentul modern, Islamul i se opune la fel ca și civilizațiile propriu-zis orientale, în rândul cărora se află, din punct de vedere al caracterului tradițional.

E esențial să insistăm asupra acestui punct: opoziția dintre Orient și Occident nu avea temei când existau și în Occident civilizații tradiționale; ea are sens numai dacă e vorba de Occidentul modern, căci opoziția se referă la moduri spirituale și nu la entități geografice delimitate mai mult ori mai puțin precis. În anumite epoci, dintre care cea mai apropiată de noi e Evul Mediu, spiritul occidental se apropia mult mai mult, în aspectele sale esențiale, de ceea ce mai este și astăzi spiritul oriental decât de spiritul occidental al timpurilor moderne; civilizația occidentală era atunci comparabilă cu cele orientale din aceleași motive pentru care acestea pot fi comparate între ele. În cursul ultimelor secole s-a petrecut o schimbare considerabilă, mult mai gravă decât toate devierile manifestate vreodată în epoci de decadență; schimbarea aceasta a devenit o adevărată inversare a direcției în care se concentrează activitatea umană, iar singurul loc unde a apărut este lumea occidentală. Prin urmare, atunci când vorbim de spiritul occidental, referindu-ne la cel existent în momentul de față, îl desemnăm exclusiv pe cel modern; și, deoarece spiritul celălalt nu s-a menținut decât în Orient, îl putem numi, ținând seama de condițiile actuale, spirit oriental. Acești doi termeni nu exprimă, până la urmă, decât o situație de fapt; și, deși e evident că unul aparține efectiv Occidentului dată fiind apariția lui în cursul istoriei recente, nu vom avansa totuși nici o ipoteză despre proveniența celuilalt, cel care a fost odinioară comun Orientului și Occidentului și a cărui origine se confundă, la drept vorbind, cu cea a umanității înseși. Acela e spiritul ce poate fi calificat drept normal, măcar pentru faptul că a inspirat toate civilizațiile cunoscute nouă, în afara uneia singure: civilizația occidentală modernă.

Câţiva dintre cei care nu şi-au dat probabil osteneala să ne citească vreuna dintre cărţi au socotit că pot să ne reproşeze afirmarea unei origini orientale comune tuturor doctrinelor tradiţionale, inclusiv a Antichităţii occidentale, care şi-ar fi primit întotdeauna luminile din Orient; n-am scris niciodată aşa ceva şi nici măcar ceva care ar sugera o asemenea opinie, pentru simplul motiv că socotim o asemenea afirmaţie cu totul falsă. Chiar datele tradiţionale se opun net unei aserţiuni de acest fel: ele afirmă în mod clar că tradiţia primordială a ciclului actual provine din regiuni hiperboreene; au existat apoi mai multe curente secundare, corespunzătoare unor perioade diverse, unul dintre cele mai importante – cel puţin printre cele ale căror vestigii sunt discernabile – fiind incontestabil acela care s-a îndreptat dinspre Occident către Orient. Toate aceste date se leagă însă de perioade extrem de îndepărtate, numite de obicei „preistorice“, pe care nu le avem în vedere; ceea ce vrem să afirmăm în primul rând e doar că depozitul tradiţiei primordiale a fost transferat încă din vremuri îndepărtate în Orient, unde se află astăzi formele doctrinare cele mai apropiate de această tradiţie; apoi trebuie spus că, în actuala stare de lucruri, adevăratul spirit tradiţional, cu tot ceea ce implică el, nu mai are reprezentanţi autentici decât în Orient.

Pentru a completa această lămurire, trebuie să mai explicăm, fie şi pe scurt, anumite idei ivite în diverse medii contemporane şi referitoare la reconstituirea unei „tradiţii occidentale“; singurul lor interes constă în semnalarea insatisfacţiei unei minorităţi faţă de negativismul modern, a nevoii ei de altceva care să depăşească posibilităţile oferite de epoca modernă, a aspiraţiei către o reîntoarcere la tradiţie, sub o formă sau alta, ca unic mijloc

de ieșire din criza actuală. Din păcate, „tradiționalismul" nu e nicidecum același lucru cu adevăratul spirit tradițional; el poate fi, și de cele mai multe ori chiar e, doar o tendință, o aspirație mai mult ori mai puțin vagă, neînsoțită de cunoștințe reale; trebuie spus că, în confuzia mentală din vremea noastră, un asemenea tip de aspirație duce mai ales la concepții fanteziste și himerice, lipsite, de orice temei solid. În absența unei tradiții autentice, drept sprijin sunt invocate pseudotradiții inexistente, tot atât de străine de adevăratele principii pe cât este concepția căreia vor să-i fie substituite; haosul modern se reflectă, în întregime, în aceste construcții și, oricare ar fi intențiile autorilor lor, singurul rezultat obținut e o nouă contribuție la dezechilibrul general. Nu vom menționa, în acest sens, decât pretinsa „tradiție occidentală" însăilată de anumiți ocultiști din elementele cele mai disparate pentru a concura o tot atât de imaginară „tradiție orientală" susținută de mediile teozofice; am insistat destul asupra lucrurilor acestora cu alte prilejuri, de aceea preferăm să trecem la examinarea altor câtorva teorii, mai vrednice de atenție, dat fiind că au măcar dorința de a apela la tradiții cu adevărat reale.

Ne refeream, adineaori, la curentul tradițional provenit din regiunile occidentale căruia legendele antice despre Atlantida îi precizează originea; după dispariția acestui continent – ultimul mare cataclism al trecutului – resturile tradiției sale par să fi fost transportate către alte regiuni unde s-au amestecat cu tradiții preexistente, și anume cu ramuri ale marii tradiții hiperboreene; e foarte posibil ca mai ales doctrinele celților să fie produsele unei asemenea fuziuni. Departe de a contesta acest transfer, ținem totuși să atragem atenția asupra următoarelor aspecte:

forma propriu-zis „atlanteană“ a dispărut cu mii de ani în urmă odată cu civilizația căreia îi aparținea, ea însăși distrusă în urma unei devieri comparabile, în multe privințe, cu devierea pe care o înregistrăm în zilele noastre; diferența dintre ele, foarte importantă de altfel, constă în faptul că umanitatea nu intrase încă pe atunci în *Kali-Yuga*; amintim, de asemenea, că această tradiție nu corespundea decât unei perioade secundare a ciclului nostru și că am greși dacă am identifica-o cu tradiția primordială din care pornesc toate celelalte, singura care dăinuie de la început și până la sfârșit. Nu e momentul să expunem aici toate datele care ne îndreptățesc să facem aceste afirmații; ne vom mărgini să reținem concluzia potrivit căreia e imposibil să renască astăzi o tradiție „atlanteană“ sau să mai existe o filieră care să ducă, mai mult ori mai puțin direct, la ea. Interesant ar fi însă să căutăm originea elementelor întâlnite în tradițiile ulterioare, cu toate precauțiile necesare evitării concluziilor fanteziste; dar o asemenea cercetare nu poate duce totuși la reînvierea unei tradiții care n-ar fi adaptată la nici una dintre condițiile actuale ale lumii noastre.

Sunt alții care se pretind atașați „celtismului“; o variantă care, inspirându-se dintr-o zonă tradițională mai apropiată de noi, poate părea adepților ei ceva mai ușor realizabilă; unde vor găsi totuși, astăzi, „celtismul“ în stare pură și încă înzestrat cu suficientă vitalitate pentru a putea constitui un punct de sprijin? Nu ne referim, firește, la cele câteva reconstituiri arheologice sau pur „literare“ existente; e vorba de cu totul altceva. Elemente celtice ușor de recunoscut și încă utilizabile au ajuns, într-adevăr, până la noi prin diverși intermediari; ele sunt însă departe de a reprezenta integral o tradiție și,

lucru curios, în țările unde a ființat odinioară tradiția celtică, ea este mult mai necunoscută decât tradițiile legate de civilizații cu totul străine acestor locuri; acest fenomen nu dă oare de gândit nici măcar celor lipsiți de idei preconcepute? Vom spune chiar mai mult: toate cazurile similare, în care avem de-a face cu vestigii ale unor civilizații dispărute, pot fi lămurite doar prin compararea cu elemente analoage din cadrul unor civilizații tradiționale încă vii; situația Evului Mediu e aceeași; căci și el conține multe aspecte a căror semnificație e cu desăvârșire pierdută pentru occidentalii moderni. Contactul cu tradiții al căror spirit s-a păstrat e singurul mijloc de a însufleți ceea ce mai poate fi înviat din aceste vestigii; acesta e, așa cum am mai spus, unul dintre cele mai mari servicii pe care Orientul l-ar putea face Occidentului. Nu negăm supraviețuirea unui anumit „spirit celtic“ care se poate manifesta încă sub diferite forme, așa cum s-a și întâmplat deja în diferite epoci; dar ni se pare cu totul îndoielnică, ba chiar neverosimilă, afirmația plină se siguranță, însă nedovedită, că subzistă centre spirituale conservând integral tradiția druidică.

Adevărul e că elementele celtice care au supraviețuit au fost asimilate, în cea mai mare parte, de către creștinism, în timpul Evului Mediu; legenda „Sfântului Graal“ și tot ceea ce se leagă de ea constituie, în această privință, un exemplu deosebit de convingător și semnificativ. Socotim de altfel că, dacă o tradiție occidentală ar reuși să se reconstituie, ea ar lua negreșit o formă exterioară religioasă, în cel mai strict sens al cuvântului; iar această formă nu poate fi decât cea creștină, pe de o parte, fiindcă alte forme sunt de mult timp străine mentalității occidentale, iar pe de altă parte, fiindcă numai

Creștinismul, mai exact Catolicismul, conține încă, în Occident, ceea ce a supraviețuit din spiritul tradițional. O tentativă „tradiționalistă“ care nu ține seama de acest lucru e sortită inevitabil eșecului, fiind lipsită de fundament. Nu te poți sprijini evident, decât pe ceea ce există efectiv; deci, acolo unde lipsește continuitatea nu pot exista decât reconstituiri artificiale și fără viabilitate; dacă se va obiecta că azi Creștinismul nu mai este înțeles cu adevărat și în profunzime, vom răspunde că el a păstrat totuși în forma sa tot ceea ce e necesar pentru a constitui baza de refacere a unei tradiții autentice. Tentativa cea mai puțin himerică, singura care nu are de înfruntat imposibilul, ar viza deci reconstituirea unei situații comparabile cu cea existentă în Evul Mediu, nuanțată desigur de diferențele impuse datorită modificării circumstanțelor; în ce privește recuperarea a tot ceea ce s-a pierdut definitiv în Occident, e nevoie să se facă apel la tradițiile conservate integral, așa cum spuneam mai sus, și apoi să se realizeze adaptări operabile doar de către niște elite intelectuale solid constituite. Toate aceste lucruri, afirmate de noi adeseori, trebuie totuși neîncetat reluate pentru a stăvili numeroasele fantezii inconsistente care proliferează în zilele noastre și pentru a înțelege că, dacă tradițiile orientale pot fi asimilate în formele lor proprii de către o elită care ar trebui să se situeze, prin definiție, dincolo de orice forme, ele nu vor putea fi niciodată receptate așa cum se cuvine (exceptând unele transformări cu totul neprevăzute) de către majoritatea occidentalilor, căci ele n-au fost făcute pentru ei. Date fiind cele spuse mai sus, în cazul în care o elită occidentală va ajunge să se constituie, ea va avea neapărat nevoie, pentru a-și împlini funcția, de cunoașterea reală a doctrinelor orientale;

dar cei mulți, cei care vor trebui doar să culeagă fructul muncii acestei elite, vor putea foarte bine să nu conștientizeze câtuși de puțin aceste lucruri, fără ca, din acest motiv, influența resimțită aproape inconștient și transmisă prin mijloace ce le rămân inaccesibile, să fie mai puțin reală ori mai puțin eficace. Am afirmat întotdeauna aceste lucruri, dar am crezut de cuviință să le reluăm aici cu toate precizările posibile pentru că, deși nu ne așteptăm să fim pe deplin înțeleși de toată lumea, ținem cel puțin să nu ni se atribuie intenții pe care nu le-am avut niciodată.

E bine să lăsăm însă de o parte orice anticipare, căci ceea ce ne preocupă este mai ales starea prezentă de lucruri; să revenim deci încă o clipă la ideile reconstituirii unei „tradiții occidentale“, așa cum se manifestă ele în jurul nostru. Pentru a arăta că ceva nu e „în ordine“, dacă ne putem exprima astfel, ar fi de ajuns o singură remarcă: toate aceste idei sunt concepute într-un spirit ostil, mai mult sau mai puțin mărturisit, față de Orient. Chiar cei ce caută să se sprijine pe Creștinism se lasă influențați uneori de această tendință; ei par să caute în primul rând vădirea unor opoziții care, în fond, sunt cu totul inexistente; ne-a fost dat să auzim, de exemplu, o părere absurdă care susține că, deși anumite lucruri se găsesc atât în Creștinism, cât și în doctrinele orientale și sunt exprimate de amândouă în forme aproape identice, ele nu au totuși aceeași semnificație în ambele cazuri, ba sunt chiar contrare unul altuia. Cei ce emit afirmații de acest tip dovedesc că, oricare le-ar fi pretențiile, n-au înaintat prea mult în înțelegerea doctrinelor tradiționale de vreme ce n-au ajuns să întrezărească identitatea fundamentală disimulată de diferențele formelor

exterioare și, mai mult, că se încăpățânează să o nege chiar atunci când ea este evident vizibilă. Asemenea oameni iau în considerație, chiar și în cazul Creștinismului, numai aspectul exterior, acesta neputând să se substituie unei adevărate doctrine tradiționale – prin definiție capabilă să asigure o sinteză completă la orice nivel; unor oameni de acest fel le lipsește principiul și sunt afectați, mai mult decât și-o pot închipui, tocmai de spiritul modern împotriva căruia ar vrea să reacționeze; atunci când folosesc, din întâmplare, cuvântul „tradiție", e sigur că nu-i dau același înțeles ca noi.

În confuzia mentală caracteristică epocii noastre, cuvântul „tradiție" e folosit în mod nediferențiat pentru tot soiul de lucruri, deseori lipsite de importanță, de pildă, pentru obiceiuri restrânse și de dată recentă; am semnalat același abuz altădată în ceea ce privește cuvântul „religie". Aceste devieri de limbaj ar trebui să stârnească neîncredere, fiind un semn de degenerescență a ideilor cărora le corespund; nu e de ajuns să te intitulezi „tradiționalist" ca să știi, fie și aproximativ, ce este tradiția în adevăratul ei sens. În ceea ce ne privește, refuzăm categoric să numim astfel tot ceea ce este de ordin pur omenesc; e cazul, de pildă, să spunem toate acestea acum când întâlnim o expresie cum e cea de „filozofie tradițională". Filozofia, chiar dacă este într-adevăr tot ceea ce poate ea să fie, nu are totuși dreptul la acest titlu, fiindcă ține pe de-a-ntregul de domeniul rațiunii – chiar dacă nu neagă ceea ce o depășește – și pentru că e o construcție a individului uman neîntemeiată pe nici un fel de revelație ori inspirație, deci, într-un cuvânt, pentru că este esențialmente „profană". De altfel, în ciuda oricăror iluzii cu care se mai amăgesc unii dintre contemporanii

noștri, nu o știință „livrescă“ poate să redreseze mentalitatea unei rase și a unei epoci; e nevoie de cu totul altceva decât de speculația filozofică sortită, prin însăși natura ei, și chiar în cazul cel mai favorabil, să rămână la suprafața lucrurilor, și să fie ceva mai degrabă verbal decât ceva real. Pentru a restaura tradiția pierdută, pentru a-i da din nou viață cu adevărat, e nevoie de contactul cu spiritul tradițional viu, cel care, așa cum am spus, nu se mai păstrează pe deplin decât în Orient; dar înainte de toate, e nevoie ca Occidentul însuși să aspire către o întoarcere la acest spirit tradițional, chiar dacă aspirația singură nu e suficientă. Cele câteva manifestări ale reacției „antimoderne“, de altfel destul de limitată, după părerea noastră, nu pot decât să ne întărească această convingere; reacția de care am vorbit este excelentă sub raport critic și prin ceea ce neagă, dar este încă foarte departe de restaurarea adevăratei intelectualități, dezvoltându-se numai în limitele unui orizont mental îngust. E totuși ceva și anume, indiciul unei stări de spirit cu desăvârșire absente până de curând; dacă occidentalii nu mai sunt unanim mulțumiți de dezvoltarea exclusiv materială a civilizației moderne, înseamnă poate că pentru ei mai rămâne încă o speranță de salvare.

Oricum, dacă Occidentul va reveni, într-un fel sau altul, la propria sa tradiție, opoziția cu Orientul se va rezolva de la sine și va dispărea, fiindcă se datorește exclusiv devierii occidentale, fiind în realitate doar opoziția dintre spiritul tradițional și spiritul antitradițional. Așadar, contrar bănuielilor celor la care făceam aluzie puțin mai înainte, unul dintre primele rezultate ale întoarcerii la tradiție ar fi posibilitatea imediată a unei înțelegeri cu Orientul, o înțelegere asemănătoare cu cea care

există între toate acele civilizații ce posedă elemente comparabile sau echivalente, și numai între acestea, căci ele constituie singurul teren pe care această înțelegere poate fi realizată. Adevăratul spirit tradițional, oricare ar fi forma pe care o îmbracă, e pretutindeni și mereu același; diversele forme special adaptate unor anume condiții mentale, unor anume circumstanțe de timp și loc, nu sunt decât expresii ale unuia și aceluiași adevăr; însă trebuie să ai capacitatea de a te plasa la nivelul intelectualității pure pentru a descoperi această unitate fundamentală sub aparenta multiplicitate a formelor. La acest nivel se situează de altfel principiile din care decurg în mod firesc celelalte lucruri în chip de consecințe ori aplicații mai apropiate sau mai îndepărtate; de aceea, o înțelegere într-adevăr profundă, una *reală*, trebuie să pornească neapărat de la acordul asupra principiilor, căci ele conțin esența; de îndată ce principiile sunt înțelese, acordul asupra celorlalte lucruri vine de la sine.

Într-adevăr, cunoașterea principiilor – cunoașterea prin excelență – cunoașterea metafizică în adevăratul sens al cuvântului este universală asemenea principiilor însele și liberă de orice contingențe individuale, care-și fac simțită prezența de îndată ce ajungem în domeniul aplicațiilor; ca atare, acest domeniu pur intelectual e singurul care nu necesită un efort de adaptare pentru mentalități diferite. Pe deasupra, dacă se realizează o astfel de armonizare, dezvoltarea rezultatelor ei antrenează automat acordul la toate celelalte niveluri pentru că, după cum spuneam, de aici pornește totul, în mod mai mult ori mai puțin nemijlocit; dimpotrivă, acordul obținut într-un domeniu particular și în afara principiilor va fi întotdeauna foarte instabil și precar, asemănător

mai degrabă cu un aranjament diplomatic decât cu o înțelegere reală. O asemenea înțelegere nu se poate opera cu adevărat, insistăm, decât venind de sus și nu de jos, traiect care are două semnificații: în primul rând, trebuie pornit de la ceea ce este mai înalt, adică de la principii, pentru a coborî apoi treptat la diverse niveluri de aplicație respectând însă în mod riguros dependența lor ierarhică; iar această lucrare, prin însăși caracterul ei, nu poate fi întreprinsă decât de o elită, în accepția cea mai adevărată și mai deplină a cuvântului: ne referim în mod exclusiv la o elită intelectuală, căci pentru noi nici nu există o alta, toate distincțiile sociale exterioare fiind absolut fără nici o importanță din punctul de vedere în care ne situăm.

Din aceste câteva considerații, se înțelege ce anume lipsește civilizației occidentale moderne pentru a fi o civilizație normală și completă nu numai în privința posibilității de apropiere efectivă față de civilizațiile orientale, ci și în privința potențelor sale interioare; cele două chestiuni sunt în fond atât de intim legate încât, din motivele pe care le-am invocat, ele nu constituie decât una singură. Va trebui să arătăm acum în mod detaliat în ce constă spiritul antitradițional, mai exact spiritul modern, și care sunt consecințele sale inerente, consecințe ce determină, după o logică implacabilă, cursul evenimentelor actuale; se impune însă o ultimă reflexie. A fi, în mod hotărât, „antimodern“ nu înseamnă deloc a fi „antioccidental“, dacă se poate folosi acest cuvânt; dimpotrivă, această atitudine înseamnă a face singurul efort eficace pentru salvarea Occidentului din propria lui dezordine; pe de altă parte, orice oriental credincios propriei tradiții se situează pe aceeași poziție ca și noi;

există, cu siguranță, mult mai puțini adversari ai Occidentului ca atare, adversitate fără nici un sens de altfel, decât ai Occidentului identificat cu civilizația modernă. Se aud astăzi voci care vorbesc de o „apărare a Occidentului", ceea ce este foarte ciudat pentru că, așa cum vom vedea în continuare, Occidentul e cel care amenință să cotropească și să târască lumea în vârtejul activității sale dezordonate; e ciudat, spuneam, și cu totul neîndreptățit ca apărarea să fie orientată, după cum înțeleg unii, cu mici excepții, împotriva Orientului; adevăratul Orient nu are nici cea mai mică intenție de a ataca sau domina pe nimeni, nu cere decât liniște și independență, ceea ce, trebuie s-o recunoaștem, este legitim. Occidentul, în schimb, are o acută nevoie de a fi apărat, dar numai de el însuși, de propriile sale tendințe care, împinse până la capăt, îi vor aduce declinul și distrugerea; va trebui deci să vorbim despre o „reformă a Occidentului" și anume despre una care – fiind ceea ce trebuie să fie, adică o adevărată restaurare tradițională – va antrena în mod firesc apropierea de Orient. Noi înșine nu cerem decât să contribuim, pe măsura propriilor noastre posibilități, la această reformă și la această apropiere, cât mai este încă timp, dacă mai este, și dacă rezultatul se mai poate obține înaintea catastrofei finale, spre care civilizația modernă se îndreaptă cu pași mari; dar, chiar de-ar fi prea târziu pentru evitarea catastrofei, munca întreprinsă în vederea acestei încercări n-ar fi zadarnică; ea ar pregăti acea „discriminare", oricât de îndepărtată, invocată la început și ar asigura păstrarea elementelor ce vor scăpa de naufragiul actualei lumi, pentru a constitui germenii celei viitoare.

Capitolul III
CUNOAȘTERE ȘI ACȚIUNE

Vom lua acum în considerație unul dintre principalele aspecte ale opoziției existente astăzi între spiritul oriental și cel occidental, opoziție care, într-o perspectivă mai generală este, conform explicațiilor precedente, una între spiritul tradițional și cel antitradițional. Dintr-un anume punct de vedere, fundamental de altfel, opoziția aceasta apare ca fiind cea între contemplație și acțiune sau, mai exact, între locurile pe care se cuvine să le aibă acești doi termeni. Raportul dintre ei poate fi considerat în câteva moduri diferite: de exemplu, sunt oare acești termeni două contrarii, așa cum se credea adesea, sau mai degrabă doi termeni complementari? Oare relația lor nu e, în realitate, una de subordonare și nicidecum una de coordonare? Aceste aspecte diferite ale chestiunii constituie tot atâtea puncte de vedere, foarte inegale ca importanță de altfel, dar care sunt îndreptățite fiecare în parte în anumite privințe și care corespund unor niveluri diferite de realitate.

În primul rând, punctul de vedere cel mai superficial și cel mai periferic constă în a opune pur și simplu contemplația acțiunii, considerându-le contrare în sensul propriu al cuvântului. Opoziția lor există, în mod incontestabil la nivelul aparențelor; totuși, dacă ar fi

ireductibilă, contemplația și acțiunea n-ar putea să apară niciodată împreună ca urmare a incompatibilității lor radicale. Dar de fapt lucrurile nu stau așa; nu există în mod normal nici un popor și nici măcar un individ care să fie exclusiv contemplativ sau exclusiv activ. Există doar două tendințe din care una e în mod necesar predominantă, ceea ce face ca dezvoltarea ei să impieteze aparent asupra celeilalte – pentru simplul motiv că activitatea umană, în sensul ei cel mai general, nu poate fi exersată în mod egal și simultan în toate domeniile și direcțiile. Se creează astfel impresia unei opoziții între termeni contrari sau așa-zis contrari, căci în fond ei se pot concilia; acest lucru e valabil de altfel pentru orice contrarii, care încetează să aibă acest caracter de îndată ce, pentru a-i judeca, ne ridicăm deasupra nivelului la care se manifestă realmente opoziția lor. Cine vorbește de opoziție sau contrast, vorbește implicit despre dizarmonie sau dezechilibru care țin, așa cum am arătat, doar de un punct de vedete relativ, particular și limitat.

Dacă socotim însă contemplația și acțiunea complementare, adoptăm un punct de vedere mai profund și mai adevărat decât cel precedent, pentru că în acest caz opoziția este conciliată și rezolvată, cei doi termeni echilibrându-se unul pe celălalt. Ar fi vorba, se pare, de două elemente la fel de necesare ce se completează și se sprijină reciproc, constituind în fond dubla activitate, interioară și exterioară, a uneia și aceleiași ființe, fie că e vorba de omul particular, fie de umanitatea în ansamblul ei. Această concepție e în mod cert mai armonioasă și mai satisfăcătoare decât prima; totuși, dacă ne-am mărgini la ea, corelația stabilită ne-ar îndemna să plasăm

contemplația și acțiunea pe același plan, astfel încât nu ne-ar rămâne decât să le păstrăm în echilibru, fără a mai pune problema superiorității uneia față de cealaltă; or, problema superiorității se pune foarte pregnant și s-a pus mereu, oricare ar fi sensul ales pentru rezolvarea ei, ceea ce arată că al doilea punct de vedere nu e încă suficient pentru o lămurire deplină a chestiunii.

Importantă în acest caz nu este predominanța faptică, predominanță ce ține de temperament sau de rasă, ci cea pe care am putea-o numi predominanța de drept, cele două nefiind corelate decât până la un anumit punct. Când una dintre tendințe e socotită superioară, se caută, cât mai mult cu putință, dezvoltarea ei, de preferință pe seama celeilalte; dar locul deținut de contemplație și acțiune în ansamblul vieții unui om sau a unui popor va depinde, în mare parte, la nivel faptic, de natura specifică a individului sau a poporului, fiindcă posibilitățile particulare ale fiecăruia sunt, în acest caz, hotărâtoare. E limpede că aptitudinea contemplativă e mai răspândită și mai dezvoltată în Orient și poate nicăieri mai pregnant ca în India, care reprezintă de aceea, prin excelență, ceea ce am numit spiritul oriental.

Pe de altă parte, e incontestabil că aptitudinea pentru acțiune sau tendința inspirată de ea este predominantă, în general, la popoarele occidentale, la marea majoritate a membrilor lor; făcând abstracție de exagerarea și devierea pe care această predispoziție pentru acțiune o înregistrează astăzi, ea rămâne totuși predominantă în Occident, astfel încât contemplația nu va putea fi aici decât îndeletnicirea unei elite foarte restrânse; de aceea, în India se spune că, dacă Occidentul ar reveni la starea sa normală și ar avea parte de o organizare socială

stabilă, el ar număra mulți *Kshatriya*, dar puțini *Brāhmani*.[1] Constituirea efectivă a unei asemenea elite, ca și recunoașterea supremației ei, ar fi totuși suficiente pentru ca totul să reintre în ordine; puținătatea numerică nu e în această situație un factor decisiv pentru că puterea spirituală nu se sprijină pe număr, guvernat de legea materiei; trebuie de altfel remarcat că în Antichitate și mai ales în Evul Mediu predispoziția spre acțiune, firească la occidentali, nu i-a împiedicat să recunoască superioritatea contemplației, adică a inteligenței pure; de ce nu se întâmplă la fel și în epoca modernă? Poate fiindcă, dezvoltându-și peste măsură facultățile de acțiune, occidentalii au ajuns să își piardă intelectualitatea și au inventat, drept consolare, teorii care pun acțiunea mai presus de toate mergând până acolo încât neagă – de pildă „pragmatismul" – orice valoare exterioară acestei sfere. Sau poate, dimpotrivă, acest mod de a vedea lucrurile a prevalat și a dus mai pe urmă la atrofierea intelectuală pe care o constatăm astăzi. În amândouă ipotezele (ca și într-o a treia, care consideră cauza acestei situații ca pe o combinație a primelor două) rezultatele sunt exact aceleași; starea la care s-a ajuns cere o reacție promptă, iar Orientul poate interveni chiar acum, repetăm, pentru a da ajutor Occidentului dacă, bineînțeles, acesta acceptă; nu pentru a-i impune concepții care-i sunt străine, cum par să se teamă unii, ci pentru a-i facilita regăsirea propriei tradiții, al cărei sens l-a pierdut.

---

[1] Contemplația și acțiunea sunt, într-adevăr, funcțiile specifice ale primelor două caste, *Brāhmanii* și *Kshatriya*, raporturile dintre ele fiind în același timp raporturile dintre autoritatea spirituală și puterea temporală; nu ne propunem însă să tratăm aici acest aspect al chestiunii, aspect care ar merita un studiu special.

Antiteza dintre Orient și Occident s-ar putea caracteriza, în situația actuală, prin menținerea superiorității contemplației asupra acțiunii în Orient și prin poziția contrară a Occidentului, care consideră acțiunea superioară contemplației. Nu mai e vorba aici de o relație de coordonare între doi termeni – ca în cazul opoziției sau complementarității –, fiecare cu rațiunea sa de a fi și cu dreptul lui de a fi acceptate, măcar ca expresie a unui adevăr relativ; deoarece relația de subordonare e ireversibilă prin însăși natura sa, cele două concepții sunt realmente contradictorii, deci se exclud una pe alta, astfel încât odată ce subordonarea e admisă, una dintre concepții e, în mod necesar, adevărată, iar cealaltă falsă. Înainte de a intra în miezul chestiunii, trebuie să mai observăm că, spre deosebire de spiritul menținut în Orient care, după cum am mai spus-o, e cel al tuturor timpurilor, celălalt spirit s-a ivit într-o epocă extrem de recentă, fapt care ne sugerează deja, chiar dincolo de oricare alte considerente, că este vorba de o anomalie. Impresia e confirmată de exagerarea cu care spiritul occidental modern își urmează tendința specifică, întrucât el nu se mărginește să proclame cu orice prilej superioritatea acțiunii, ci ajunge să o transforme în preocupare exclusivă, negând cu desăvârșire valoarea contemplației, a cărei adevărată natură ori nu o înțelege, ori o ignoră. Dimpotrivă, doctrinele orientale afirmă net superioritatea, ba chiar transcendența contemplației în raport cu acțiunea, dar acordă în același timp acesteia locul său legitim și-i recunosc, în mod firesc, importanța în ordinea contingențelor umane.[2]

---

[2] Cei care au îndoieli asupra importanței efective, chiar dacă relative, pe care doctrinele tradiționale ale Orientului și mai ales

Doctrinele orientale, ca și cele vechi occidentale, consideră contemplația superioară acțiunii, la fel cum imuabilul e superior schimbării.[3] Deoarece acțiunea nu e decât o modificare trecătoare și momentană a ființei, ea nu poate conține în sine propriul său principiu și rațiunea sa suficientă; dacă nu ține de un principiu situat dincolo de domeniul său contingent, acțiunea nu e decât o pură iluzie; principiul din care decurg întreaga realitate, existența și însăși posibilitatea ei de a fi nu se poate afla decât în contemplație sau, dacă preferăm acest termen, în cunoaștere, cele două fiind dacă nu sinonime cel puțin foarte apropiate, de vreme ce cunoașterea și operația care conduce către ea sunt absolut inseparabile.[4] Tot așa schimbarea, în accepția cea mai generală, este ininteligibilă și contradictorie, deci imposibilă fără un principiu în care să își aibă sursa, principiu care, prin însăși natura sa, nu i se poate supune și este deci imuabil; de aceea, în Antichitatea occidentală Aristotel afirma necesitatea „motorului imobil" al tuturor lucrurilor. În

---

cea a Indiei o acordă acțiunii se pot convinge de această poziție urmărind concepția din *Bhagavad-Gitā*; trebuie să ținem seama însă, pentru a-i înțelege bine sensul, că e vorba de o carte destinată în mod special castei *Kshatriya*.

[3] În virtutea acestui raport, se spune că *Brāhman*-ul este tipul de ființă stabilă, iar *Kshatriya* tipul de ființă mobilă sau schimbătoare; toate ființele acestei lumi sunt, conform naturii lor, în relație esențială cu unul dintre cele două tipuri pentru că există o perfectă corespondență între ordinea cosmică și cea umană.

[4] Acțiunea este prin excelență, momentană; de aceea, în domeniul ei, rezultatele sunt întotdeauna separate de cauza ce le produce, pe când cunoașterea își poartă, dimpotrivă, fructul în sine însăși.

raport cu acțiunea, cunoașterea joacă tocmai rolul de „motor imobil"; e evident că prima aparține în întregime domeniului schimbării, al „devenirii", și că numai cunoașterea poate oferi ieșirea din această lume și din limitările ei inerente; atunci când cunoașterea atinge imuabilul, adică este cunoaștere a principiilor sau cunoaștere metafizică – deci cunoașterea prin excelență – ea dobândește imutabilitatea, fiindcă orice cunoaștere adevărată se identifică, în mod esențial, cu obiectul său. E tocmai ceea ce ignoră occidentalii moderni, al căror orizont se reduce, în materie de cunoaștere, la cunoașterea rațională și discursivă, deci indirectă și imperfectă, o cunoaștere care ar putea fi numită reflectată; mai mult, ei nu mai apreciază această cunoaștere inferioară decât în măsura în care se arată imediat utilă unor scopuri practice; angajați în acțiune până la negarea a tot ceea ce o depășește, ei nu realizează că acțiunea însăși degenerează, din pricina separării ei de principiu, într-o agitație tot atât de sterilă pe cât este de vană.

Aceasta este, de fapt, caracteristica epocii moderne: nevoie de agitație continuă, de schimbare neîncetată, de viteză mereu accelerată, asemănătoare celei cu care se desfășoară evenimentele înseși. E vorba de dispersia într-o multiplicitate care nu mai păstrează nici măcar conștiința vreunui principiu superior, unificator; este, în viața curentă, ca și în concepțiile științifice, o analiză împinsă până la extrem, o fragmentare la nesfârșit, o adevărată dezagregare a activității umane pe toate nivelurile în care se exercită; de aici, lipsa de aptitudine pentru sinteză, neputința oricărei concentrări, atât de izbitoare în ochii orientalilor. Acestea sunt, toate, consecințele firești și inevitabile ale unei materializări din ce în ce

mai accentuate, căci materia înseamnă în primul rând multiplicitate și diviziune și de aceea, o spunem în treacăt, tot ce pornește de aici generează doar conflicte și lupte de tot soiul, între popoare ca și între indivizi. Pe măsura cufundării în materie, elementele de diviziune și de opoziție se accentuează și se amplifică; invers, pe măsura înălțării către spiritualitatea pură, se tinde tot mai mult spre unitate, care poate fi deplin realizată numai prin conștiința principiilor universale.

Cel mai straniu e că mișcarea și schimbarea au ajuns să fie cultivate ca scopuri în sine și nu în vederea unei finalități exterioare lor – urmare directă a absorbției tuturor facultăților umane în interesul față de acțiunea exterioară, al cărei caracter momentan tocmai îl semnalam. E vorba aici tot de dispersie, dar sub un alt aspect și într-un stadiu mult mai avansat: am putea-o numi tendință către instantaneitate, a cărei limită este o stare de dezechilibru total; o dată atins, acest dezechilibru ar coincide cu disoluția finală a lumii; iată încă unul dintre semnele cele mai clare ale ultimei perioade din *Kali-Yuga*.

Lucrurile se petrec la fel și în domeniul științific: avem de-a face cu o cercetare pentru cercetare, mai degrabă chiar decât pentru rezultatele parțiale și fragmentare pe care le poate obține, cu o succedare, din ce în ce mai rapidă, a unor teorii și ipoteze lipsite de temei care, abia construite, se prăbușesc pentru a fi înlocuite cu altele ce vor dura și mai puțin – un adevărat haos în care e zadarnic să cauți vreun element definitiv stabil, căci totul e o acumulare monstruoasă de fapte și detalii, ce nu pot dovedi și nu pot însemna nimic. Ne referim fără îndoială la speculația științifică, în măsura în care ea mai există; în ceea ce privește aplicațiile practice, rezultatele sunt

incontestabile și lucrul e ușor de înțeles dat fiind că aplicațiile sunt nemijlocit plasate în domeniul material, singurul în care omul modern se poate lăuda cu o reală superioritate. E deci de așteptat ca descoperirile, ori mai bine zis invențiile mecanice și industriale să-și continue dezvoltarea și înmulțirea accelerată până la sfârșitul vârstei actuale; și cine știe dacă nu cumva pericolul de distrugere pe care îl poartă cu ele nu va fi unul dintre principalii agenți ai catastrofei ultime, în ipoteza că lucrurile vor evolua în așa fel încât aceasta să nu mai poată fi evitată?

Oricum starea actuală dă, în general, impresia unei totale lipse de stabilitate; dar, în vreme ce câțiva contemporani simt pericolul și încearcă să reacționeze, cea mai mare parte a lor se complac în această dezordine, care e imaginea exteriorizată a propriei lor mentalități. Există, într-adevăr, o corespondență exactă între o lume unde totul pare să fie pură „devenire“, unde imuabilul și permanentul nu-și mai găsesc loc și între starea de spirit a oamenilor pentru care întreaga realitate constă în această „devenire“ implicând negarea adevăratei cunoașteri ca și a obiectului ei: principiile transcendente și universale. Mai mult chiar: lumea modernă neagă orice fel de cunoaștere reală, la orice nivel și în orice ordine, fie ea și relativă, de vreme ce, așa cum spuneam mai sus, relativ fără absolut, contingent fără necesar, schimbare fără imuabil, multiplicitate fără unitate sunt ininteligibile și imposibile; „relativismul“ conține o contradicție lăuntrică iar intenția de a reduce totul la schimbare conduce logic la negarea existenței schimbării; acesta e sensul faimoaselor argumente ale lui Zenon din Eleea. Trebuie să spunem, ca să nu apară exagerări, că teoriile care pun

accentul pe schimbare nu sunt apanajul exclusiv al timpurilor moderne; câteva exemple pot fi găsite și în filozofia greacă: cel mai cunoscut e acela al „curgerii universale" a lui Heraclit; exagerările i-au făcut pe eleați să combată aceste concepții, ca și pe cele ale atomiștilor, printr-un soi de reducere la absurd. Chiar și în India se poate întâlni ceva asemănător, dar bineînțeles dintr-un alt punct de vedere decât cel al filozofiei: unele școli budiste prezintă același caracter, printre tezele lor principale numărându-se și cea a „disolubilității tuturor lucrurilor"[5]. Dar pe atunci asemenea teorii constituiau doar excepții și astfel de revolte împotriva spiritului tradițional, prezente în tot cursul perioadei *Kali-Yuga*, nu aveau în fapt decât o influență limitată; noutatea constă deci în generalizarea concepțiilor de acest tip, așa cum se manifestă ea în Occidentul contemporan.

Trebuie, de asemenea, notat că, sub influența ideii foarte recente de „progres", „filozofiile devenirii" au luat în epoca modernă o formă specială pe care n-o aveau teoriile asemănătoare ale anticilor: e vorba de ceea ce putem numi într-o manieră generală „evoluționism",

---

[5] La puțin timp după ivirea sa, Budismul s-a asociat în India cu una dintre principalele manifestări ale revoltei castei *Kshatrya* împotriva autorității *Brāhmanilor;* e ușor de înțeles, ținând seama de indicațiile precedente, că există în genere o legătură foarte directă între negarea oricărui principiu imuabil și negarea autorității spirituale, între reducerea oricărei realități la „devenire" și afirmarea supremației puterii temporale al cărei domeniu propriu e lumea acțiunii; se poate constata că apariția doctrinelor „naturaliste" sau antimetafizice are întotdeauna loc atunci când elementul ce reprezintă puterea temporală începe să predomine, într-o civilizație, față de acela care reprezintă autoritatea spirituală.

chiar dacă el e susceptibil de variante multiple. Nu vom reveni asupra remarcilor expuse în această chestiune cu alte prilejuri; amintim doar că orice concepție care nu admite nimic în afara „devenirii“ e, datorită acestui fapt, o concepție „naturalistă“, care presupune negarea explicită a tot ceea ce se află dincolo de natură, adică a domeniului metafizic, domeniu al principiilor imuabile și eterne. Semnalăm, de asemenea, în legătură cu teoriile antimetafizice moderne, că ideea bergsoniană a „duratei pure“ corespunde exact dispersiei în instantaneitate de care vorbeam mai sus; pretinsa intuiție modelată de fluxul neîncetat al lucrurilor sensibile, departe de a putea fi instrumentul unei adevărate cunoașteri, reprezintă în realitate disoluția oricărei cunoașteri posibile.

Ceea ce ne determină să repetăm, pentru că e absolut necesar să îndepărtăm orice echivoc asupra acestui punct esențial, că intuiția intelectuală, singura care conduce către adevărata cunoaștere metafizică, nu are absolut nimic comun cu cealaltă intuiție, despre care vorbesc unii filozofi contemporani; cea de-a doua e de ordin sensibil și deci infrarațională, în timp ce prima e inteligență pură și, drept urmare, e suprarațională. Însă modernii, care în ordinea inteligenței nu mai cunosc nimic superior rațiunii, nu pot concepe ce anume este intuiția intelectuală; pe când doctrinele antice și medievale, chiar cele cu caracter filozofic – neapelând deci efectiv la această intuiție – îi recunoșteau fără ezitare existența și supremația asupra tuturor celorlalte facultăți umane. De aceea nu a existat până la Descartes „raționalism“; e încă o chestiune specific modernă, strâns legată de altfel de „individualism“, căci nu e decât negarea oricărei facultăți de ordin supraindividual. Atâta vreme cât

occidentalii se vor încăpățâna să disprețuiască ori să nege intuiția intelectuală, ei nu vor putea recupera tradiția în adevăratul sens al cuvântului și nici nu se vor putea înțelege cu reprezentanții autentici ai civilizațiilor orientale, unde totul atârnă de această intuiție imuabilă și infailibilă în sine, unic punct de plecare al oricărei dezvoltări conforme cu normele tradiției.

Capitolul IV
ȘTIINȚĂ SACRĂ ȘI ȘTIINȚĂ PROFANĂ

Spuneam tocmai că în civilizațiile cu caracter tradițional intuiția intelectuală se află la obârșia tuturor lucrurilor; doctrina metafizică pură constituie, cu alte cuvinte, esențialul de care depinde tot restul în chip de consecințe ori aplicații la diverse niveluri ale realității contingente. Așa se întâmplă și în ceea ce privește instituțiile sociale; iar lucrul e la fel de valabil și pentru științe, adică pentru cunoștințele referitoare la domeniul relativului, care, în asemenea civilizații, sunt socotite drept simple dependențe, prelungiri sau reflexe ale cunoașterii absolute, situată la nivelul principiilor. Adevărata ierarhie este, astfel, mereu și în toate, respectată: relativul nu e socotit inexistent, ceea ce ar fi absurd, ci e luat în considerație în măsura în care o merită și la locul care i se cuvine, anume unul secundar și subordonat; chiar în domeniul relativului există de altfel trepte foarte diferite, după cum este vorba de lucruri mai mult ori mai puțin depărtate de domeniul principiilor.

În ceea ce privește științele, există deci două concepții radical deosebite și chiar incompatibile, pe care le putem numi concepția tradițională și concepția modernă; am avut adeseori prilejul să facem aluzie la acele „științe tradiționale" existente în Antichitate și în Evul Mediu,

prezente și astăzi în Orient, dar complet străine occidentalilor din zilele noastre. Trebuie adăugat că fiecare civilizație a avut propriile „științe tradiționale", cu un caracter specific, fiindcă aici nu mai suntem situați în ordinea principiilor universale, la care se referă doar metafizica pură, ci în ordinea adaptărilor unde, tocmai pentru că este vorba de un domeniu contingent, trebuie să se țină seama de ansamblul condițiilor specifice, mentale și altele, ale unui popor anume, ba am spune chiar de caracteristicile unei perioade determinate din existența acelui popor, fiindcă, așa cum am văzut, există epoci în care „readaptările" devin necesare. Aceste „readaptări" nu sunt decât schimbări de formă, care nu alterează nicidecum esența tradiției; în ceea ce privește doctrina metafizică, numai expresia ei poate suferi modificări, într-un mod oarecum asemănător cu trecerea unui text, prin traducere, dintr-o limbă într-alta; oricare ar fi însă formele pe care le ia metafizica pentru a se exprima, în măsura în care acest lucru e cu putință, ea este totuși absolut unică, la fel cum și adevărul e unic. Trecând la aplicații, situația este, firește, diferită: științele ca și instituțiile sociale se situează în lumea formelor și a multiplicității; de aceea, putem spune că forme deosebite constituie științe într-adevăr deosebite, chiar dacă au, cel puțin parțial, același obiect. Logicienii obișnuiesc să privească o știință ca fiind pe de-a-ntregul definită de obiectul ei, ceea ce reprezintă o inexactitate datorată unui exces de simplificare; punctul de vedere din care obiectul e considerat trebuie să intre și el în definiția unei științe. Există o multitudine nesfârșită de științe posibile; mai multe științe pot studia aceleași lucruri, dar sub aspecte atât de diferite, folosind, drept urmare, metode

și urmărind scopuri atât de deosebite, încât ajung să constituie științe efectiv distincte. Această ramificare poate să se ivească chiar în cazul „științelor tradiționale" proprii diverselor civilizații care, deși comparabile între ele, rămân totuși imposibil de asimilat unele altora și adeseori n-ar putea fi desemnate prin aceleași nume decât în mod abuziv. Se înțelege de la sine că diferența e și mai considerabilă, dacă în locul unui paralelism între științe tradiționale având, cel puțin, același caracter fundamental, vrem să comparăm în general aceste științe cu cele modelate de concepția modernă; la prima vedere, s-ar părea câteodată că obiectul e același și de-o parte, și de alta; totuși, cunoașterea obținută de aceste două feluri de științe asupra aceluiași obiect este atât de deosebită, încât ezităm, după un studiu mai amănunțit, să le afirmăm, fie și numai sub unele aspecte, identitatea.

E poate nevoie de câteva exemple pentru a înțelege mai bine la ce ne referim: vom considera mai întâi un exemplu de largă întindere, cel al „fizicii", așa cum e înțeleasă de către antici și de către moderni; nici nu e nevoie să ieșim din lumea occidentală pentru a surprinde diferența profundă care separă cele două concepții. Termenul de „fizică", în accepția sa primă și etimologică, nu înseamnă altceva decât „știință a naturii" fără nici o restricție, deci știința care se referă la legile cele mai generale ale „devenirii", căci „natură" și „devenire" sunt, în fond, sinonime, așa cum le și considerau grecii și, în mod special, Aristotel; dacă există științe mai particulare care se referă la același nivel al realității, ele nu constituie deci decât „specificații" ale fizicii pentru un anume domeniu mai precis determinat. Devierea pe care modernii au impus-o acestui cuvânt, folosindu-l pentru a desemna

în mod exclusiv o știință particulară printre altele, toate științe ale naturii, este ea însăși destul de semnificativă, căci se leagă de fragmentarea pe care am semnalat-o deja, ca o caracteristică a științei moderne, se leagă de acea „specializare“ generată de spiritul analitic și împinsă până la neputința de a mai concepe, pentru cei care îi suportă influența, vreo știință care să aibă drept obiect natura în ansamblul ei. S-au remarcat adesea unele inconveniente ale „specializării“ și mai ales îngustimea de vederi inerentă unei asemenea segmentări; însă chiar și cei care realizau cel mai acut situația s-au resemnat, pare-se, s-o considere ca pe un rău necesar, ca pe o consecință inevitabilă a acumulării cunoștințelor de detaliu, imposibil de asimilat și stăpânit dintr-o singură privire, de către un om; nu s-a înțeles că, pe de o parte, cunoștințele de detaliu sunt nesemnificative în ele însele și, ca atare, nu merită să le fie sacrificată cunoașterea sintetică, aceasta fiind, chiar atunci când se mărginește la domeniul relativului, de ordin mult mai înalt; pe de altă parte, nu s-a înțeles că neputința de a unifica multiplicitatea unor asemenea date provine numai din faptul că ele nu au fost raportate la un principiu superior și din încăpățânarea cu care au fost abordate lucrurile pornind de jos și din exterior, deși ar fi trebuit ca procedeul să fie tocmai invers pentru a se obține o știință cu reală valoare speculativă.

Dacă vom compara fizica veche, nu cu ceea ce modernii denumesc acum prin acest termen, ci cu ceea ce ar trebui să-i corespundă în realitate – și anume ansamblul științelor naturii, așa cum sunt actualmente constituite –, vom nota, ca primă diferență, divizarea în multiple „specialități“, aproape străine unele de altele. E însă

latura cea mai exterioară a chestiunii și nu trebuie să credem că reunirea tuturor acestor științe speciale ar duce la un echivalent al fizicii vechi. Diferența esențială, cea care le separă net, este punctul de vedere cu totul deosebit al celor două concepții: cea tradițională leagă, după cum spuneam, orice știință de principii, considerând-o aplicație particulară a acestora; această legătură e, în schimb, refuzată de concepția modernă. Pentru Aristotel, „fizica" era „secundă" în raport cu metafizica, depinzând de ea ca o aplicație în domeniul naturii a unor principii superioare naturii reflectate în legile ei; același lucru e valabil și pentru „cosmologia" medievală. Concepția modernă are în schimb pretenția de a asigura științelor un statut de independență fie negând tot ceea ce le depășește, fie declarând această zonă „incognoscibilă" și refuzând, ca atare, să țină cont de ea – ceea ce duce practic la o negare; negația exista de altfel, implicit, cu mult înainte ca ea să fie propusă ca o teorie sistematică sub numele de „pozitivism" ori „agnosticism", întrucât putem spune că ea constituie punctul de plecare al științei moderne. Dar abia în secolul al XIX-lea oamenii și-au făcut din ignoranță un merit – căci a te proclama „agnostic" nu înseamnă altceva – și, mai grav, au avut pretenția să interzică tuturor cunoașterea a ceea ce ei înșiși ignorau; iată o etapă nouă în decăderea intelectuală a Occidentului.

Sub pretextul de a le asigura independența, concepția modernă a separat radical științele de orice principiu superior și le-a privat astfel de orice semnificație profundă, și chiar de orice interes real din punctul de vedere al cunoașterii; închizându-le într-un domeniu iremediabil

mărginit, ea nu poate ajunge decât într-un impas.[1] Dezvoltarea în interiorul acestui domeniu nu reprezintă, de altfel, nici măcar o aprofundare, cum par să creadă unii; dimpotrivă, ea rămâne superficială și constă doar într-o dispersie în detaliu – pe care am semnalat-o deja –, într-o analiză sterilă și penibilă care poate fi continuată la nesfârșit fără a se înainta însă pe calea adevăratei cunoașteri. Trebuie spus că o asemenea știință nu e cultivată de occidentali pentru ea însăși: ceea ce urmăresc ei în general nu e o cunoaștere, chiar inferioară, ci niște aplicații practice. Pentru a ne convinge că lucrurile stau așa e de ajuns să remarcăm că majoritatea contemporanilor noștri confundă știința cu industria și că sunt numeroși cei pentru care inginerul reprezintă tipul însuși al savantului; dar atingem astfel o chestiune pe care o vom trata în curând mai pe larg.

Știința constituită în manieră modernă n-a pierdut numai în profunzime ci, am putea spune, și în soliditate; raportându-se la principii, ea participă la imutabilitatea acestora în măsura în care i-o permitea obiectul ei specific; izolată însă în lumea devenirii, ea e lipsită cu totul de stabilitate, e incapabilă să-și mai găsească un punct fix de sprijin; deoarece nu pornește de la certitudini

[1] Ceva analog se întâmplă la nivel social, unde modernii au pretenția să separe temporalul de spiritual; distincția e legitimă pentru că cele două noțiuni se referă la domenii diferite, așa cum, analog, se întâmplă cu metafizica și științele; însă, dintr-o eroare inerentă spiritului analitic, se uită că distincție nu înseamnă separare; iar separarea face ca puterea temporală să-și piardă legitimitatea, ceea ce se poate spune, în ordine intelectuală, și despre științe.

absolute, știința e redusă la probabilități și aproximații ori la construcții pur ipotetice, fruct al fanteziei individuale. De asemenea, chiar dacă ajunge, în mod accidental și pe căi ocolite, la unele rezultate ce par să concorde cu anumite date ale vechilor „științe tradiționale“, ar fi greșit ca această concordanță să fie privită ca o confirmare de care datele respective n-au de altfel nevoie; încercarea de a concilia puncte de vedere total diferite este complet inutilă, la fel ca și cea de a stabili concordanțe între date tradiționale și teorii ipotetice care vor fi poate, în scurt timp, pe de-a-ntregul discreditate.[2] Pentru știința actuală, lucrurile despre care este vorba nu pot să aparțină decât domeniului ipotezelor, în timp ce pentru „științele tradiționale“ ele erau cu totul altceva, căci decurgeau cu titlu de consecințe certe din adevăruri cunoscute intuitiv, deci infailibil, la nivel metafizic.[3] Credința că o teorie poate fi dovedită prin fapte este, de altfel, o iluzie proprie doar „experimentalismului“ modern; în realitate, aceleași fapte pot fi explicate prin mai multe teorii diferite; chiar promotori ai metodei experimentale, de pildă Claude Bernard, au recunoscut că nu pot interpreta faptele decât cu ajutorul unor „idei preconcepute“,

---

[2] Aceeași observație e valabilă, din punct de vedere religios, pentru o „apologetică“ ce pretinde să se armonizeze cu rezultatele științei moderne, muncă total iluzorie, ce trebuie mereu refăcută, și care implică, de asemenea, marele pericol de a da impresia că facilitează solidarizarea religiei cu concepțiile schimbătoare și efemere față de care aceasta trebuie să rămână total independentă.

[3] E ușor să dăm câteva exemple în acest sens; vom cita, ca pe unul extrem de frapant, caracterul complet diferit al concepției despre eter în cosmologia hindusă și în fizica modernă.

fără de care acestea rămân „fapte brute", lipsite de orice semnificație și valoare științifică.

Dar fiindcă a venit vorba de „experimentalism" vom profita de ocazie pentru a răspunde unei întrebări legate de acest subiect și anume: de ce științele propriu-zis experimentale s-au dezvoltat în cadrul civilizației moderne cu o amploare pe care n-au avut-o nicicând în alte civilizații? Răspunsul este că aceste științe experimentale sunt științe ale lumii sensibile, ale materiei, științe care permit aplicații practice imediate, dezvoltarea lor, însoțită de ceea ce am numi „superstiția faptului", corespunde tendințelor specific moderne; epocile anterioare, în schimb, nu au considerat aceste calități destul de interesante pentru a neglija, în favoarea lor, cunoștințele de ordin superior. Vrem să ne facem bine înțeleși: nu avem nicidecum de gând să declarăm că o cunoaștere, fie ea și de ordin inferior, ar fi ilegitimă în sine; ilegitim e doar abuzul produs atunci când întreaga activitate umană e absorbită de către un asemenea gen de preocupări, așa cum se întâmplă azi. E perfect posibil ca, într-o civilizație normală, științele constituite prin metoda experimentală să fie și ele, ca și celelalte, legate de principii, ceea ce le-ar asigura o reală valoare speculativă; ele n-au apărut totuși ca atare, în primul rând pentru că atenția s-a concentrat într-o cu totul altă direcție, iar în al doilea rând deoarece chiar atunci când a fost vorba de studiul lumii sensibile, în măsura în care el a suscitat interes, datele tradiționale îngăduiau o cercetare mult mai ușor de realizat, bazată însă pe cu totul alte metode și pe un punct diferit de vedere.

Spuneam la început că una dintre caracteristicile epocii actuale o constituie exploatarea a tot ceea ce a fost neglijat

până acum ca fiind prea puțin important pentru a se impune în activitatea oamenilor, a tot ceea ce trebuia totuși dezvoltat până la sfârșitul ciclului actual, dat fiind că se numără printre posibilitățile apte de manifestare în această perioadă; științele experimentale, ivite în ultimele secole, au exact acest regim. Există chiar printre științele moderne unele care reprezintă, în accepție literală, „reziduuri" ale vechilor științe, neînțelese astăzi; e vorba de partea lor cea mai de jos, izolată și desprinsă de întreg într-o perioadă de decadență, care s-a materializat în mod grosolan, servind apoi ca punct de plecare pentru o dezvoltare cu totul diferită, dezvoltare conformă cu tendințele moderne; s-a ajuns astfel la constituirea unor științe absolut străine de cele ce le-au precedat. E fals, de pildă, să spunem, așa cum se întâmplă în mod curent, că astrologia și alchimia au devenit astronomia și, respectiv, chimia modernă, chiar dacă această opinie exprimă totuși o parte din adevăr din punct de vedere istoric, parte despre care am vorbit mai sus: într-adevăr, cele două științe moderne se trag, într-un anume sens, din cele vechi, dar nu printr-un proces de „evoluție" sau „progres", așa cum se pretinde, ci prin degenerare; mai sunt însă necesare câteva explicații în această privință.

Să remarcăm mai întâi că atribuirea de semnificații distincte termenilor de „astrologie" și „astronomie" e relativ recentă; grecii le foloseau fără deosebire pentru a desemna ansamblul preocupărilor incluse astăzi în cei doi termeni. S-ar părea, așadar, la prima vedere, că e vorba și aici de una dintre diviziunile operate de „specializare", instituite de atâtea ori între zone care nu erau la început decât părți ale unei științe unice; specific însă în acest caz e faptul că, în timp ce una dintre părți, reprezentând

latura materială a științei în chestiune, se dezvolta de sine stătător, cealaltă parte a dispărut cu totul. O dovadă e faptul că nu se mai știe astăzi ce anume putea fi vechea astrologie, iar cei care au încercat s-o reconstituie nu au obținut decât niște contrafaceri: ei au conceput-o fie ca pe un echivalent al unei științe experimentale moderne, în care intervin statistica și calculul probabilităților – metode cu totul străine de punctul de vedere antic și medieval –, fie s-au străduit să o reconstituie ca pe o „artă divinatorie", ceea ce a reprezentat doar o deviere a astrologiei, pe cale de dispariție, deviere ce consta cel mult în aplicații de ordin inferior și prea puțin vrednice de interes, așa cum o dovedește și statutul pe care încă îl au acestea în civilizațiile orientale.

Cazul chimiei e poate mai limpede și mai caracteristic; iar în ceea ce privește ignoranța modernilor față de alchimie, ea este cel puțin tot atât de mare ca și ignoranța față de astrologie. Adevărata alchimie era, în esență, o știință de ordin cosmologic aplicabilă în același timp și la nivel uman, în virtutea analogiei dintre „macrocosmos" și „microcosmos"; mai mult, alchimia era constituită în mod special pentru a permite o transpunere în domeniul pur spiritual, ceea ce conferea învățămintelor ei o valoare simbolică și o semnificație superioară, făcând din ea unul dintre tipurile cele mai complete de „știință tradițională". Nu alchimia a dat naștere chimiei moderne – cu care nu are, în fond, nici o legătură –, ci o deformare a sa, o deviere în sensul cel mai strict al cuvântului, deviere ivită poate încă din Evul Mediu prin lipsa de înțelegere a unor oameni care, incapabili de a pătrunde adevăratul sens al simbolurilor, au interpretat totul literal și, considerând că alchimia se referă la operații

materiale, s-au lansat într-o experimentare mai mult sau mai puțin dezordonată. E vorba de cei pe care alchimiștii îi calificau ironic drept „suflători“ sau „arzători de cărbune“, adevărați precursori ai chimiștilor actuali; știința modernă a fost construită, așadar, cu ajutorul resturilor vechilor științe, din materialele respinse de acestea și abandonate ignoranților și „profanilor“. Mai adăugăm că așa-zișii renovatori ai alchimiei, dintre care unii sunt contemporanii noștri, nu fac decât să prelungească devierea ei, prin cercetări tot atât de străine de adevărata alchimie tradițională pe cât sunt cele ale astrologilor, la care ne referam mai sus, față de vechea astrologie; de aceea, putem afirma pe drept cuvânt că modernii au pierdut „științele tradiționale“ ale Occidentului.

Ne oprim la aceste două exemple, deși am putea continua, cu destulă ușurință, ilustrarea și în alte domenii; peste tot vom afla aceeași degenerare. Am putea arăta că psihologia, așa cum e ea înțeleasă astăzi – studiu al fenomenelor mentale ca atare –, constituie produsul natural al empirismului anglo-saxon și al spiritului secolului al XVIII-lea; punctul de vedere adoptat de psihologie era atât de neînsemnat pentru cei vechi încât, chiar dacă îl luau din întâmplare în considerație, nu s-ar fi gândit niciodată să-l ridice la rangul unei științe speciale, întrucât toate elementele sale valabile erau transformate și asimilate unor puncte de vedere superioare; la fel, matematica modernă nu reprezintă decât „coaja“ matematicii pitagoreice, latura sa exclusiv „exoterică“; ideea antică a numerelor a devenit cu desăvârșire ininteligibilă pentru spiritele moderne, căci, și în acest caz, partea superioară a științei, cea care, împreună cu caracterul tradițional, constituia valoarea sa intelectuală propriu-zisă, a dispărut

cu desăvârșire; cazul este, de altfel, comparabil cu cel al astrologiei. O trecere în revistă a tuturor științelor ar fi însă, fără îndoială, fastidioasă; socotim că am lămurit îndeajuns natura schimbării aflate la originea științelor moderne; schimbarea nu e un „progres“, ci un adevărat regres al inteligenței; vom reveni acum la considerații de ordin general asupra rolului „științelor tradiționale“ și, respectiv, al celor moderne, precum și asupra diferenței profunde dintre destinația unora și a celorlalte.

În concepția tradițională, o știință nu prezintă un interes în sine; primează funcția ei de prelungire, ca ramură secundă a doctrinei care se întemeiază la rându-i pe metafizica pură.[4] Într-adevăr, chiar dacă orice știință e, fără îndoială, legitimă atunci când ocupă locul cuvenit naturii sale proprii, e de la sine înțeles că posedarea unei cunoașteri de ordin superior face să pălească interesul pentru cunoștințe inferioare; acestea nu subzistă decât în funcție de cunoașterea principiilor, în măsura în care, pe de o parte, științele respective reflectă această cunoaștere într-un anumit domeniu contingent și, pe de altă parte, în măsura în care ele sunt capabile să ducă la aceeași cunoaștere a principiilor, care, în cazul aflat în discuție, nu trebuie niciodată pierdută din vedere ori sacrificată în favoarea unor considerații mai mult sau mai puțin accidentale. Acestea sunt cele două roluri complementare proprii „științelor tradiționale“: în primul rând, ca aplicații ale doctrinei, ele permit legătura dintre toate nivelurile realității și integrarea acestora în unitatea

---

[4] E ceea ce explică denumirea de *upvēda*, folosită în India pentru anumite „științe tradiționale“, indicând subordonarea lor în raport cu *Vēda* – cunoașterea sacră prin excelență.

sintezei atotcuprinzătoare; în al doilea rând, ele oferă, cel puțin unora și în conformitate cu propriile lor aptitudini, o pregătire pentru o cunoaștere mai înaltă, o cale către dobândirea acesteia; repartiția ierarhică a științelor tradiționale, alcătuită în funcție de treptele existențiale la care se referă, constituie un fel de scală a înălțării către intelectualitatea pură.[5] E limpede că științele moderne nu pot îndeplini, indiferent de niveluri, nici unul dintre cele două roluri; de aceea, nu sunt și nici nu pot fi decât „știință profană", în vreme ce „științele tradiționale", prin legătura lor cu principiile metafizice, sunt încorporate efectiv în „știința sacră".

Coexistența celor două roluri nu implică, de altfel, o contradicție și nici un cerc vicios, așa cum ar putea crede cei ce consideră lucrurile în mod superficial; e o chestiune asupra căreia trebuie să insistăm încă puțin. S-ar putea spune că e vorba aici de două puncte de vedere: unul descendent, celălalt ascendent; primul corespunde unei dezvoltări a cunoașterii ce pleacă de la principii pentru a ajunge la aplicații tot mai îndepărtate de acestea, iar al doilea, unei dobândiri treptate a aceleiași cunoașteri, ce înaintează însă de la inferior către superior sau din exterior către interior. Problema nu e deci de a ști dacă științele trebuie să se constituie de jos în sus ori de sus în jos, nici dacă, pentru

[5] În studiul nostru asupra *Ezoterismului lui Dante* am vorbit despre simbolismul scării ale cărei trepte corespund, în diverse tradiții, anumitor științe și, totodată, unor stări ale ființei; ceea ce implică în mod necesar că științele respective nu erau în nici un caz privite din punct de vedere „profan", ca astăzi, ci dădeau, dimpotrivă, naștere unei transpuneri care le conferea caracter cu adevărat „inițiatic".

a fi posibile, ele trebuie să pornească de la cunoașterea principiilor ori, dimpotrivă, de la cea a lumii sensibile; e o problemă care se poate pune doar din punctul de vedere al filozofiei „profane“, care s-a și pus în acest domeniu, mai mult sau mai puțin explicit, de către Antichitatea greacă; ea nu există însă pentru „știința sacră“, care nu pornește decât de la principiile universale. În acest context problema amintită nu mai are sens dat fiind rolul esențial al intuiției intelectuale, cea mai înaltă și nemijlocită dintre cunoașteri, absolut independentă de exercitarea oricărei facultăți de ordin sensibil sau chiar rațional. Științele nu pot fi constituite în mod valabil, ca „științe sacre“, decât de către cei care posedă deplin cunoașterea principiilor în primul rând, singurii calificați pentru realizarea, în conformitate cu ortodoxia tradițională cea mai riguroasă, a tuturor adaptărilor impuse de circumstanțele temporale și spațiale. Dar, o dată aceste științe constituite, învățătura lor poate lua calea inversă: ele devin, într-un anume sens, „ilustrări“ ale doctrinei pure, în stare s-o facă mai accesibilă anumitor spirite; tocmai prin faptul că se referă la lumea multiplicității, științele amintite prezintă o diversitate aproape nesfârșită de puncte de vedere, pe măsura nu mai puțin întinsei diversități de aptitudini individuale specifice unor spirite al căror orizont e mărginit la aceeași lume a multiplicității; căile posibile pentru atingerea cunoașterii pot fi extrem de variate, la nivelul cel mai de jos, dar se unifică tot mai mult pe măsura atingerii unor stadii superioare. Nici una dintre treptele pregătitoare nu este absolut necesară, fiindcă ele reprezintă doar mijloace contingente, fără o măsură comună cu țelul ce trebuie atins; e chiar posibil ca unii dintre cei dominați de tendința

contemplativă să se ridice la adevărata intuiție intelectuală dintr-odată și fără ajutorul unor asemenea mijloace[6]; acesta e însă un caz mai curând excepțional și, de obicei, avem de-a face cu ceea ce s-ar putea numi necesitatea respectării sensului ascendent. Putem folosi, pentru o mai bună înțelegere, imaginea tradițională a „roții cosmice": circumferința nu există, în realitate, decât prin centrul ei; dar ființele aflate pe circumferință trebuie să plece în mod obligatoriu de la ea, mai exact din punctul în care sunt plasate, și să urmeze raza pentru a ajunge la centru. De altfel, în virtutea corespondenței existente între toate nivelurile realității, adevărurile de ordin inferior pot fi considerate simboluri ale celor de ordin superior și pot servi astfel drept „suport" pentru dobândirea, în chip analogic, a cunoașterii celor din urmă[7]; e ceea ce conferă oricărei științe un sens superior sau „anagogic", mai profund decât cel pe care îl are prin sine, care îi poate da caracterul de adevărată „știință sacră".

Orice știință poate avea acest caracter, indiferent de obiectul ei, cu singura condiție ca ea să fie constituită și considerată conform spiritului tradițional; contează aici numai gradul de importanță al științelor respective, corespunzător rangului ierarhic al realităților diverse la

---

[6] De aceea doctrina hindusă spune că *Brāhmanii* trebuie să-și îndrepte fără încetare spiritul către cunoașterea supremă, în timp ce membrii castei *Kshatriya* trebuie să se dedice studiului succesiv al diverselor etape care duc la această cunoaștere.

[7] Rolul acesta îl joacă, de pildă, simbolismul astronomic atât de des folosit în diversele doctrine tradiționale; ceea ce spunem aici îngăduie să se întrevadă natura reală a unei științe ca vechea astrologie.

care se referă ele; dar, oricare ar fi acest grad, potrivit concepției tradiționale, caracterul și funcția științelor sunt, în esență, aceleași. Același lucru e valabil și pentru orice artă, în măsura în care ea poate avea o valoare simbolică propriu-zisă care-i dă posibilitatea de a furniza „suporturi" pentru meditație și în măsura în care regulile sale, analog legilor ce constituie obiectul de studiu al științelor, sunt reflecții și aplicații ale principiilor fundamentale; în orice civilizație normală există, astfel, „arte tradiționale" la fel de cunoscute occidentalilor moderni ca și „științele tradiționale"[8]. Adevărul este că nu există în realitate un „domeniu profan" care s-ar opune în vreun fel „domeniului sacru"; există doar un „punct de vedere profan", care nu e nimic altceva decât punctul de vedere al ignoranței.[9] De aceea „știința profană", cea a modernilor, poate fi pe drept cuvânt privită, precum am mai spus, ca o „cunoaștere ignorantă": e vorba de o cunoaștere de ordin inferior, ce se rezumă la nivelul realității celei mai de jos și ignoră tot ceea ce o depășește: orice țel superior, ca și orice principiu ce i-ar putea asigura un loc legitim, oricât de modest, printre diversele niveluri ale cunoașterii integrale; închisă iremediabil în

---

[8] Arta constructorilor medievali e unul dintre exemplele extrem de remarcabile în privința acestor „arte tradiționale", a căror practicare implică, de altfel, cunoașterea reală a științelor corespunzătoare.

[9] Pentru a ne convinge e de ajuns, să observăm că una din științele cele mai „sacre" – cosmogonia – care își are locul bine stabilit în toate Cărțile inspirate, inclusiv în Biblia ebraică, a devenit pentru moderni obiectul unor ipoteze absolut „profane"; domeniul științei e același în cele două cazuri, dar punctul de vedere e total diferit.

domeniul relativ și mărginit unde a dorit să se proclame independentă, drept care și-a tăiat singură orice comunicare cu adevărul transcendent și cunoașterea supremă, această cunoaștere nu mai este decât o știință inutilă și iluzorie care, la drept vorbind, nu vine de nicăieri și nu duce niciunde.

Această expunere arată ce carențe grave are lumea contemporană în privința științei, precum și faptul că această știință, atât de apreciată astăzi, nu reprezintă decât o simplă deviere, un deșeu al științei veritabile care, pentru noi, se identifică total cu ceea ce am numit „știință sacră“ sau „știință tradițională“. Știința modernă pleacă de la limitarea arbitrară a cunoașterii la un anumit nivel particular – cel mai de jos dintre toate – și anume cel al realității materiale ori sensibile; din cauza acestei limitări și a consecințelor ei inerente, știința actuală a pierdut orice valoare intelectuală; acordăm aici intelectualității sensul ei deplin și refuzăm să împărtășim eroarea „raționalistă“ care asimilează inteligența pură cu rațiunea, ceea ce înseamnă în fond a nega intuiția intelectuală. La baza acestei erori, ca și a multor altor erori moderne, la baza oricărei devieri a științei – în sensul pe care l-am expus mai înainte – stă ceea ce putem numi „individualism“, identic cu spiritul antitradițional; manifestările lui multiple din toate domeniile constituie unul dintre cei mai importanți factori de dezordine ai epocii noastre; tocmai pe el va trebui să-l examinăm acum mai îndeaproape.

Capitolul V
INDIVIDUALISMUL

Înțelegem prin „individualism“ negarea oricărui principiu superior individualității și, ca urmare, reducerea civilizației, în toate domeniile, la elemente exclusiv umane; e ceea ce Renașterea a desemnat prin „umanism“, așa cum am spus-o anterior, și ceea ce caracterizează foarte precis „punctul de vedere profan“ de care vorbeam adineaori. E vorba de unul și același lucru sub denumiri diverse: am spus, de asemenea, că spiritul „profan“ se confundă cu spiritul antitradițional, în care se rezumă toate tendințele specific moderne. Fără îndoială, spiritul acesta nu e cu totul nou; el s-a manifestat și în alte epoci, în forme mai mult sau mai puțin pregnante, dar întotdeauna limitate și aberante care nu se extinseseră însă la întreaga civilizație, așa cum se întâmplă în Occidentul ultimelor secole. Până acum nu s-a mai pomenit o civilizație clădită în întregime pe ceva absolut negativ, pe ceva ce am putea numi o absență de principiu; această lipsă de temei constituie caracterul anormal al lumii moderne și face din ea un soi de monstruozitate, explicabilă numai dacă ne gândim că pune capăt unei perioade ciclice, după cum am explicat la început. Individualismul, așa cum tocmai l-am definit, este deci cauza determinantă a decadenței actuale a Occidentului, dat fiind faptul că el suscită

dezvoltarea exclusivă a posibilităților inferioare ale umanității, a căror extindere nu are nevoie de intervenția nici unui element supraman, ci, dimpotrivă, se poate împlini doar în absența unui asemenea element, fiind situate la extrema opusă oricărei spiritualități și intelectualități adevărate.

Individualismul implică în primul rând negarea intuiției intelectuale – ca facultate esențial supraindividuală – ca și a domeniului de cunoaștere care îi este propriu și anume, metafizica înțeleasă în adevăratul său sens. De aceea tot ceea ce filozofii moderni desemnează cu numele de metafizică atunci când admit ceva pe care să îl numească astfel, e absolut străin de adevărata metafizică; sunt doar construcții raționale ori ipoteze imaginative, deci concepții pur individuale din care cea mai mare parte, de altfel, se referă numai la domeniul „fizic", adică la natură. Chiar și atunci când se tratează chestiuni ce ar putea avea o legătură efectivă cu domeniul metafizic, maniera în care sunt luate în considerație și tratate le reduce la o „pseudometafizică" și închide astfel calea către găsirea unei soluții reale și valabile; s-ar părea chiar că filozofii se străduie să pună doar „probleme", fie ele artificiale și iluzorii, dar nu să le și rezolve – iată încă un aspect al nevoii dezordonate de cercetare de dragul cercetării, al agitației zadarnice, atât mentale, cât și corporale. Aceiași filozofi se străduie să-și lege numele de un „sistem", adică de un ansamblu de teorii strict mărginit și delimitat, care să le aparțină numai lor, ca operă proprie; de aici dorința lor de a fi originali cu orice preț, chiar dacă adevărul urmează să fie sacrificat originalității: e mai bine pentru renumele de filozof să inventezi o eroare nouă decât să repeți un adevăr exprimat deja de

alții. Această formă de individualism, căreia îi datorăm nenumărate „sisteme“ contradictorii între ele, dacă nu chiar în esența lor, se întâlnește atât la savanții, cât și la artiștii moderni; filozofii ilustrează însă parcă în modul cel mai pregnant anarhia intelectuală, inevitabila consecință a individualismului.

Într-o civilizație tradițională e aproape de neconceput ca cineva să aibă pretenția de a-și revendica proprietatea asupra unei idei iar dacă o face, își pierde orice credit și orice autoritate, fiindcă ideea respectivă se va reduce la un soi de fantezie fără importanță reală; dacă o idee e adevărată, ea aparține tuturor celor capabili s-o înțeleagă; dacă e falsă, nu e nici un merit s-o fi inventat. O idee adevărată nu poate fi „nouă“, pentru că adevărul nu e un produs al spiritului uman, ci există independent de noi și noi trebuie doar să-l cunoaștem; în afara acestei cunoașteri nu rămâne decât eroarea; dar le mai pasă, în fond, celor moderni de adevăr și mai știu ei măcar ce este adevărul? Și aici, cuvintele și-au pierdut sensul, de vreme ce unii, printre care „pragmatiștii“ contemporani, merg până acolo încât folosesc acest nume pentru tot ceea ce ține de utilitatea practică, total străină de ordinea intelectuală; avem de-a face, ca o încoronare logică a devierii moderne, cu negația însăși a adevărului, ca și a inteligenței ce îl are drept obiect. Dar să nu anticipăm și să remarcăm doar, asupra acestui punct, că genul de individualism la care ne referim e sursa iluziilor referitoare la rolul „marilor personalități“ sau al celor considerați ca atare; „geniul“, înțeles în sens „profan“, nu e în realitate mare lucru și nu poate suplini în nici un caz lipsa adevăratei cunoașteri.

Și, fiindcă am vorbit de filozofie, vom mai semnala, fără a intra în detalii, anumite consecințe ale individualismului în acest domeniu: prima dintre ele a fost negarea intuiției intelectuale și situarea rațiunii mai presus de orice; erijarea acestei facultăți pur umane și relative în componența superioară a inteligenței sau chiar confundarea celor două reprezintă esența „raționalismului" întemeiat de Descartes. Limitarea inteligenței n-a fost decât o primă etapă: rațiunea însăși va fi coborâtă din ce în ce mai mult, redusă la un rol mai cu seamă practic pe măsură ce aplicațiile vor ajunge să domine științele ce păstrau încă un oarecare caracter speculativ; însuși Descartes era, în fond, mult mai preocupat de aceste aplicații practice decât de știința pură. Dar nu numai atât: individualismul duce în mod inevitabil la „naturalism" pentru că tot ceea ce se află dincolo de natură este, de la sine, inaccesibil individului ca atare; „naturalism" ori negare a metafizicii înseamnă unul și același lucru; de îndată ce intuiția intelectuală e disprețuită, metafizica nu mai e posibilă; dar, în timp ce unii se încăpățânează să construiască o „pseudometafizică" oarecare, alții, mai sinceri, recunosc imposibilitatea ei; de aici decurge „relativismul" sub toate formele sale, fie că e vorba de „criticismul" lui Kant sau de „pozitivismul" lui Auguste Comte; întrucât rațiunea e cu totul relativă și se aplică doar într-un domeniu relativ, „relativismul" este singurul rezultat logic al „raționalismului". Firesc ar fi ca acesta să ajungă astfel la propria lui distrugere: „natură" și „devenire" sunt, cum am mai spus-o, sinonime; un „naturalism" consecvent cu el însuși nu poate fi deci decât una dintre acele „filozofii ale devenirii" despre care am mai vorbit și al căror tip specific modern este „evoluționismul"; dar

tocmai el avea să se întoarcă împotriva „raționalismului“, reproșând rațiunii că nu se poate aplica în mod adecvat la ceea ce e alcătuit doar din schimbare și multiplicitate, și că nu e capabilă să cuprindă în concepte nesfârșita complexitate a lucrurilor perceptibile. Aceasta e poziția „intuiționismului“ bergsonian, formă a „evoluționismului“, nu mai puțin individualistă și antimetafizică decât „raționalismul“; deși critică în mod îndreptățit „raționalismul“, „intuiționismul“ cade și mai jos, căci apelează la o facultate efectiv infrarațională, la o intuiție sensibilă destul de prost definită, mai mult sau mai puțin amestecată cu imaginația, instinctul și sentimentele. E semnificativ faptul că în acest caz nici măcar nu se mai vorbește de „adevăr“, ci doar de „realitate“, redusă exclusiv la nivelul perceptibilului și concepută ca ceva esențialmente mișcător și instabil; din perspectiva unor asemenea teorii, inteligența e redusă la treapta ei cea mai de jos, iar rațiunea e admisă doar în măsura în care se ocupă de prelucrarea materiei în scopuri practice. Nu mai rămânea de făcut decât un pas: negarea totală a inteligenței și a cunoașterii, înlocuirea „adevărului“ cu „utilitatea“ – este „pragmatismul“ la care ne-am referit deja; aici nu ne mai aflăm nici măcar în ordinea strict umană în care ne situa „raționalismul“, ci într-una infraumană; prin apelul la „subconștient“ este marcată completa răsturnare a oricărei ierarhii normale. Iată, în linii mari, traseul pe care avea să-l urmeze în mod fatal filozofia „profană“ care, lăsată în voia ei, a avut pretenția de a închide întreaga cunoaștere în limitele propriului ei orizont; atâta vreme cât exista o cunoaștere superioară, așa ceva nu se putea produce, căci filozofia era obligată să respecte ceea ce ignora și nu îndrăznea să nege ceea ce o depășea; dar,

odată cu dispariția acestei cunoașteri superioare, negarea ei ca stare de fapt a fost erijată în teorie, iar din această eroare izvorăște întreaga filozofie modernă.

Dar ne-am referit îndeajuns la filozofie, căreia nu trebuie să i se atribuie o importanță excesivă, oricare i-ar fi locul în peisajul lumii moderne; din punctul de vedere în care ne situăm ea e interesantă nu atât fiindcă ar crea anumite tendințe, ci fiindcă le exprimă, în forma cea mai net conturată cu putință, pe cele ale unui moment anume; s-ar putea spune, desigur, că filozofia dirijează, într-o anumită măsură, unele tendințe; acțiunea ei rămâne totuși secundară ca importanță și ca moment. Astfel, e evident că Descartes se află la originea filozofiei moderne; dar influența sa în epocă și în perioadele următoare, exercitată și dincolo de cercul filozofilor, n-ar fi fost posibilă dacă atari concepții n-ar fi corespuns unor tendințe preexistente, general răspândite printre contemporanii săi; spiritul modern s-a regăsit deci în cartezianism dobândind – prin el – o mai clară conștiință de sine. De altfel, o manifestare atât de evidentă precum a fost cartezianismul sub raport filozofic constituie, în orice domeniu, mai degrabă o rezultantă decât un punct de plecare; nu e o mișcare spontană, ci produsul unei acțiuni latente și difuze; chiar dacă un om ca Descartes e foarte reprezentativ pentru deviația modernă, chiar dacă se poate spune că o încarnează dintr-un punct de vedere, el nu e totuși nici singurul, nici primul răspunzător de ea, căci rădăcinile ei se situează mult mai departe în timp. La fel, Renașterea și Reforma, privite cel mai adesea ca primele manifestări de amploare ale spiritului modern, nu au provocat ruptura de tradiție, ci, mai degrabă, au încheiat-o; începutul acestei rupturi datează, după părerea

noastră, din secolul al XIV-lea; timpurile moderne încep în acest moment, și nu un secol sau două mai târziu. Vom insista în continuare asupra acestei rupturi de tradiție pentru că ea a dat naștere timpurilor moderne ce se pot caracteriza, în rezumat, prin opoziția față de spiritul tradițional; iar negarea tradiției ține de fapt tot de individualism. Această poziție este în concordanță cu toate cele spuse până acum, căci, după cum am explicat, intuiția intelectuală și doctrina metafizică pură constituie principiul oricărei civilizații tradiționale, iar negarea principiului antrenează negarea, fie și implicită, a tuturor consecințelor lui; astfel este distrus ansamblul elementelor așezate pe drept sub numele de tradiție. Am văzut deja ce s-a întâmplat în această privință cu științele; nu vom reveni deci la ele, ci ne vom referi la un alt aspect al problemei, în care manifestările spiritului antitradițional sunt poate și mai evidente, fiind vorba de schimbările care au afectat nemijlocit masa occidentală. „Științele tradiționale“ medievale erau rezervate unei elite mai mult ori mai puțin restrânse, iar unele dintre ele formau apanajul exclusiv al unor școli extrem de închise, constituind un „ezoterism“ în cel mai strict sens al cuvântului; dar mai exista o parte a tradiției, comună tuturor, la care ne vom referi în continuare. Tradiția occidentală îmbrăca atunci o formă specific religioasă, reprezentată de Catolicism; de aceea, vom examina revolta împotriva spiritului tradițional în domeniul religios; această revoltă, de îndată ce s-a definit precis, a luat numele de Protestantism, care reprezintă o manifestare atât de tipic individualistă încât am putea-o considera o aplicație a individualismului la religie. Substanța Protestantismului, ca și a lumii moderne, constă exclusiv într-o negație –

negarea principiilor –, care e chiar esența individualismului; totul constituie încă un exemplu dintre cele mai izbitoare, pentru starea de anarhie și de disoluție stârnită de individualism.

Individualismul înseamnă implicit refuzul de a admite atât o autoritate superioară individului, cât și o facultate de cunoaștere superioară rațiunii individuale, cele două fiind evident inseparabile. Prin urmare, era firesc ca spiritul modern să respingă orice fel de autoritate spirituală legitimă – de origine supraumană – și orice organizație* tradițională întemeiată în mod esențial pe o asemenea autoritate și a cărei formă exterioară poate evident varia în funcție de civilizația în care se manifestă. E ceea ce s-a și întâmplat: Protestantismul a avut pretenția să înlocuiască autoritatea unei organizații calificate pentru a interpreta în mod legitim tradiția religioasă occidentală cu „liberul examen“, cu o interpretare lăsată la voia fiecăruia, chiar a ignoranților și incompetenților, și bazată doar pe exercitarea rațiunii umane. Protestantismul e, în domeniul religios, ceea ce avea să fie „raționalismul“ în filozofie: o poartă deschisă tuturor discuțiilor, tuturor divergențelor, tuturor devierilor; rezultatul a fost pe măsură: dispersia într-o multitudine mereu crescândă de secte care nu reprezintă decât opinia particulară a câtorva indivizi. În aceste condiții, imposibilitatea obținerii unui acord în privința doctrinei a determinat așezarea acesteia în plan secund și astfel

---

* Pentru René Guénon, termenul *organisation* are sensul de grup uman, depozitar al unei doctrine și al unei filiații legitime și neîntrerupte, organizație care poate fi de ordin inițiatic sau religios (*n.t.*).

latura secundară a religiei – morala – a trecut pe primul loc, fapt care a dus la degenerarea în „moralism“, atât de evidentă azi în Protestantism. S-a produs aici un fenomen paralel cu cel pe care l-am semnalat în privința filozofiei; disoluția doctrinei, dispariția elementelor intelectuale ale religiei au avut o consecință inevitabilă plecând de la „raționalism“, s-a căzut până la urmă în „sentimentalism“, care își găsește cele mai izbitoare exemple în țările anglo-saxone. Nu mai e vorba în acest caz de religie, nici măcar restrânsă și deformată, ci pur și simplu de „religiozitate“, de vagi aspirații sentimentale nejustifacate de vreo cunoaștere reală; acestui ultim stadiu îi corespund teorii ca aceea a „experienței religioase“ a lui William James care merge până la a considera „subconștientul“ drept mijlocul omului de a intra în comunicare cu divinul. Aici, ultimele consecințe ale degradării religioase se contopesc cu ultimele consecințe ale degradării filozofice; „experiența religioasă“ se încorporează în „pragmatism“, în numele căruia se preconizează că ideea unui Dumnezeu limitat este mai „avantajoasă“ decât cea a unui Dumnezeu infinit, deoarece poți resimți pentru el sentimente comparabile cu cele pe care le ai față de un om superior; în același timp, prin apelul la „subconștient“, se ajunge la spiritism și la toate „pseudoreligiile“ caracteristice epocii noastre pe care le-am studiat în alte lucrări. Pe de altă parte, eliminând din ce în ce mai mult baza doctrinară, morala protestantă sfârșește prin a degenera în ceea ce se numește „morala laică“, ai cărei partizani sunt reprezentanții tuturor varietăților de „protestantism liberal“, precum și adversarii declarați ai oricărei idei religioase; și la unii, și la alții predomină, în fond, aceleași tendințe cu singura

diferență că nu toți merg la fel de departe în dezvoltarea logică a implicațiilor pe care le conține poziția lor.

Deoarece religia e în primul rând o formă a tradiției, spiritul antitradițional nu poate fi decât antireligios; el începe prin a denatura religia și, atunci când poate, o suprimă pe de-a-ntregul. Protestantismul se comportă ilogic: în efortul său de a „umaniza" religia el păstrează totuși, cel puțin în teorie, un element supraauman – revelația; Protestantismul nu îndrăznește să ducă negarea până la capăt, dar, supunând revelația tuturor discuțiilor ce decurg din interpretări pur umane, el o reduce, de fapt, la aspecte derizorii; iar cei care continuă să se considere „creștini", dar nu admit nici măcar divinitatea lui Hristos se plasează, fără să-și dea seama poate, mai aproape de o negare completă a religiei decât de Creștinismul adevărat. Dar asemenea contradicții nu trebuie să ne uimească peste măsură căci ele constituie, în orice domeniu s-ar manifesta, unul dintre simptomele dezordinii și confuziei din epoca noastră; tot așa, divizarea neîncetată a Protestantismului nu e decât una dintre numeroasele fațete ale dispersiei în multiplicitate, omniprezentă, precum spuneam, în viață ca și în știința modernă. Pe de altă parte, e firesc ca Protestantismul, cu spiritul de negație ce îl animă, să fi dat naștere acestei „critici" dizolvante care a devenit, în mâinile pretinșilor „istorici ai religiilor", o armă îndreptată împotriva oricărei religii; el a contribuit astfel într-o foarte mare măsură la distrugerea autorității Cărților Sfinte – singura autoritate pe care pretinde că o recunoaște –, acel minim de tradiție ce mai era încă păstrată; o dată pornită, revolta împotriva spiritului tradițional nu se mai putea opri la jumătatea drumului.

S-ar putea ridica o obiecție: n-ar fi fost oare cu putință ca Protestantismul, separându-se de organizația catolică, să păstreze totuși doctrina tradițională conținută în Cărțile Sfinte pe care le admitea? Ceea ce se opune unei asemenea ipoteze este introducerea „liberului examen“ care îngăduie toate fanteziile individuale; conservarea doctrinei presupune, de altfel, un învățământ tradițional organizat prin care se menține interpretarea ortodoxă; și, de fapt, acest învățământ se identifica, în lumea occidentală, cu Catolicismul. Fără îndoială că în alte civilizații o funcție corespunzătoare e îndeplinită de organizații cu forme extrem de diferite; însă aici este vorba de civilizația occidentală și de condițiile ei particulare. Nu se poate deci invoca faptul că India ar fi lipsită de o instituție comparabilă cu Papalitatea; cazul e cu totul deosebit, întâi fiindcă nu e vorba de o tradiție religioasă în sensul occidental al cuvântului – drept care mijloacele de conservare și transmitere diferă – apoi pentru că spiritul hindus e cu totul diferit de cel european, astfel încât tradiția care-i corespunde are în ea însăși o putere și o coeziune pe care cea europeană nu și-o poate asigura fără sprijinul unei organizații mult mai strict definite în forma sa exterioară. Am spus deja că, de la Creștinism încoace, tradiția occidentală a îmbrăcat în mod necesar o formă religioasă; explicarea tuturor motivelor care au dus la această situație ar fi prea lungă, pentru că în înțelegerea lor trebuie să se facă apel la considerații destul de complexe; dar aceasta este situația și nu o putem trece cu vederea[1], așa cum nici consecințele referitoare la

[1] Această situație se va menține până la „stingerea veacului“ după cuvântul evanghelic, adică până la sfârșitul ciclului actual.

organizația conformă cu specificul unei asemenea forme tradiționale nu pot fi neglijate.

Pe de altă parte, e cert că, așa cum menționam mai sus, Catolicismul e singurul depozitar a ceea ce mai persistă astăzi, în Occident, din spiritul tradițional; putem spune oare că, el cel puțin, a păstrat tradiția integral, neviciată de spiritul modern? Din nefericire, nu pare să fie așa; sau, mai exact, depozitul tradiției a rămas intact, ceea ce e foarte important, însă sensul ei profund nu mai e probabil înțeles efectiv nici măcar de o elită puțin numeroasă; dacă o asemenea elită ar exista, ea s-ar manifesta, fără îndoială, printr-o acțiune, sau mai degrabă printr-o influență care, din păcate, nu-și face nicăieri simțită prezența. E deci vorba mai curând de ceea ce am numi o conservare în stare latentă, care îngăduie, firește, celor capabili să regăsească sensul tradiției, chiar și când nu mai este conștientizat de nimeni; de altfel, lumea occidentală mai păstrează, chiar în afara domeniului religios, multe semne sau simboluri răspândite azi ici și colo, provenind din vechile doctrine tradiționale și conservate fără a mai fi înțelese. În asemenea cazuri, contactul cu spiritul tradițional viu e absolut necesar pentru a trezi ceea ce e cufundat într-un fel de somn, și pentru a recupera înțelegerea pierdută; și, o spunem iarăși, în această privință va avea Occidentul nevoie de Orient, dacă vrea să recâștige conștiința propriei tradiții.

Am vorbit aici despre posibilitățile pe care le conține Catolicismul, prin însuși specificul său, în mod constant și inalterabil; spiritul modern nu-și poate manifesta în acest caz influența decât împiedicând, pe o perioadă mai mult ori mai puțin îndelungată, înțelegerea efectivă a anumitor lucruri. În schimb, starea actuală a Catolicismului,

adică modul cum e conceput de marea majoritate a propriilor săi aderenți, suportă o influență pozitivă a spiritului modern, dacă se poate folosi o asemenea expresie în cazul unui fenomen în mod esențial negativ. Nu ne referim, în această privință, numai la anumite mișcări destul de net definite, de pildă cea numită chiar „modernism" – o încercare, din fericire nereușită, de infiltrare a spiritului protestant înlăuntrul bisericii catolice însăși –, ci mai ales la o stare de spirit generală, mai difuză și mai greu de perceput, deci cu atât mai periculoasă, cu cât cel mai adesea ea nu e conștientizată de cei afectați: e vorba de convingerea sinceră a multora că sunt religioși, fără a fi în fond câtuși de puțin, de declarații „tradiționaliste" din partea unor oameni care nu au nici cea mai mică noțiune despre adevăratul spirit tradițional; este încă un simptom de dezordine mentală specific epocii noastre. Starea de spirit la care ne referim constă, în primul rând, în „minimalizarea" religiei, dacă ne putem exprima astfel, în considerarea ei ca o zonă strict delimitată, care poate fi pusă de o parte, acordându-i-se un rol cât mai neînsemnat, fără influență reală asupra restului existenței de care e izolată printr-un fel de granițe etanșe; există oare astăzi mulți catolici care gândesc și se comportă, în viața de zi cu zi, radical deosebit față de contemporanii lor cei mai „nereligioși"? Se adaugă apoi ignoranța doctrinară aproape completă și chiar indiferența față de tot ceea ce e legat de învățătura bisericii; religia nu este, pentru mulți, decât o chestiune de „practică", de obișnuință, ca să nu spunem de rutină; orice încercare de a înțelege elementele doctrinei e privită cu reticență și se ajunge chiar să se creadă că e inutil să înțelegi sau că nici nu e nimic de înțeles; de altfel,

dacă religia ar fi într-adevăr înțeleasă, i s-ar mai lăsa oare un loc atât de neînsemnat printre celelalte preocupări? Doctrina este deci uitată sau redusă la mai nimic, ceea ce ține în mod evident de concepția protestantă, căci e o urmare a acelorași tendințe moderne opuse oricărei deschideri intelectuale; mai deplorabil este că învățătura curentă a Bisericii, în loc să reacționeze împotriva acestei stări de spirit, o favorizează, adaptându-i-se; se vorbește mereu de morală și aproape niciodată despre doctrină, sub pretextul că nu ar putea fi înțeleasă; religia a devenit astăzi doar „moralism" sau cel puțin atât vor să vadă în ea oamenii moderni, care refuză să o cunoască în realitatea ei profundă, de un cu totul alt ordin. În cazul când se vorbește totuși de doctrină, aceasta e de fapt înjosită în tot felul de discuții cu adversarii ei, pe propriul lor teren, „profan", ceea ce duce în mod inevitabil la cele mai neîndreptățite concesii; se crede, de pildă, că e absolut obligatoriu să se țină seama, într-o măsură mai mică sau mai mare, de pretinsele rezultate ale „criticii" moderne, când de fapt inconsistența acestor obiecții ar putea fi imediat dovedită prin orientarea discuției din alt punct de vedere; în aceste condiții, ce mai poate rămâne din adevăratul spirit tradițional?

Digresiunea în care am fost împinși de examinarea manifestărilor individualismului în domeniul religios nu ni se pare inutilă, căci ea arată că, în această privință, răul e mult mai grav și mai larg răspândit decât s-ar putea crede la prima vedere; pe de altă parte, nu ne-am îndepărtat deloc de chestiunea care face obiectul acestui capitol; ultima noastră remarcă se leagă chiar nemijlocit de ea: individualismul e cel care declanșează pretutindeni mania discuției. Contemporanilor noștri li se pare greu

de înțeles că există lucruri care, prin însăși natura lor, se situează în afara oricărei discuții; în loc să încerce să se înalțe către adevăr, omul modern pretinde să coboare adevărul la nivelul lui; de aceea, probabil, există atâția oameni care, atunci când le vorbești de „științe tradiționale“ sau chiar de metafizică pură, își închipuie că e vorba doar de „știință profană“ și de „filozofie“. Câmpul părerilor individuale admite întotdeauna discuția fiindcă nu depășește domeniul raționalului și nici nu face apel la un principiu superior; motiv pentru care se vor putea găsi mereu argumente, mai mult sau mai puțin valabile, pentru a susține o opinie sau contrariul ei; discuția poate continua adesea la nesfârșit fără să se ajungă la o soluție și astfel filozofia modernă a ajuns să se compună aproape în întregime din echivocuri și probleme prost puse. Departe de a lămuri chestiunile, așa cum se crede de obicei, discuția le face, cel mai adesea, și mai de neînțeles sau distrage atenția de la o chestiune la alta; de obicei, rezultatul este că fiecare, străduindu-se să-și convingă adversarul, devine un susținător mai fervent ca niciodată al propriei păreri, iar exclusivismul său sporește. Astfel, nu se urmărește, de fapt, cunoașterea adevărului, ci triumful în discuție, justificarea propriei sale poziții, dacă nu față de ceilalți, măcar față de sine însuși; ceea ce e cu atât mai regretabil cu cât această atitudine implică întotdeauna și o nevoie de „prozelitism“, element extrem de caracteristic spiritului occidental. Câteodată, individualismul, în accepția sa cea mai curentă și mai banală, se manifestă și mai brutal: nu vedem oare la tot pasul inși care vor să judece opera unui om după ceea ce știu despre viața lui particulară, ca și cum între acestea ar putea exista vreo legătură? Tendința cu pricina, la care se adaugă

mania detaliului, determină interesul pentru cele mai mici amănunte din existența „oamenilor iluștri", ca și iluzia de a explica absolut tot ce au făcut printr-un soi de analiză „psihofiziologică"; toate acestea sunt foarte semnificative pentru cineva care vrea să priceapă caracterul real al mentalității contemporane.

Dar să revenim o clipă asupra obiceiului de a discuta în domenii în care discuția nu are ce căuta și să spunem limpede că: atitudinea „apologetică" este în ea însăși extrem de șubredă, fiind pur „defensivă" în sensul juridic al cuvântului; nu e lipsit de însemnătate faptul că ea e desemnată cu ajutorul unui termen ce derivă din „apologie", care indică, la propriu, pledoaria unui avocat, și care într-o limbă ca engleza a ajuns să aibă în mod curent accepția de „scuză"; importanța preponderentă acordată „apologeticii" e, prin urmare, semnul incontestabil al unui recul al spiritului religios. Această slăbiciune, se accentuează atunci când „apologetica" degenerează, așa cum spuneam adineaori, în discuții cu totul „profane" prin metodele și punctul de vedere adoptate, discuții în care religia e așezată pe același plan cu teoriile filozofice și științifice, ori chiar pseudoștiințifice, cele mai contingente și mai ipotetice și în care, pentru a se arăta „conciliante", mulți ajung să admită, într-o anumită măsură, concepții care n-au fost inventate decât pentru a distruge orice religie; cei care acționează astfel furnizează ei înșiși dovada că sunt absolut lipsiți de conștiința adevăratului caracter al doctrinei pe care cred că o reprezintă mai mult sau mai puțin autorizat. Cei calificați pentru a vorbi în numele unei doctrine tradiționale nu au ce să discute cu „profanii", nici ce să „polemizeze"; ei nu trebuie decât să expună doctrina așa cum este, pentru cei care o pot

înțelege, și, în același timp, să denunțe eroarea pretutindeni unde se manifestă, înfățișând-o ca atare, adică proiectând asupra ei lumina adevăratei cunoașteri; rolul lor nu e să angajeze o luptă în care să compromită doctrina, ci să judece cu autoritatea pe care le-o dă posesia efectivă a principiilor, singura care asigură judecății lor un caracter infailibil. Domeniul luptei e cel al acțiunii, deci al individualului și temporalului; „motorul imobil" produce și dirijează mișcarea fără să se antreneze în ea; cunoașterea luminează acțiunea fără a participa la schimbările ce intervin, ordinea spirituală o călăuzește pe cea temporală fără să se amestece în sinuozitățile sale; astfel, fiecare lucru rămâne la locul lui, fiecare păstrându-și rangul ce i se cuvine în ierarhia universală; dar unde mai putem afla în lumea modernă noțiunea unei adevărate ierarhii? Nimic și nimeni nu se mai află astăzi la locul cuvenit; oamenii nu mai recunosc nici o autoritate efectivă în ordinea spirituală și nici o putere legitimă în ordinea temporală; „profanii" își permit să discute lucrurile sacre, să le conteste caracterul și chiar existența; inferiorul a ajuns să judece superiorul, ignoranța impune limite înțelepciunii, eroarea biruie adevărul, umanul se substituie divinului, pământul are mai multă importanță decât cerul, individul se proclamă măsura tuturor lucrurilor și pretinde să dicteze universului legile plămădite de propria sa rațiune, slabă și supusă greșelii. „Vai vouă, călăuze oarbe" spune Evanghelia; astăzi vedem pretutindeni doar orbi conducând alți orbi care, de nu vor fi opriți la vreme, se vor prăbuși împreună în prăpastia spre care se îndreaptă.

Capitolul VI
HAOSUL SOCIAL

Nu intenționăm să insistăm în acest studiu în mod special asupra punctului de vedere social, care nu ne interesează decât în mod indirect, fiind vorba numai de o aplicație, destul de îndepărtată, a principiilor fundamentale; prin urmare, domeniul social nu este locul de unde ar putea începe o redresare a lumii moderne. Dacă redresarea s-ar face de-a-ndăratelea, adică plecând de la consecințe și nu de la principii, ei i-ar lipsi cu siguranță o bază solidă și, ca atare, ar fi cu totul iluzorie; rezultatele s-ar dovedi instabile și operația ar trebui reluată fără încetare pentru că mai întâi de toate era necesară o punere de acord în privința adevărurilor esențiale. De aceea, nu putem acorda contingențelor politice, chiar în sensul cel mai larg al expresiei, altă valoare decât cea a unor simple semne exterioare ale mentalității unei epoci; așa stând lucrurile, nu putem totuși să trecem sub tăcere dezordinea modernă din domeniul social propriu-zis.

Spuneam puțin mai sus că nimeni, în starea actuală a lumii occidentale, nu se mai află la locul său firesc, potrivit naturii sale proprii; se spune că nu mai există caste, căci casta, în adevăratul său sens tradițional, nu este altceva decât natura individuală însăși și ansamblul aptitudinilor speciale pe care le comportă, cele care îl

predispun pe fiecare la îndeplinirea unei anumite funcții bine determinate. Dar, de vreme ce accesul la o funcție oarecare nu mai este supus niciunei reguli legitime, rezultă în mod inevitabil că fiecare va fi pus în situația de a face orice, și adeseori chiar lucrul pentru care este cel mai puțin calificat; rolul jucat în societate va fi determinat nu de hazard, care nu există în realitate[1], ci de ceea ce poate da iluzia hazardului, adică de întrepătrunderea a tot felul de circumstanțe accidentale; într-un asemenea caz, cel mai puțin va interveni tocmai factorul cu adevărat important, și anume diferențele de natură existente între oameni. Toată dezordinea e provocată de negarea acestor diferențe, care antrenează la rândul ei negarea oricărei ierarhii sociale; această negare e la început foarte vag conștientizată și are un caracter mai mult practic decât teoretic –, căci confuzia castelor a precedat suprimarea lor completă ori, altfel spus, întâi s-au produs neînțelegeri asupra naturii indivizilor și abia apoi s-a ajuns la ignorarea completă a acestui aspect; pe urmă, negarea a fost erijată de către moderni în pseudoprincipiu, sub numele de „egalitate“. Ar fi ușor de arătat că egalitatea nu poate exista nicăieri, pentru simplul motiv că nu se află pe lume două ființe distincte și în același timp pe de-a-ntregul și în toate privințele asemănătoare; ar fi la fel de ușor să scoatem în evidență toate consecințele absurde ce decurg din această idee himerică în numele căreia se pretinde că se impune o uniformitate completă, distribuind, de exemplu, tuturor o învățătură similară, ca și cum toți ar fi la fel de apți

---

[1] Ceea ce oamenii numesc hazard e simplă ignorare a cauzelor; dacă, spunând că ceva este întâmplător, considerăm că nu are cauză, afirmația noastră conține o contradicție internă.

să înțeleagă aceleași lucruri, ca și cum, pentru a-i face să le înțeleagă, aceleași metode s-ar potrivi tuturor. Ne putem întreba de altfel dacă aici nu primează mai mult „învățarea" decât „înțelegerea" adevărată, dacă nu cumva memoria se substituie inteligenței în concepția convențională și „livrescă" a învățământului actual, în cadrul căruia se urmărește doar acumularea de noțiuni rudimentare și heteroclite, și în care calitatea este sacrificată în întregime în favoarea cantității, cum se întâmplă de altfel pretutindeni în lumea modernă, din motive pe care le vom explica în continuare mai pe larg: peste tot domnește aceeași dispersie în multiplicitate. Ar fi multe lucruri de spus despre neajunsurile unui „învățământ obligatoriu"; nu e însă locul să insistăm asupra acestui aspect și, pentru a nu depăși cadrul pe care ni l-am stabilit, ne vom mulțumi să semnalăm, în treacăt, faptul că această consecință specială a teoriilor „egalitariste" e unul dintre elementele de dezordine, mult prea numeroase astăzi pentru a avea pretenția să le enumerăm fără a omite vreunul.

Când ne aflăm în prezența unei idei cum e cea de „egalitate", sau cea de „progres" sau toate celelalte „dogme laice" acceptate orbește de aproape toți contemporanii, dogme a căror formulare a început să se contureze în cea mai mare parte în cursul secolului al XVIII-lea, ne este, firește, cu neputință să admitem că astfel de idei s-au născut spontan. Ele sunt în fond adevărate „sugestii", în sensul cel mai strict al cuvântului, care n-ar fi putut avea efect decât într-un mediu deja pregătit să le primească; nu ele au creat din nimic starea de spirit caracteristică epocii moderne, dar au contribuit într-o largă măsură la întreținerea și dezvoltarea ei și au împins-o până la un punct pe care, fără prezența lor, aceasta nu

l-ar fi atins. Dacă aceste sugestii s-ar spulbera, mentalitatea generală și-ar schimba desigur orientarea; tocmai de aceea, ele sunt alimentate cu grijă de toți cei care au vreun interes în menținerea, dacă nu în sporirea dezordinii; din același motiv, într-o vreme când totul este pus în discuție, ele sunt singurele lucruri asupra cărora nimeni nu-și permite niciodată să discute. E de altfel dificil să determinăm în mod exact gradul de sinceritate al propovăduitorilor unor asemenea idei și să știm în ce măsură anumiți oameni ajung să creadă în propriile lor minciuni și să se autosugestioneze sugestionându-i pe alții; putem spune chiar că, într-o propagandă de acest gen, indivizii care pot fi trași pe sfoară constituie instrumente excelente, căci convingerea n-ar putea fi disimulată prea ușor și e foarte contagioasă; dar, în spatele acestor lucruri, cel puțin la început, trebuie să fi stat o acțiune mult mai conștientă, o direcție care nu putea fi imprimată decât de niște oameni perfect conștienți de caracterul ideilor pe care le puneau în circulație. Am vorbit de „idei“, însă termenul este aici impropriu, fiind limpede că nu e vorba de idei pure și nici de elemente care să aparțină într-o oarecare măsură ordinului intelectual, ci de idei false, cărora li s-ar potrivi denumirea de „pseudoidei“, menite să provoace în primul rând reacții sentimentale – mijlocul cel mai eficace și mai comod de a acționa asupra maselor. Cuvintele au, în acest caz, o importanță mult mai mare decât noțiunile pe care trebuie să le reprezinte, iar marea majoritate a „idolilor“ moderni sunt de fapt cuvinte; se produce astăzi un fenomen straniu, cunoscut sub numele de „verbalism“, în care sonoritatea cuvintelor e suficientă pentru a da iluzia gândirii; influența exercitată de oratori asupra mulțimilor spune mult în

această privință și nu e nevoie de un studiu aprofundat pentru a-ți da seama că procedeul e comparabil, sub toate aspectele, cu cel al hipnotizatorilor.

Fără a mai lungi aceste considerații, vom reveni asupra consecințelor care decurg din negarea oricărei ierarhii adevărate și vom nota că, în actuala stare de lucruri, nu numai că omul nu-și îndeplinește funcția proprie decât în mod excepțional și accidental – când, în fond, cazul contrar ar trebui să constituie excepția – ci, mai mult, același om e chemat să exercite succesiv funcții cu totul diferite, ca și cum ar putea să-și schimbe aptitudinile după bunul lui plac. Acest aspect poate părea paradoxal într-o epocă de maximă „specializare" și totuși așa stau lucrurile, mai ales în domeniul politic; deși competența „specialiștilor" e adesea iluzorie și, în orice caz, limitată la un domeniu extrem de restrâns, credința în această competență e totuși un fapt general acceptat; ne putem întreba însă de ce această credință nu mai joacă nici un rol când e vorba de cariera oamenilor politici pentru care incompetența constituie rareori un obstacol. Dar dacă ne gândim puțin, ne dăm seama că situația nu trebuie să ne uimească, ea e rezultatul absolut firesc al concepției „democratice", în virtutea căreia puterea vine de jos și se sprijină în mod esențial pe majoritate; aceste fenomene au drept corolar excluderea oricărei competențe reale, căci competența reprezintă întotdeauna o superioritate, cel puțin relativă, care nu poate fi decât apanajul unei minorități.

Nu credem că ar fi de prisos unele explicații din care să reiasă, pe de o parte, sofismele ce se ascund sub ideea „democratică" și, pe de alta, legăturile existente între această idee și ansamblul mentalității moderne; dat fiind

că punctul de vedere în care ne plasăm e aproape superfluu, să mai atragem atenția că observațiile noastre vor fi formulate în afara oricăror atașamente față de partide și lupte politice, care nu ne privesc câtuși de puțin și față de care păstrăm o maximă distanță. Privim chestiunea în mod absolut dezinteresat, ca pe un obiect oarecare de studiu și ne străduim doar să lămurim, cât mai clar cu putință, care este fondul ei – condiție de altfel necesară și suficientă pentru risipirea tuturor iluziilor contemporane asupra acestui subiect. Și aici operează „sugestia", așa cum spuneam puțin mai sus despre idei întru câtva diferite, dar conexe; iar de îndată ce știm că e vorba doar de o sugestie și înțelegem cum anume acționează, ea nu se mai poate exersa; împotriva lucrurilor de acest gen, examenul aprofundat și pur „obiectiv" – pentru a folosi și noi termenii jargonului filozofic german – e cu mult mai eficace decât orice declamație sentimentală și orice polemică de partid, care nu pot dovedi nimic și nu exprimă decât simple preferințe individuale.

Argumentul decisiv împotriva „democrației" se poate rezuma în câteva cuvinte: superiorul nu poate emana din inferior, pentru că din „mai puțin" nu poate ieși „mai mult" – un enunț de o rigoare matematică absolută pe care nimic nu-l poate infirma. Se cuvine să remarcăm că exact același argument, aplicat în alt domeniu, se opune „materialismului", iar concordanța nu e câtuși de puțin fortuită, cele două fiind mult mai strâns legate decât s-ar părea la prima vedere. E limpede că poporul nu poate conferi o putere pe care nici el nu o posedă; adevărata putere nu poate veni decât de sus și de aceea, în treacăt fie spus, ea trebuie legitimată întotdeauna de un element superior ordinii sociale, adică de o autoritate spirituală;

altfel, nu e decât o contrafacere a puterii, o stare de fapt ilegală prin absența principiului, capabilă să stârnească doar confuzie și dezordine. Răsturnarea oricărei ierarhii se produce îndată ce puterea temporală vrea să devină independentă față de autoritatea spirituală pentru ca apoi să și-o subordoneze, cerându-i să servească scopurile politice; e prima uzurpare, cea care deschide calea tuturor celorlalte, și s-ar putea arăta, de pildă, că regalitatea franceză a contribuit inconștient, începând cu secolul al XIV-lea, la pregătirea Revoluției care o va distruge; vom avea poate într-o zi prilejul să dezvoltăm așa cum merită acest punct de vedere pe care, pentru moment, nu-l putem decât menționa în fugă.

Dacă „democrația" e definită ca guvernare a poporului de către el însuși, este vorba de o adevărată imposibilitate, un lucru care nu poate avea o existență de fapt, nici în epoca noastră și nici în oricare alta; nu trebuie să ne lăsăm înșelați de cuvinte: a admite că aceiași oameni pot fi în același timp conducători și conduși reprezintă o contradicție, deoarece, pentru a vorbi în limbaj aristotelic, o ființă nu poate fi în același timp și sub același aspect atât „în act", cât și „în potențialitate". Relația la care ne referim presupune în mod obligatoriu doi termeni: n-ar putea exista oameni conduși fără să existe și conducători, fie ei și ilegitimi, fără alt drept la putere decât cel pe care și l-au atribuit singuri; marea abilitate a conducătorilor din lumea modernă este de a face poporul să creadă că se guvernează singur; iar poporul se lasă convins de bună voie și cu plăcere pentru că se simte flatat și e, de altfel, incapabil să reflecteze asupra imposibilității de fapt a situației. Pentru crearea acestei iluzii s-a inventat „sufragiul universal", care pretinde să facă

o lege din opinia majorității; însă lumea nu-și dă seama că opinia poate fi dirijată și modificată ușor cu ajutorul unor sugestii potrivite care generează curente în sensuri bine determinate; nu mai știm cine vorbea de „fabricarea opiniei", expresie foarte justă, deși trebuie adăugat că nu întotdeauna conducătorii vizibili sunt cei care au în realitate la dispoziție mijloacele necesare pentru obținerea unui asemenea rezultat. Această ultimă remarcă explică și de ce incompetența politicienilor situați în „centrul atenției" nu are decât o importanță relativă; dar, cum nu urmărim să demontăm mecanismele ascunse a ceea ce am putea numi „mașina puterii", ne vom mărgini să semnalăm că însăși incompetența oferă avantajul de a întreține iluzia mai sus amintită: într-adevăr, politicienii cu pricina vor putea apărea ca o emanație a majorității numai în asemenea condiții; majoritatea, oricare ar fi subiectul asupra căruia trebuie să-și spună părerea, va fi întotdeauna constituită din incompetenți, mult mai numeroși, firește, decât oamenii capabili să se pronunțe în perfectă cunoștință de cauză.

De aceea va trebui să arătăm numaidecât de ce ideea că majoritatea face legea este în mod esențial eronată, căci, deși ideea aceasta rămâne, prin forța lucrurilor, mai mult teoretică și nu poate corespunde unei realități efective, ar mai fi de lămurit cum anume s-a putut implanta ea în mentalitatea modernă, care sunt tendințele cărora le corespunde și pe care, măcar în aparență, le satisface. Am indicat adineaori defectul ei cel mai vizibil: opinia majorității nu poate fi decât expresia incompetenței, fie că ea se datorește lipsei de inteligență, fie ignoranței pur și simplu; am putea invoca, în această privință, unele observații ce țin de „psihologia colectivă" și aminti mai

ales faptul, destul de cunoscut, că, în mulțime, ansamblul reacțiilor mentale produse între indivizii ce o compun duce la formarea unui soi de rezultantă situată nu la nivelul mediei, ci al elementelor celor mai joase. Ar mai fi de remarcat, pe de altă parte, felul în care anumiți filozofi moderni au vrut să transpună la nivel intelectual teoria „democratică" ce susține că opinia majorității e decisivă, făcând din așa-numitul „consimțământ universal" un pretins „criteriu de adevăr"; presupunând chiar că ar exista o problemă asupra căreia toți oamenii să se pună de acord, acordul în sine n-ar dovedi nimic; pe deasupra, dacă această unanimitate s-ar obține într-adevăr – ceea ce e mai mult decât îndoielnic, fiindcă există întotdeauna mulți oameni care nu au nici o opinie asupra unei chestiuni pe care poate nici nu și-au pus-o vreodată – unanimitatea n-ar putea fi constatată în fapt, astfel încât ceea ce se invocă în favoarea unei opinii, ca semn al adevărului ei, se reduce la un consimțământ al majorității și încă la unul mărginit la un mediu destul de limitat în spațiu și timp. În acest domeniu reiese și mai pregnant cât de nefondată este această teorie fiindcă aici aspectul sentimental lipsește, pe când în domeniul public el intră aproape inevitabil în joc; influența sentimentelor se opune în genere înțelegerii anumitor lucruri chiar în cazul celor care ar avea capacitatea intelectuală necesară pentru a le înțelege cu ușurință; impulsurile emotive împiedică reflecția iar una dintre cele mai vulgare abilități politice constă în a trage foloase de pe urma acestei incompatibilități.

Dar să abordăm problema în profunzime: ce este, exact, această lege a majorității, singura pe care o invocă guvernele moderne pentru a-și justifica existența? E, pur și simplu, legea materiei și a forței brutale, legea însăși

prin care o masă antrenată de propria-i greutate strivește tot ceea ce găsește în cale; acesta e punctul de joncțiune între concepția „democratică" și „materialism" și ceea ce apropie concepția în cauză de mentalitatea actuală. E vorba de o completă inversare a ordinii normale, o proclamare a supremației multiplicității ca atare, supremație care există de fapt doar în lumea materială[2]; în lumea spirituală, în ordinea universală însăși, unitatea se află, dimpotrivă, în vârful ierarhiei, căci ea este principiul din care emană multiplicitatea[3]; dar atunci când principiul e negat ori pierdut din vedere nu mai rămâne decât multiplicitatea pură, ce se identifică în materie. Pe de altă parte, aluzia noastră la greutate nu e o simplă comparație; căci greutatea reprezintă în domeniul forțelor fizice – în sensul cel mai obișnuit al cuvântului – tendința descendentă și compresivă, cea care determină o limitare din ce în ce mai strictă a ființei și e orientată, în același timp, către multiplicitate, figurată aici de densitatea mereu, crescândă[4]; aceasta e direcția în care s-a

---

[2] E de ajuns să-l cităm pe Toma d'Aquino pentru a vedea că „*numerus stat ex parte materiae*".

[3] Făcând trecerea de la un nivel al realității la altul, analogia se aplică, aici ca și în toate situațiile similare, în sens strict invers.

[4] Această tendință e desemnată de doctrina hindusă sub numele de *tamas* și e asimilată ignoranței, întunericului; vom remarca că, în conformitate cu ceea ce spuneam adineaori despre modul de aplicare al analogiei, compresiunea și condensarea la care ne referim se află la polul opus concentrării spirituale sau intelectuale astfel încât, oricât de ciudat ar părea, ea e în realitate corelativă divizării și dispersiei în multiplicitate. Același lucru e valabil pentru uniformitatea realizată pornind de jos, de la nivel inferior, potrivit unor concepții „egalitare", care e situată la extrema opusă unității superioare, de principiu.

dezvoltat activitatea umană începând cu epoca modernă. Să mai remarcăm că materia, prin puterea ei de divizare și de limitare totodată, este ceea ce doctrina scolastică numește „principiul individuației"; această echivalență leagă considerațiile noastre prezente de aspectele individualismului, tratate anterior: tendința de care vorbeam constituie tendința „individualizantă" după care se petrece „căderea" ființelor care s-au rupt de unitatea originară[5], invocată de tradiția iudeo-creștină. Multiplicitatea luată în considerație în afara principiului său și ireductibilă de aceea la unitate, corespunde, în plan social, colectivității considerate ca simplă sumă aritmetică a indivizilor ce o compun; o societate ruptă de orice principiu superior individului nu e de fapt nimic altceva, iar legea colectivității e, în acest sens, chiar legea majorității pe care se întemeiază ideea „democratică".

Insistăm aici o clipă pentru a risipi toate confuziile posibile: vorbind despre individualismul modern, am luat până acum în considerație aproape exclusiv manifestările sale de ordin intelectual; s-ar putea crede că sub aspect social cazul este cu totul diferit. Dacă am lua într-adevăr termenul de „individualism" în accepția sa cea mai restrânsă, am fi tentați să opunem colectivitatea individului și să credem că rolul din ce în ce mai covârșitor al statului, ca și complexitatea crescândă a instituțiilor sociale, sunt indiciul unei tendințe contrare individualismului. În realitate, lucrurile nu stau așa, deoarece: colectivitatea – ca

[5] De aceea, Dante îl așază, în mod simbolic, pe Lucifer în centrul Pământului, în punctul în care converg de pretutindeni forțele de gravitație; acesta e polul opus, inversul centrului de atracție spirituală sau „celestă" simbolizat de Soare în mai toate doctrinele tradiționale.

sumă a indivizilor ei – nu poate fi opusă acestora, așa cum nu le poate fi opus nici statul, în varianta sa modernă de simplă reprezentare a masei, în care nu se reflectă nici un principiu superior; or, tocmai în negarea oricărui principiu supraindividual constă, așa cum am explicat, adevăratul individualism. Deci, dacă în domeniul social există conflicte între diverse tendințe ale spiritului modern, ele nu sunt totuși conflicte între individualism și o realitate opusă lui, ci doar între multiplele varietăți ale individualismului; e limpede că, în absența oricărui principiu capabil să unifice realmente multiplicitatea, astfel de conflicte devin în epoca noastră mult mai numeroase și mai grave față de epocile anterioare, pentru că individualismul implică în mod necesar diviziunea; iar diviziunea, împreună cu starea de haos pe care o stârnește, este consecința fatală a unei civilizații cu desăvârșire materială, materia fiind rădăcina însăși a diviziunii și multiplicității.

Acestea fiind spuse, mai trebuie să insistăm asupra unei alte consecințe directe a ideii „democratice“, și anume negarea elitei, înțelese în singura ei accepție legitimă; nu în zadar „democrația“ se opune „aristocrației“, deoarece aceasta din urmă înseamnă exact, cel puțin etimologic, puterea elitei. Elita, prin însăși definiția ei, nu poate fi decât puțin numeroasă, iar puterea, autoritatea sa mai precis, derivând doar din superioritatea ei intelectuală, nu are nimic comun cu forța numerică pe care se sprijină „democrația“, caracterizată în mod esențial prin sacrificarea minorității în favoarea majorității și, inerent, a calității în favoarea cantității, deci a elitei în favoarea masei. Rolul director al unei veritabile elite, ca și existența ei, căci elita joacă acest rol de îndată ce

începe să existe, sunt așadar radical incompatibile cu „democrația", intim legată de concepția „egalitaristă", adică de negarea oricărei ierarhii: în fond, ideea „democratică" proclamă că orice individ este echivalent altuia pentru că, sub aspect numeric, sunt egali – de fapt, acesta este într-adevăr unicul aspect sub care pot fi egali. Adevărata elită este, așa cum am spus, una intelectuală; de aceea, democrația se poate instaura numai acolo unde intelectualitatea pură a dispărut, așa cum se și întâmplă în lumea modernă. Dar, cum egalitatea e imposibilă în fapt, iar suprimarea tuturor diferențelor între oameni nu e nici ea cu putință, în pofida oricăror eforturi de nivelare, se ajunge, printr-o curioasă lipsă de logică, la invenția mai multor elite false, care pretind să se substituie unicei elite reale; ele se întemeiază pe diverse superiorități, eminamente relative și contingente și întotdeauna de ordin material. E semnificativ, în acest sens, că distincția socială cea mai importantă, în actuala stare de lucruri, se bazează pe avere, adică pe o superioritate cu totul exterioară și de ordin exclusiv cantitativ, singura în fond conciliabilă cu „democrația", fiindcă pleacă de la același punct de vedere. Vom adăuga că până și cei care se declară adversari ai acestei anomalii nu invocă un principiu de ordin superior și sunt, ca atare, incapabili să remedieze în mod eficace dezordinea sau riscă, dimpotrivă, să o agraveze, mergând și mai departe în aceeași direcție; lupta se poartă doar între diverse varietăți ale „democrației" cu accent mai mult sau mai puțin puternic pe „egalitarism", analog luptei dintre varietățile individualismului, ceea ce reprezintă de fapt, exact același lucru.

Cele câteva reflecții expuse ni se par suficiente atât pentru a caracteriza situația socială a lumii contemporane, cât și pentru a sesiza că în acest domeniu, ca și în celelalte de fapt există un singur remediu posibil pentru ieșirea din haosul actual, și anume restaurarea intelectualității și, drept urmare, reconstituirea unei elite care lipsește azi cu desăvârșire în Occident; căci nu putem numi elită câteva elemente izolate și lipsite de coeziune, care nu reprezintă decât simple posibilități neactualizate. Toate aceste elemente au în general tendințe sau aspirații care le determină să reacționeze împotriva spiritului modern, fără însă ca influența lor să fie una realmente eficace; le lipsește adevărata cunoaștere, datele tradiționale ce nu se improvizează, date pe care inteligența redusă la propriile ei capacități nu e în stare să le suplinească decât imperfect, mai ales în condiții atât de puțin favorabile cum sunt cele din vremurile noastre. Există deci doar eforturi disparate, eforturi care deviază adesea și se pierd din lipsă de principii și direcție doctrinară; s-ar putea spune că lumea modernă se apără prin propria ei dispersare, căreia nici măcar adversarii săi nu reușesc să i se sustragă. Și așa va continua să fie atâta vreme cât aceștia se vor menține pe terenul „profan", unde spiritul modern are un avantaj evident, întrucât se află la el acasă; de altfel, chiar rămânerea lor pe acest teren dovedește că, în ciuda aspirațiilor pe care le au, spiritul modern îi influențează foarte mult. Iată de ce atâția oameni, cu bune intenții incontestabile, sunt incapabili să înțeleagă că schimbarea trebuie să pornească de la principii și se încăpățânează să-și risipească forțele în cutare sau cutare domeniu relativ, în cel social ori în altul unde, în aceste condiții, nu se poate ajunge la nimic adevărat și durabil.

Elita veritabilă nu ar trebui să intervină direct în asemenea domenii, nici să se amestece în acțiuni exterioare; ea ar conduce totul printr-o influență pe care vulgul nu ar sesiza-o, iar influența ei s-ar dovedi cu atât mai profundă cu cât ar fi mai puțin vizibilă. Dacă ne gândim la puterea sugestiilor pomenite în capitolul precedent, sugestii lipsite totuși de orice suport intelectual, putem bănui foarte ușor ce putere ar avea influența elitei exercitată, prin însăși natura sa, pe căi mult mai subtile, și care ar decurge din intelectualitatea pură; de altfel, o asemenea putere n-ar fi slăbită de dispersia inerentă multiplicității, de slăbiciunea datorată iluziei sau minciunii, ci ar fi, dimpotrivă, sporită prin concentrare în unitatea principiului și s-ar identifica cu forța însăși a adevărului.

Capitolul VII
O CIVILIZAȚIE MATERIALĂ

Din cele spuse până acum, ni se pare că rezultă limpede câtă dreptate au orientalii atunci când îi reproșează civilizației occidentale moderne caracterul exclusiv material: e singurul ei sens de dezvoltare și orice punct de vedere am adopta vom fi mereu puși în fața unor consecințe, mai mult sau mai puțin directe, ale acestei materializări. Avem însă de făcut unele completări în privința acestui subiect și trebuie să lămurim explicând în primul rând diversele sensuri ale unui termen ca cel de „materialism", căci folosindu-l pentru caracterizarea lumii contemporane nu vom întârzia să stârnim protestul unora care nu se consideră câtuși de puțin „materialiști", dar au pretenția că sunt foarte „moderni"; ei vor considera afirmațiile noastre ca pe niște adevărate calomnii; de aceea se impune să punem de la bun început lucrurile la punct, evitând astfel orice interpretări echivoce posibile.

Faptul că termenul de „materialism" datează de abia din secolul al XVIII-lea e destul de semnificativ; el a fost inventat de către filozoful Berkeley pentru a desemna teoriile care admit existența reală a materiei; nu mai e nevoie să precizăm că nu despre această semnificație ne vom ocupa, căci nu existența materiei o punem aici în discuție. Ceva mai târziu, cuvântul a căpătat un sens mai

restrâns, cel pe care îl păstrează și astăzi: el a caracterizat o concepție potrivit căreia nu există altceva decât materia și tot ceea ce decurge din ea; trebuie remarcată noutatea unei asemenea concepții, faptul că ea este în mod esențial un produs al spiritului modern și deci corespunde, măcar în parte, tendințelor proprii acestuia.[1] Noi vorbim însă aici de „materialism" într-o altă accepție, mult mai largă și totodată mai precisă: el reprezintă pentru noi o stare de spirit, incluzând printre manifestările sale multiple și concepția mai sus amintită, stare de spirit care, în sine, e independentă de orice teorie filozofică. Ea conferă preponderență, într-un mod mai mult sau mai puțin conștient, aspectelor de ordin material și preocupărilor legate de ele, fie că acestea mai păstrează o oarecare aparență speculativă, fie că sunt pur practice; aceasta este, incontestabil, mentalitatea imensei majorități a contemporanilor noștri.

Întreaga știință „profană" dezvoltată de-a lungul ultimelor secole nu e decât studiul lumii perceptibile, redusă și închisă exclusiv în perimetrul acesteia, iar metodele sale sunt aplicabile numai în acest domeniu; metodele respective sunt declarate singurele metode „științifice", ceea ce înseamnă negarea oricăror științe care nu se referă la lucruri materiale. Printre cei care gândesc astfel, și chiar printre cei care s-au consacrat în mod special științelor respective, există totuși mulți care ar

[1] Au existat, anterior secolului al XVIII-lea, teorii „mecaniciste", de la atomismul grec până la fizica carteziană; dar nu trebuie să confundăm „mecanicism" și „materialism" în ciuda anumitor afinități care le-au putut face oarecum solidare odată cu apariția „materialismului" propriu-zis.

refuza să se declare „materialiști“ și să adere la teoria filozofică cu acest nume; unii din ei nutresc chiar față de religie un atașament a cărui sinceritate este incontestabilă; dar atitudinea „științifică“ pe care o adoptă nu diferă în mod esențial de cea a materialiștilor celor mai fervenți. S-a discutat adesea, din punct de vedere religios, dacă știința modernă trebuie denunțată ca atee sau materialistă dar, cel mai adesea, problema a fost prost pusă; e cert că această știință nu face din ateism sau materialism o profesiune de credință explicită, ci se mărginește doar să ignore deliberat anumite lucruri, fără însă a le nega în mod formal, așa cum fac unii filozofi: nu se poate vorbi deci, în cazul ei, de un materialism declarat, ci doar de ceea ce am putea numi un materialism practic; răul este însă poate chiar mai mare în acest caz pentru că e mai profund și mai întins. O atitudine filozofică poate fi ceva extrem de superficial chiar și în cazul unui filozof „profesionist“; pe de altă parte, există spirite care ar da înapoi în fața unei negații explicite, dar care se acomodează ușor cu o indiferență deplină; situație cu mult mai periculoasă pentru că, dacă negarea presupune o minimă reflecție asupra lucrului negat, indiferența îl uită pur și simplu. Când o știință exclusiv materială se prezintă drept singura știință posibilă, când oamenii s-au obișnuit să admită cà pe un adevăr indiscutabil faptul că nu există cunoaștere valabilă în afara acestei științe, când toată educația primită tinde să le inculce superstiția acestei științe, acesta fiind de fapt „scientismul“, cum ar mai putea oare acești oameni să fie altceva decât materialiști, stăpâniți deci de preocupări orientate exclusiv către latura materială?

Pentru oamenii moderni nu pare să existe nimic în afară de ceea ce se poate vedea ori atinge; chiar dacă admit teoretic că există și altceva, ei se grăbesc să declare acest altceva nu numai necunoscut, ci chiar „de necunoscut“, ceea ce-i scutește să i se mai dedice în vreun fel. Iar dacă mai există unii care încearcă să-și facă o idee despre „o altă lume“, aceștia fac apel doar la imaginație și ca atare și-o reprezintă după modelul lumii terestre din care preiau toate condițiile specifice de existență, inclusiv spațiul și timpul, și chiar un fel de „corporalitate“; am avut prilejul să ilustrăm cu exemple extrem de frapante din zona concepțiilor spiritiste genul acesta de reprezentări grosolan materializate; e adevărat că spiritismul constituie un caz extrem unde caracterul amintit e exagerat până la caricatură, însă am greși crezând că spiritismul și sectele mai mult ori mai puțin înrudite cu el dețin monopolul în această privință. De altfel, chiar mai general vorbind, intervenția imaginației în domenii unde nu are ce căuta, și care ar trebui deci să-i fie în mod normal interzise, e un fapt care indică net incapacitatea occidentalilor moderni de a se ridica deasupra sensibilului; mulți nu fac nici o diferență între a „concepe“ și „a imagina“, iar unii filozofi, Kant de pildă, merg până la a declara ca „de neconceput“ sau „de negândit“ tot ceea ce nu e susceptibil de reprezentare. Așa că tot ceea ce poartă numele de „spiritualism“ ori „idealism“ nu este, cel mai adesea, decât un soi de materialism transpus; afirmația este valabilă nu numai pentru ceea ce am numit „neospiritualism“, ci și pentru spiritualismul filozofic care se consideră totuși opusul materialismului. La drept vorbind, spiritualismul și materialismul, în sens filozofic, nici nu pot fi concepute unul fără

celălalt: ele reprezintă cele două jumătăți ale dualismului cartezian a căror separare radicală s-a transformat într-un fel de antagonism; de atunci, întreaga filozofie oscilează între acești doi termeni pe care nu-i poate depăși. Spiritualismul nu are, în ciuda numelui, nimic de-a face cu spiritualitatea; conflictul său cu materialismul îl lasă rece pe cel care, adoptând un punct de vedere superior, e conștient că aceste contrarii sunt de fapt mai degrabă echivalente și că pretinsa lor opoziție se reduce, sub, multe aspecte, doar la o banală dispută terminologică.

În general, modernii nu admit altă știință în afară de cea a lucrurilor care se măsoară, se numără și se cântăresc, adică tot a menirilor materiale, singurele cărora li se poate aplica, firește, punctul de vedere cantitativ; pretenția de a reduce calitatea la cantitate e caracteristică pentru știința modernă. S-a ajuns în această direcție până la convingerea că nu există știință acolo unde nu e posibilă introducerea măsurii și că legile științifice sunt doar acelea ce exprimă relații cantitative; „mecanismul" lui Descartes marchează nașterea acestei tendințe, care s-a accentuat de atunci, în pofida eșecului fizicii carteziene; dezvoltarea ei nu ține însă de o teorie anume, ci de o concepție generală asupra cunoașterii științifice. Astăzi măsura e aplicată până și în domeniul psihologiei, care se află, prin însăși natura sa, în afara măsurii; oamenii moderni ajung să uite că posibilitatea de a măsura e legată de o proprietate inerentă materiei, anume divizibilitatea ei indefinită, ori consideră probabil că această proprietate poate fi extinsă la tot ce există, poziție echivalentă cu o materializare a tuturor lucrurilor. Materia este, așa cum am spus, principiul diviziunii și al multiplicității pure; predominanța atribuită punctului de vedere cantitativ,

prezent până și în domeniul social, constituie deci o atitudine materialistă în sensul indicat mai sus, deși ea nu e în mod necesar legată de materialismul filozofic pe care l-a precedat, de altfel, în dezvoltarea tendințelor spiritului modem. Nu vom insista asupra ilegitimității intenției de a reduce calitatea la cantitate, și nici în privința insuficienței tuturor încercărilor de a explica lucrurile mai mult sau mai puțin „mecanicist", căci nu așa ceva ne propunem; vom nota doar că, până și la nivel sensibil, un asemenea gen de știință are prea puțină legătură cu realitatea, de vreme ce ea neglijează aspecte și zone considerabile ale acesteia.

În legătură cu „realitatea", e cazul să menționăm un alt fapt, ce riscă să treacă în genere neobservat, dar e foarte semnificativ pentru starea de spirit la care ne refeream: anume că acest termen e folosit astăzi în vorbirea curentă pentru a desemna exclusiv realitatea sensibilă. Cum limbajul exprimă mentalitatea unui popor și a unei epoci, tragem concluzia că, pentru cei care vorbesc astfel, tot ceea ce este în afara simțurilor este „ireal", adică iluzoriu sau, chiar, inexistent; chiar dacă ei nu-și dau în mod clar și conștient seama, această convingere negativă e profund înrădăcinată și, deși afirmă contrariul, putem fi siguri că opțiunea lor, poate sinceră, rămâne totuși foarte exterioară sau pur și simplu verbală. Celor care ne bănuiesc de exagerări le recomandăm să vadă la ce se reduc, de pildă, pretinsele convingeri religioase ale multora: câteva noțiuni învățate pe dinafară, mecanic, școlărește, noțiuni care nu sunt nicidecum asimilate, la care nici măcar n-au reflectat vreodată, dar pe care le păstrează în minte și le repetă ori de câte ori se ivește prilejul, întrucât fac parte dintr-un anume formalism, dintr-o

atitudine convențională, la care e redusă religia. Am vorbit deja de această „minimizare“ a religiei, „verbalismul“ descris reprezentând una dintre cele mai joase trepte ale sale; această „minimizare“ explică faptul că așa-ziși „credincioși“ nu sunt cu nimic mai prejos, în privința materialismului practic, decât „necredincioșii“; vom reveni asupra chestiunii nu înainte de a încheia considerațiile referitoare la caracterul materialist al științei moderne, problemă care se impune a fi cercetată sub diverse aspecte.

Amintim din nou, chiar dacă am mai spus-o, că științele moderne nu au un caracter de cunoaștere dezinteresată; chiar pentru cei care cred în valoarea lor speculativă, aceasta e o simplă mască sub care se ascund preocupări de ordin practic, dar care îngăduie păstrarea iluziei unei false intelectualități. Descartes însuși își constituia fizica în intenția de a deriva din ea o mecanică, o medicină și o morală, iar răspândirea empirismului anglo-saxon a marcat încă o etapă de decădere; la drept vorbind, prestigiul științei se constituie, în ochii marelui public, aproape numai din rezultatele practice pe care le face posibile pentru că, și aici, ceea ce contează sunt lucrurile ce se pot vedea și simți. Spuneam că „pragmatismul“ reprezintă împlinirea întregii filozofii moderne și totodată ultima treaptă în mersul ei descendent; dar există, de asemenea, și încă de mult, în afara filozofiei, un „pragmatism“ difuz și nesistematizat care reprezintă față de primul ceea ce e materialismul practic față de cel teoretic și care se confundă cu ceea ce vulgul numește „bunul simț“. Acest utilitarism aproape instinctiv e, de altfel, inseparabil de tendința materialistă: „bunul simț“ constă într-o limitare strictă la orizontul terestru, într-o lipsă de preocupare pentru tot ceea ce nu prezintă interes

practic imediat; pentru el lumea perceptibilă este singura „reală“, iar cunoașterea provine exclusiv pe calea simțurilor; „bunul simț“ prețuiește această cunoaștere restrânsă doar în măsura în care ea îngăduie satisfacerea unor nevoi materiale și încurajează un anume sentimentalism, pentru că, trebuie s-o spunem, cu riscul de a șoca „moralismul“ contemporan, sentimentul se află în fond foarte aproape de materie. Inteligența este, în acest context, pur și simplu izgonită sau acceptată doar cu condiția aservirii ei pentru realizarea unor scopuri practice, devenind astfel o simplă unealtă supusă exigențelor laturii inferioare și corporale a individului, ceea ce, după o ciudată expresie a lui Bergson, s-ar putea numi „o unealtă de făcut unelte“; sub toate formele sale pragmatismul este, în mod esențial, caracterizat prin indiferență totală față de adevăr.

În aceste condiții, industria nu mai este doar o aplicație a științei față de care aceasta își păstrează complet independența; dimpotrivă, raporturile normale se inversează și aici, industria devenind rațiunea de a fi și justificarea însăși a științei. Întreaga lume modernă își concentrează eforturile, chiar atunci când pretinde că se preocupă de știință, asupra dezvoltării industriei și a „mașinismului“; dar, voind să domine materia și s-o modeleze după bunul său plac și spre folosul său, omul a izbutit doar să ajungă sclavul ei, așa cum spuneam la început: omul modern nu numai că și-a limitat ambițiile „intelectuale“, dacă mai poate fi potrivit cuvântul în această situație, la invenția și construcția mașinilor, ci a devenit el însuși o mașină. „Specializarea“, atât de lăudată de unii sociologi sub numele de „diviziune a muncii“, s-a impus nu doar în mediul savanților, ci și

în cel al tehnicienilor, și chiar al muncitorilor, pentru aceștia din urmă orice activitate intelectuală devenind imposibilă; spre deosebire de meșteșugarii de altădată, muncitorii de astăzi sunt doar servitorii mașinilor și fac aproape corp comun cu ele; ei trebuie să repete fără încetare, mecanic, anumite mișcări determinate, mereu aceleași și în același fel pentru a evita orice pierdere de timp; cel puțin, așa recomandă metodele americane, care sunt considerate cea mai înaltă treaptă a „progresului". Unicul țel este o producție tot mai mare; nu calitatea, ci cantitatea contează; revenim astfel, încă o dată, la constatarea pe care am făcut-o și în celelalte domenii: civilizația modernă este într-adevăr o civilizație cantitativă, sau, altfel spus, una materială.

Rolul imens pe care îl joacă astăzi, în existența popoarelor ca și a indivizilor, elementele de ordin economic constituie încă o dovadă că așa stau lucrurile; industria, comerțul, finanțele par a fi singurele care contează, în acord, de altfel, cu faptul deja semnalat și anume că singura distincție socială care persistă e cea bazată pe bogăția materială. Se pare că puterea financiară domină în orice situație politică, iar concurența financiară exersează o influență preponderentă în relațiile dintre popoare; e, poate, doar o aparență și e posibil ca acești factori să fie nu atât cauze veritabile, cât simple mijloace de acțiune; dar chiar alegerea unor asemenea mijloace indică foarte bine caracterul epocii care le adoptă. De altfel, în mentalitatea generală contemporană, aspectele economice sunt considerate ca aproape singurele ce decid derularea evenimentelor istorice și, mai mult, se crede că întotdeauna a fost așa; s-a mers până acolo încât s-a inventat chiar o teorie care vrea să explice totul pornind

exclusiv de la factorii economici, teorie numită, în mod foarte semnificativ, „materialism istoric“. E vorba de încă un efect al acelor sugestii de care am mai pomenit și care sunt cu atât mai eficace cu cât corespund tendințelor mentalității generale; efectul acestor sugestii e că, până la urmă, factorii economici ajung să determine aproape tot ceea ce se produce în domeniul social. Fără îndoială că masele au fost întotdeauna dirijate într-un fel ori în altul, și s-ar putea spune că rolul lor istoric este tocmai acela de a se lăsa dirijate, dat fiind că reprezintă un element pasiv, o „materie“ în sens aristotelic; dar astăzi e de ajuns, pentru a le conduce, să dispui de mijloace pur materiale, în sensul cel mai obișnuit al cuvântului, ceea ce arată limpede gradul de decadență a epocii noastre; în același timp maselor li se dă de înțeles că nu sunt nicidecum conduse, că acțiunea lor e spontană și că se guvernează singure, iar faptul că o cred arată nivelul lor de înțelegere.

Fiindcă tot vorbim de factori economici, vom folosi prilejul pentru a semnala o iluzie foarte răspândită astăzi în ce-i privește și anume, convingerea că relațiile stabilite pe baza schimburilor comerciale pot servi la apropierea și înțelegerea dintre popoare când, în fond, ele au exact efectul contrar. Materia, am spus-o în repetate rânduri, este în mod esențial multiplicitate și diviziune, deci sursă de lupte și conflicte; de aceea, indiferent că e vorba de popoare sau de indivizi, domeniul economic nu este și nu poate fi decât unul al rivalităților de interese. Occidentul, îndeosebi, nu are nimic de sperat nici de la industrie, nici de la știința modernă, cu care face bloc comun, pentru a găsi un teren de înțelegere cu Orientul; dacă orientalii vor ajunge să accepte această industrie ca pe

o nedorită și, de altfel, trecătoare necesitate – căci pentru ei nu poate fi altceva, – atunci o vor folosi doar ca pe o armă de rezistență împotriva invaziei occidentale și ca pe un mijloc de salvare a propriei existențe. E foarte important să știm că așa stau lucrurile și nu altfel: orientalii care vor accepta să se angajeze în concurența economică cu Occidentul, cu toate că acest gen de activitate le repugnă, nu o vor face decât cu o singură intenție, aceea de a scăpa de o dominație străină bazată exclusiv pe forța brută, pe puterea materială pusă la dispoziție de industrie; violența cheamă violență, dar va trebui să recunoaștem că nu orientalii sunt cei ce caută să ducă lupta pe acest teren.

De altfel, dincolo de raporturile dintre Orient și Occident, este limpede că, printre consecințele cele mai importante ale dezvoltării industriale, se află neîncetata perfecționare a mașinilor de război și creșterea formidabilă a puterii lor distructive. Ceea ce ar trebui să fie de ajuns pentru spulberarea visurilor „pacifiste" ale multora din admiratorii „progresului" modern; visătorii și „idealiștii" sunt incorigibili, iar naivitatea lor pare să nu aibă margini. „Umanitarismul", atât de la modă astăzi, nu merită, desigur, să fie luat în serios; e ciudat totuși că se vorbește atât de mult despre sfârșitul războaielor, tocmai într-o epocă în care ele fac ravagii mai mult decât oricând și asta nu numai din cauza înmulțirii mijloacelor de distrugere, ci și pentru că, în loc să se desfășoare între armate puțin numeroase, formate doar din soldați de meserie, conflictele au ajuns să antreneze, unii împotriva altora, pe toți indivizii, fără deosebire, inclusiv pe cei mai puțin calificați pentru o asemenea activitate. Iată încă un exemplu relativ la confuzia ce domnește în

lumea modernă; e uluitor, pentru cine vrea să reflecteze puțin, cât de firească a ajuns să pară astăzi o „ridicare în masă“, o „mobilizare generală“ și cum s-a impus, aproape pretutindeni, ideea unei „națiuni armate“. Unul dintre motive poate fi, fără îndoială, încrederea contemporanilor în forța unică a numărului; punerea în mișcare a unor enorme mase de combatanți se potrivește perfect cu caracterul cantitativ al civilizației moderne, precum și cu „egalitarismul“ actual prezent, de altfel, și în instituții ca „învățământul obligatoriu“ sau „sufragiul universal“. Să mai adăugăm că aceste războaie generalizate au devenit cu putință doar datorită unui alt fenomen specific modern: constituirea „naționalităților“ ca urmare a distrugerii regimului feudal, pe de o parte, și a ruperii popoarelor din unitatea superioară a „creștinătății“ medievale, pe de alta; fără a mai întârzia asupra unor considerații care ne-ar îndepărta de subiectul propriu-zis, vom nota, cu titlu de circumstanță agravantă, nerespectarea unei autorități spirituale, singura în stare să exercite, în mod normal, un arbitraj eficace, căci se află, prin însăși natura sa, deasupra oricăror conflicte politice. Negarea autorității spirituale ține tot de materialismul practic; chiar aceia care au pretenția că recunosc autoritatea ei de principiu îi tăgăduiesc în fapt influența reală și puterea de a interveni în domeniul social, tot așa cum separă net religia de preocupările obișnuite ale existenței lor; fie că e vorba de viața publică ori de viața particulară, epoca noastră e dominată de aceeași stare de spirit.

Chiar admițând că dezvoltarea materială ar avea anumite avantaje, dintr-un punct de vedere foarte relativ de altfel, ne putem totuși întreba, luând în considerație consecințele semnalate, dacă nu cumva aceste avantaje

nu sunt cu mult depășite de inconveniente. Nu vorbim de tot ceea ce, având o valoare mult mai mare, a fost sacrificat în favoarea dezvoltării exclusiv practice, nu vorbim de cunoașterea superioară uitată, de intelectualitatea distrusă ori de spiritualitatea dispărută; considerăm civilizația modernă în sine și credem că, punând în paralel avantajele și inconvenientele realizărilor ei, rezultatul riscă să fie profund negativ. Înmulțirea galopantă a invențiilor e cu atât mai periculoasă cu cât acestea pun în joc forțe de natură necunoscută celor care le folosesc; ignoranța lor e dovada cea mai evidentă a nulității științei moderne din punctul de vedere al valorii explicative, deci sub raportul cunoașterii, fie ea și limitată la domeniul fizic; în același timp, faptul că aplicațiile practice nu sunt câtuși de puțin afectate de toate acestea demonstrează că e vorba de o știință interesată, având ca unic scop al cercetărilor sale industria. Pericolul invențiilor – chiar al celor fără o destinație funestă evidentă pentru umanitate, dar care provoacă dese catastrofe, fără a mai vorbi de tulburări nebănuite în ambianța terestră – va crește deci într-o proporție greu de sesizat și ne e îngăduit să credem, fără a ne îndepărta prea mult de realitate, că, așa cum am mai spus, toate acestea vor împinge lumea modernă la autodistrugere, dacă nu e în stare să-și frâneze mersul pe această cale, până mai este încă vreme.

Nu ajunge însă să ne exprimăm, în privința invențiilor moderne, doar rezervele ce se impun, dat fiind pericolul pe care-l reprezintă, ci trebuie să mergem și mai departe: pretinsele „binefaceri“ ale așa-numitului „progres“ – denumire acceptabilă numai dacă e însoțită de specificarea că e vorba de un progres exclusiv material – deci

aceste mult lăudate „binefaceri“ nu sunt oare, în mare parte, iluzorii? Oamenii epocii noastre pretind că, prin intermediul lor, își sporesc „bunăstarea“; iar noi considerăm, în ce le privește, că scopul propus, chiar dacă ar fi atins, nu merită nici pe departe să i se consacre atâtea eforturi; ni se pare, de altfel, că el nici nu poate fi atins. Mai întâi, ar trebui să se țină seama de faptul că nu toți oamenii au aceleași gusturi și aceleași nevoi, că mai există totuși unii care ar dori să scape de agitația modernă și de nebunia vitezei, iar acum le este cu neputință să o mai facă; cine va îndrăzni oare să susțină că pentru toți aceștia regimul impus al unei vieți potrivnice firii lor ar fi o „binefacere“? Se va spune că asemenea oameni sunt puțini astăzi și de aceea pot fi considerați o cantitate neglijabilă; aici, ca și în domeniul politic, majoritatea își arogă dreptul să zdrobească minoritățile, care nu pot avea, în ochii ei, pretenția să existe, dat fiind că existența lor contrariază mania „egalitaristă“ a uniformității. Dar dacă nu ne mărginim la lumea occidentală, ci considerăm umanitatea în ansamblul ei, situația se schimbă radical: majoritatea de mai sus nu va deveni oare o minoritate? În acest caz, argumentul numeric este abandonat și „egalitariștii“ intransigenți invocă, printr-o ciudată contradicție, „superioritatea“ civilizației lor pentru a o impune restului lumii, tulburând astfel niște oameni care nu le cereau nimic; cum această „superioritate“ e de ordin exclusiv material, ea se impune, firește, prin mijloacele cele mai brutale. Să nu ne lăsăm însă înșelați: dacă marele public acceptă, credul, pretextele „civilizatorii“, pentru unii ele sunt în schimb doar „ipocrizii“ moraliste ce maschează dorința de cucerire și interesele economice; ciudată mai e și epoca aceasta, în care atâția oameni se lasă

convinși că poți face fericit un popor aservindu-l, răpindu-i ceea ce are mai prețios – civilizația proprie –, silindu-l să adopte obiceiurile și instituțiile altor rase, impunându-i munci dintre cele mai trudnice pentru a-l face să dobândească lucruri care nu-i sunt de nici un folos! Căci aceasta e situația: Occidentul modern nu poate tolera opțiunea unor oameni de a lucra mai puțin și de a duce o viață mai modestă; cum numai cantitatea contează și cum ceea ce nu e accesibil simțurilor e socotit inexistent, omul care nu se agită și nu produce sub aspect material e categorisit drept „leneș"; fără să mai vorbim despre aprecierile curente în ceea ce privește popoarele orientale, n-avem decât să ne gândim la felul în care sunt judecate, până și în mediile așa-zis religioase, ordinele contemplative. Într-o asemenea lume nu-și mai găsesc loc nici înțelegerea, nici ceea ce e pur interior, căci sunt lucruri care nu se văd și nu se simt, nu se numără și nu se cântăresc; nu mai e loc decât pentru acțiunea exterioară, sub toate formele ei, inclusiv cele lipsite de vreo semnificație. Nu-i de mirare, de aceea, că mania anglo-saxonă a „sportului" câștigă zi de zi teren: idealul lumii de azi e „animalul uman", cu forța musculară dezvoltată la maximum; eroii ei, atleții, fie chiar și brute, stârnesc entuziasmul popular și isprăvile lor sunt urmărite cu pasiune de către mulțimi; o lume în care se petrec astfel de lucruri a decăzut realmente foarte mult și sfârșitul pare să i se apropie.

Dar să ne punem o clipă în locul celor ce și-au fixat ca ideal „bunăstarea" materială și se bucură, din această pricină, de toate ameliorările aduse existenței de „progresul" modern; sunt siguri oare că nu se înșală? Să fie oare adevărat că oamenii sunt astăzi mai fericiți ca

odinioară, fiindcă dispun de mijloace de comunicare mai rapide sau de alte lucruri de acest fel și fiindcă duc o viață mai agitată și mai complicată? Părerea noastră este că lucrurile stau tocmai pe dos: dezechilibrul nu poate să fie condiția unei fericiri adevărate. De altfel, cu cât omul are mai multe nevoi, cu atât riscă să resimtă mai multe lipsuri și să fie, prin urmare, mai nefericit; civilizația modernă tinde să sporească la nesfârșit nevoile artificiale și va crea, după cum spuneam, mai multe dorințe decât va putea satisface, căci, o dată pornită pe acest drum, îi e greu să se oprească și n-are de altfel nici un motiv de a se opri vreodată. Înainte, oamenii nu puteau să fie nemulțumiți din cauză că că le lipseau lucruri care nu existau și la care nici măcar nu se gândiseră vreodată; acum, în schimb, ei suferă, firește, dacă nu le au, căci, s-au obișnuit să le considere necesare și aceste lucruri chiar le-au devenit necesare. Prin urmare, ei se străduie cu orice chip să dobândească tot ceea ce procură o satisfacție materială, singura pe care sunt în stare să o prețuiască: nu-i interesează decât să „câștige bani" pentru a obține lucrurile cu pricina și cu cât au mai multe, cu atât ar mai voi să aibă, căci își descoperă fără încetare alte nevoi; e unica pasiune care le orientează viața. De aici, concurența feroce, ridicată de unii „evoluționiști" la rangul de lege științifică sub numele de „luptă pentru existență", care are drept consecință logică acapararea de către cei mai tari, în accepție strict materială, a dreptului la viață. De aici, invidia și chiar ura, pe care cei nevoiași le nutresc pentru cei bogați; cum ar fi, de altfel, cu putință ca oameni cărora li s-au propovăduit teorii „egalitariste" să nu se revolte atunci când constată că există în jurul lor inegalități și încă în forme dintre cele mai evidente, de

vreme ce sunt și cele mai grosolane? Dacă civilizația modernă va ajunge să se prăbușească sub presiunea poftelor dezordonate pe care le-a stârnit în mase, căderea nu va fi decât pedeapsa cuvenită pentru viciul său fundamental ori, fără a mai recurge la o frazeologie morală, „reacția-șoc" a propriei ei acțiuni chiar pe terenul unde se manifestă. În Evanghelie stă scris că: „Cel ce scoate sabia, de sabie va pieri"; cel ce dezlănțuie forțele brutale ale materiei va pieri zdrobit tocmai de aceste forțe pe care nu le mai stăpânește din clipa când le-a pus, imprudent, în mișcare și pe care nici nu se poate lăuda că le va împiedica să-și urmeze fatalul curs; indiferent că e vorba de forțe ale naturii sau de forțe ale maselor umane ori de amândouă deopotrivă, legile naturii intră întotdeauna în joc și distrug inexorabil pe acela care a crezut că le poate fi stăpân fără a se ridica el însuși deasupra materiei. Tot Evanghelia spune că: „Orice casă dezbinată în sine se va prăbuși"; aceste cuvinte se aplică și ele, în mod foarte precis, lumii moderne și civilizației ei materiale, sursă de conflicte și de dezbinare, prin natura ei. Concluzia se impune de la sine; nu mai avem nevoie de alte considerații ca să prevedem, fără teama de a ne înșela, un sfârșit tragic pentru această lume, pe care o mai poate salva doar o schimbare radicală, adică o veritabilă răsturnare imediată.

Știm bine că, vorbind despre materialismul civilizației moderne așa cum am făcut-o, vom stârni reproșul de a fi neglijat anumite elemente ce par să atenueze acest materialism; și e drept că, fără existența lor, civilizația actuală s-ar fi sfârșit deja în mod lamentabil. Nu contestăm, prin urmare, nicidecum o asemenea prezență, dar nici nu trebuie să ne facem iluzii asupra ei: pe de o parte,

nu e cazul să includem aici tot ceea ce poartă, în sistemele filozofice, etichetele de „spiritualism“ și „idealism“ și nici ceea ce, în tendințele contemporane, se manifestă ca „moralism“ și „sentimentalism“; ne-am explicat suficient poziția și, de aceea, vom reaminti doar că, în ceea ce ne privește, considerăm carențele menționate ca pe niște puncte de vedere tot atât de „profane“ ca și cele ale materialismului teoretic și practic, foarte apropiate, în realitate, de acesta; pe de altă parte, dacă mai există vestigii ale spiritualității autentice, ele au subzistat în pofida spiritului modern și în luptă cu acesta. În lumea occidentală, asemenea fragmente de spiritualitate mai dăinuie doar la nivelul religiei; or, am văzut cât de văduvită este astăzi religia, ce concepție îngustă și mediocră au, în această privință, credincioșii înșiși și până la ce punct a fost îndepărtată din domeniul religiei intelectualitatea, care se contopește de fapt cu adevărata spiritualitate; în aceste condiții, posibilitățile încă prezente se află doar într-o stare latentă, iar rolul lor se reduce, actualmente, la o influență prea puțin însemnată. Nu e totuși mai puțin demnă de admirație vitalitatea unei tradiții religioase care, deși a fost redusă într-un soi de virtualitate, continuă să persiste în ciuda tuturor eforturilor întreprinse de câteva secole pentru a o sufoca și a o nimici; iar dacă s-ar mai putea reflecta încă în mod serios s-ar vedea că rezistența ei implică o putere „nonumană“; vom menționa încă o dată că această tradiție nu aparține lumii moderne, nu este unul dintre elementele sale constitutive, ci e opusă tendințelor și aspirațiilor ei. Trebuie să o spunem clar și fără a mai căuta zadarnic soluții de conciliere: între spiritul religios, în adevăratul înțeles al cuvântului, și spiritul modern, nu poate exista decât

antagonism; orice fel de compromis n-ar face decât să-l slăbească pe primul și să-i folosească celui de-al doilea fără a-i atenua astfel ostilitatea, fiindcă scopul lui e distrugerea completă a tot ceea ce, în umanitate, reflectă o realitate superioară acesteia.

Se spune că Occidentul modern e creștin, dar afirmația e eronată: spiritul modern e anticreștin, fiind esențial antireligios și e antireligios fiindcă, în general, e antitradițional; acesta e carаterul său specific, cel care îl face să fie ceea ce este. Sigur că ceva din Creștinism s-a transmis și în civilizația anticreștină a epocii noastre; reprezentanții ei cei mai „avansați", cum se spune în limbajul special al contemporanilor, nu pot nega faptul că au suportat și mai suportă încă, în mod involuntar și poate inconștient, o anume influență creștină, fie și indirectă, pentru că, oricât de profundă și de radicală ar fi ruperea de trecut, ea nu poate fi niciodată atât de completă încât să suprime orice continuitate. Am spune chiar mai mult: tot ceea ce e cu adevărat valoros în lumea modernă vine de la Creștinism sau cel puțin prin el – ca purtător și depozitar al moștenirii tradițiilor anterioare, moștenire care l-a însuflețit atât cât i-a îngăduit starea Occidentului, și ale cărei posibilități Creștinismul le conservă în stare latentă; dar câți oare, dintre cei ce își zic creștini, mai au azi conștiința efectivă a unor asemenea posibilități? Unde sunt, chiar printre catolici, oamenii care cunosc sensul profund al doctrinei pe care o practică și care nu se mulțumesc să „creadă", mai mult sau mai puțin superficial, împinși de sentiment mai degrabă decât de inteligență, ci „știu" adevărul tradiției căreia socotesc că îi aparțin? Am dori să avem dovada existenței câtorva măcar, deoarece în ei stă cea mai mare

și poate singura nădejde de salvare a Occidentului; mărturisim însă că până acum n-am întâlnit asemenea oameni; să bănuim oare că, la fel ca unii înțelepți ai Orientului, ei se ascund în locuri aproape inaccesibile sau trebuie să părăsim până și această ultimă speranță? Occidentul a fost creștin în Evul Mediu, astăzi însă nu mai este; nimeni nu dorește mai mult decât noi ca el să redevină creștin și ca acest lucru să se producă mai repede decât lasă să se întrevadă situația din jurul nostru; nu e însă cazul să ne lăsăm legănați de iluzii: în acea zi, lumea modernă își va fi trăit sfârșitul.

Capitolul VIII
INVAZIA OCCIDENTALĂ

Dezordinea modernă a luat naștere, precum spuneam, în Occident și până de curând ea a rămas strict localizată în această zonă; acum se produce însă un fapt a cărui gravitate nu o putem ascunde: dezordinea se extinde pretutindeni și pare să cucerească până și Orientul. Desigur, invazia occidentală datează de mai multă vreme, dar ea se mărginea până acum la o dominație, mai mult sau mai puțin brutală, exercitată asupra celorlalte popoare, cu efecte limitate la domeniile politicii și economiei; în pofida tuturor eforturilor de propagandă practicată în diferite forme, spiritul oriental rămânea nealterat de multiplele deviații ale modernității iar vechile civilizații tradiționale dăinuiau intacte. Astăzi însă, există orientali mai mult sau mai puțin „occidentalizați" care și-au părăsit tradiția, adoptând toate aberațiile spiritului modern; aceste elemente rătăcite, hrănite de educația universităților europene și americane devin, în propria lor țară, o sursă de tulburare și de neliniște. Nu e cazul să exagerăm importanța acestui fenomen, cel puțin deocamdată: Occidentul își închipuie, firește, că aceste individualități zgomotoase, dar puțin numeroase, reprezintă Orientul actual, însă acțiunea lor nu este nici foarte amplă, nici foarte profundă; această iluzie

e ușor explicabilă, căci nimeni nu-i cunoaște pe adevărații orientali, aceia care de altfel nu caută să se facă remarcați; doar „moderniștii", la care tocmai ne-am referit se manifestă cu ostentație, vorbesc, scriu și se agită în toate chipurile. S-ar putea ca această mișcare antitradițională să câștige teren și de aceea suntem obligați să luăm în seamă toate eventualitățile, până și pe cele mai defavorabile: spiritul tradițional se retrage deja cumva în sine, iar centrele unde este păstrat integral devin din ce în ce mai închise și mai greu accesibile; generalizarea dezordinii corespunde exact celor ce trebuie să se întâmple în faza finală a vârstei sumbre – *Kali-Yuga*.

Trebuie să fie limpede că spiritul modern, fiind un fenomen exclusiv occidental, transformă mentalitatea celor ce i se supun într-una occidentală, chiar dacă sunt orientali prin naștere; acestora le-a devenit străină orice fel de idee orientală iar ostilitatea lor față de doctrinele tradiționale are ca unică scuză o totală ignoranță. Poate să pară ciudat și chiar contradictoriu că acești indivizi deveniți niște auxiliari ai „occidentalismului" (din punct de vedere intelectual sau mai degrabă împotriva oricărei intelectualități adevărate) apar, în anumite cazuri – în plan politic – ca niște adversari ai Occidentului; în fond, toate acestea nu trebuie să ne mire câtuși de puțin, căci încercând să instituie în Orient diverse „naționalisme", ei opun în mod necesar orice „naționalism" spiritului tradițional; combaterea dominației străine prin metode tipice Occidentului reprezintă o soluție similară cu lupta dintre popoarele occidentale; dar poate aici se află chiar rațiunea de a fi a acestor oameni. Într-adevăr, dacă asemenea mijloace au ajuns astăzi inevitabile, înseamnă că oamenii care le pun în practică au rupt orice

legătură cu tradiția; ei pot fi instrumente pasagere, eliminate apoi ca și adversarii lor occidentali. Ar fi de altfel destul de logic ca ideile pe care le-au răspândit occidentalii să se întoarcă împotriva lor, de vreme ce ele sunt factori de dezbinare și distrugere; așa va pieri, într-un fel sau în altul, civilizația modernă; nu contează dacă acest lucru se va întâmpla din cauza disensiunilor între occidentali – între națiuni sau clase sociale – sau, așa cum pretind unii, din cauza atacurilor orientalilor „occidentalizați" ori a unui cataclism provocat de „progresul științei"; în toate aceste cazuri, lumea occidentală e amenințată de ea însăși, de propria ei greșeală și de propriile ei produse.

Singura chestiune care rămâne nelămurită este dacă Orientul va suferi, din pricina spiritului modern, o criză trecătoare și superficială sau dacă, în căderea sa, Occidentul va târî întreaga omenire; e dificil să dai un răspuns azi în lipsa unor date certe; cele două spirite opuse sunt prezente acum, și unul, și celălalt, în Orient, iar forța spirituală, inerentă tradiției și subestimată de adversarii ei, poate triumfa asupra forței materiale după ce aceasta își va fi jucat rolul, înlăturând-o la fel cum lumina risipește tenebrele; vom afirma chiar că ea va triumfa cu siguranță mai devreme sau mai târziu deși e posibil ca victoria să fie precedată de un moment de totală întunecare. Spiritul tradițional nu poate pieri fiind, prin esență, superior morții și schimbării; dar se poate retrage cu desăvârșire din lumea exterioară și atunci va fi „sfârșitul unei lumi". Potrivit celor spuse până acum, realizarea acestei eventualități într-un viitor nu prea îndepărtat pare întru totul verosimilă; iar confuzia care, pornind din Occident, se răspândește acum în Orient, poate fi „începutul sfârșitului", semnul prevestitor al momentului

când, după tradiția hindusă, doctrina sacră se va închide toată într-o scoică, pentru a se ivi intactă, la răsăritul lumii noi.

Dar să lăsăm anticipările de o parte și să luăm în considerație numai evenimentele actuale: faptul că Occidentul a ajuns să invadeze totul e incontestabil; el s-a impus mai întâi în domeniul material – cel mai accesibil – acționând fie prin cucerire violentă, fie prin comerț și acapararea tuturor resurselor din țările subjugate; însă lucrurile merg acum și mai departe. Animați de nevoia de prozelitism, atât de specifică lor, occidentalii au reușit să infiltreze la alte popoare spiritul lor antitradițional și materialist; dacă prima formă de invazie ataca în fond doar trupul, aceasta din urmă otrăvește inteligențele și ucide spiritul; prima a pregătit-o și a făcut-o cu putință, de fapt, pe cealaltă, așa că până la urmă instrumentul cu care Occidentul a izbutit să se impună pretutindeni rămâne forța brutală. Nici nu putea fi altfel, de vreme ce aceasta e singura superioritate reală a civilizației apusene, care în rest e inferioară din toate celelalte puncte de vedere. Invazia occidentală înseamnă exclusiv invazia materialismului sub toate formele sale; toate deghizările mai mult sau mai puțin ipocrite, toate pretextele „moraliste", toate declamațiile „umanitariste", toată abilitatea unei propagande care știe să devină, la nevoie, insinuantă, pentru a-și atinge scopul distrugător, nu reușesc să mascheze un adevăr pe care doar naivii mai pot să-l conteste sau, bineînțeles, cei interesați în această operă realmente „satanică", în sensul cel mai riguros al cuvântului.[1]

---

[1] *Satan* înseamnă în ebraică „adversarul", cel care răstoarnă lucrurile, cel care le ia pe dos; e spiritul de negație și de subversiune,

Iar lucrul cel mai extraordinar e că în momentul în care Occidentul invadează întreaga lume, anumite persoane consideră potrivit să denunțe, ca pe un pericol ce le paralizează de spaimă, pretinsa infiltrare a ideilor orientale în acest Occident; iată o nouă aberație! Cu toată dorința noastră de a ne rezuma la considerații de ordin general, suntem obligați să spunem măcar câteva cuvinte despre o *Apărare a Occidentului*, publicată recent de dl Henri Massis, manifestare cu totul caracteristică stării de spirit la care ne-am referit.

Cartea e plină de confuzii și chiar de contradicții, dovedind încă o dată că mulți dintre cei ce ar vrea să reacționeze împotriva dezordinii moderne sunt prea puțin capabili să o facă în mod eficace, de vreme ce nu știu bine nici măcar ce anume au de combătut. Autorul afirmă în câteva rânduri că atacul său nu e îndreptat împotriva adevăratului Orient; dacă s-ar fi mărginit într-adevăr la critica fanteziilor „pseudoorientale“, adică a acelor teorii cu caracter exclusiv occidental răspândite sub diverse etichete înșelătoare – unul dintre numeroasele produse ale stării actuale de dezechilibru –, n-am putea decât să fim de acord cu afirmațiile sale, cu atât mai mult cu cât am denunțat noi înșine, mult înaintea lui, pericolul real al unor asemenea lucruri, ca și inconsistența lor intelectuală. Din păcate, autorul simte nevoia să atribuie Orientului niște teorii tot atât de fanteziste ca și cele la care ne-am referit și se sprijină în acest scop pe citate din câțiva orientaliști mai mult sau mai puțin „oficiali“ care

identificat cu tendința descendentă, „inferiorizantă“, „infernală“ în sens etimologic, cea pe care o parcurg ființele în procesul de materializare conform căruia are loc întreaga dezvoltare a civilizației moderne.

deformează, așa cum se întâmplă de obicei, doctrinele orientale până la caricatură; ce-ar zice oare autorul dacă alții ar proceda la fel cu Creștinismul și ar pretinde că-l judecă pornind de la lucrările unor „hipercritici" universitari? Asta face domnia sa în ceea ce privește doctrinele Indiei și ale Chinei, cu circumstanța agravantă că occidentalii ale căror afirmații le citează nu posedă nici cele mai elementare cunoștințe despre aceste doctrine, în timp ce colegii lor care se ocupă de Creștinism trebuie totuși să aibă oarecari cunoștințe despre acesta, chiar dacă ostilitatea lor față de tot ceea ce este religios îi împiedică să-l înțeleagă cu adevărat. Trebuie să mărturisim, de altfel, cu acest prilej, că expunerile orientaliștilor noștri sunt atât de impregnate de ostilitatea inerentă spiritului antitradițional încât ne-a fost foarte dificil să convingem pe anumiți orientali de faptul că ele nu sunt rezultatul unei poziții negativiste conștiente și voluntare, ci al unei neînțelegeri, pur și simplu; am dori, de asemenea, să-l întrebăm pe dl Massis dacă i se pare potrivit să atace tradiția altor popoare atunci când intenționează reconstituirea celei proprii. Vorbim de oportunitatea acestui demers fiindcă, în fond, domnia sa abordează chestiunea doar în plan politic; pentru noi, care ne plasăm într-un cu totul alt punct de vedere, acela al intelectualității pure, singura problemă e cea a adevărului; dar probabil acesta e un punct de vedere mult prea înalt și liniștit pentru ca polemiștii să-l găsească interesant și ne îndoim chiar că grija pentru adevăr poate ocupa un loc important în preocupările lor.[2]

---

[2] Știm că dl Massis are cunoștință de lucrările noastre dar se abține cu grijă să le pomenească fiindcă s-ar împotrivi tezei

Dl Massis critică ceea ce el numește „propagandiștii orientali“, expresie contradictorie în sine pentru că spiritul de propagandă este, precum am spus adesea, caracteristic exclusiv Occidentului; e limpede deci că autorul se înșală undeva în demersul său. De fapt, printre propagandiștii vizați de el putem distinge două grupuri, din care unul e format din occidentalii propriu-ziși; e de-a dreptul comic, dacă nu cumva e semnul celei mai deplorabile ignoranțe în ceea ce privește Orientul, ca rușii și germanii să fie socotiți printre reprezentanții spiritului oriental; autorul face unele observații foarte juste despre ei, dar nu îi descrie cu precizie drept ceea ce sunt. La acest prim grup noi am adăuga și pe „teozofii“ anglo-saxoni, ca și pe toți fondatorii unor secte de același gen, a căror terminologie orientală – doar o mască menită să le impună în ochii naivilor și ai oamenilor prost informați – ascunde idei pe atât de străine adevăratului Orient, pe cât sunt de dragi Occidentului modern; mai periculoși de altfel decât filozofii, fiindcă proclamă un „ezoterism“ pe care îl simulează în mod fraudulos, ei atrag spiritele sătule de speculații „profane“ și dezorientate în mijlocul haosului contemporan; ne miră că dl Massis nu vorbește aproape deloc despre ei. Cel de-al doilea grup se compune din acei orientali occidentalizați despre care vorbeam

---

sale; procedeul ni se pare cel puțin lipsit de franchețe. Dar ne socotim fericiți că am fost trecuți sub tăcere, fiind scutiți astfel de a vedea amestecate în polemici dezagreabile lucruri care, prin natura lor, trebuie să rămână deasupra oricărei discuții; spectacolul incomprehensiunii „profane“ conține întotdeauna ceva penibil, cu toate că adevărul „doctrinei sacre“ e, fără îndoială, prea înalt pentru a fi afectat de asemenea deformări.

adineaori, care sunt la fel de ignoranți ca și cei dintâi în ceea ce privește adevărata doctrină orientală și deci cu totul incapabili să o răspândească în Occident, presupunând că ar avea această intenție; de fapt, scopul pe care și-l propun e cu totul altul, fiindcă ei urmăresc să distrugă această doctrină chiar în Orient și să prezinte în același timp occidentalilor un Orient modernizat, organizat după teoriile ce le-au fost predate în Europa sau în America; veritabili agenți ai celei mai nefaste propagande occidentale – căci atacă direct inteligența –, ei reprezintă un pericol pentru Orient și nu pentru Occident. Cât despre adevărații orientali, dl Massis nu menționează nici măcar unul; i-ar fi fost, de altfel, greu s-o facă pentru că nu cunoaște cu siguranță nici unul; imposibilitatea de a cita numele unui oriental neoccidentalizat ar fi trebuit să-i dea de gândit și să-l convingă de inexistența „propagandiștilor orientali".

Deși nu ne stă în obicei să vorbim despre noi înșine, ne vedem siliți să declarăm explicit că, după știința noastră, nimeni n-a expus în Occident idei orientale autentice în afară de autorul prezentei cărți; demersul nostru are însă absolut aceleași criterii ca și cel pe care, forțat de împrejurări, l-ar fi întreprins orice oriental; lipsit deci de cea mai mică intenție de „propagandă" sau „vulgarizare", el vizează numai spiritele capabile să pătrundă doctrinele în fondul lor, fără a avea nevoie de denaturări pentru a deveni accesibile; vom adăuga că, în ciuda decăderii intelectualității occidentale, cei care înțeleg sunt mai puțin rari decât am fi bănuit, chiar dacă rămân, evident, o minoritate infimă. Sigur că un asemenea demers e străin de abordarea aleasă de dl Massis, poate nu atât cu scopul de a-și servi cauza, deși caracterul politic al

cărţii îndreptăţeşte o asemenea presupunere; să spunem, cu cea mai mare bunăvoinţă, că dânsul a adoptat acest gen fiindcă a fost tulburat de spaima generată de presentimentul unei distrugeri mai mult sau mai puţin apropiate a civilizaţiei occidentale; spre părerea noastră de rău, el nu a putut să discearnă limpede adevăratele cauze care ar putea declanşa distrugerea, deşi dă dovadă pe alocuri de o îndreptăţită severitate faţă de multe aspecte ale lumii moderne. Tocmai de aceea, de fapt, teza sa este permanent oscilantă: pe de o parte, el nu-şi identifică cu precizie adversarii pe care ar trebui să-i combată, pe de alta, „tradiţionalismul" său îl face să ignore total esenţa tradiţiei pe care o confundă în mod vizibil cu un soi de „conservatorism" politico-religios de factură absolut exterioară.

Spuneam că mintea dlui Massis e tulburată de teamă; cea mai bună dovadă este atitudinea uimitoare, ba chiar de neconceput, pusă pe seama aşa-zişilor „propagandişti orientali": ei ar fi mânaţi de o ură teribilă împotriva Occidentului şi pentru a-l submina ei ar încerca să-i inculce propriile doctrine, adică să-i dăruiască ceea ce au mai preţios – substanţa însăşi, miezul spiritului lor! Contradictorie în sine, o asemenea ipoteză nu poate stârni decât stupefacţie: teza laborios eşafodată se prăbuşeşte pe loc şi se pare că autorul nu i-a sesizat lipsa de verosimilitate; nu putem crede că a fost conştient de şubrezenia ei şi că domnia sa a contat pe lipsa de clarviziune a cititorilor spre a-i face să o accepte. Oricine îşi dă seama, fără a reflecta prea mult, nici prea profund, că prima reacţie a unor eventuali aprigi duşmani ai Occidentului ar consta în ascunderea propriei doctrine şi păzirea ei cu grijă, pentru a bloca orice posibilitate de acces

al occidentalilor; acest reproș a fost deja formulat la adresa orientalilor și ar putea părea motivat. Lucrurile stau însă cu totul altfel: reprezentanții autentici ai doctrinelor tradiționale nu urăsc pe nimeni iar rezerva lor pornește doar din faptul că socotesc absolut inutilă expunerea anumitor adevăruri în fața unor oameni incapabili să le înțeleagă; niciodată însă ei nu au refuzat să împărtășească învățătura celor care, indiferent de origine, posedă „calificările" necesare; sunt oare ei de vină dacă printre aceștia se află prea puțini occidentali? Pe de altă parte, cine poartă răspunderea faptului că, indiferentă mai întâi față de occidentali, marea masă a orientalilor a ajuns să le fie ostilă? Oare e de vină elita orientală, dedicată integral contemplației intelectuale și rezervată față de orice agitație exterioară sau, mai degrabă, occidentalii înșiși, care au făcut tot ce le-a stat în putință pentru ca prezența lor să devină odioasă și intolerabilă? E de ajuns să punem problema corect și răspunsul vine de la sine; chiar admițând că, după o îndelungată răbdare, orientalii ar vrea să redevină propriii lor stăpâni, cine le-ar putea critica dorința? E adevărat însă că, amestecate cu unele porniri pătimașe, lucrurile pot căpăta nuanțe diverse, ba chiar contradictorii: astfel, rezistența unei națiuni occidentale în fața invaziei străine e numită „patriotism" și e profund elogiată; întreprinsă de un popor al Orientului, ea se cheamă „fanatism" ori „xenofobie" și stârnește doar dispreț și ură. Oare europenii nu pretind că impun pretutindeni dominația, în numele „Legalității", „Libertății", „Dreptății" și „Civilizației" interzicând celorlalți să trăiască și să gândească altfel decât ei? Veți fi desigur de acord că „moralismul" e într-adevăr un lucru admirabil, dacă nu cumva veți prefera să conchideți ca mine

că, în afara câtorva excepții, cu atât mai demne de stimă cu cât sunt mai rare, în Occident nu mai există astăzi decât două feluri de oameni, tot atât de neinteresanți unii ca și ceilalți: naivii care se lasă înșelați de cuvinte mari și cred în „misiunea lor civilizatoare“, inconștienți de barbaria materialistă în care se scaldă, și abilii, care exploatează această stare de spirit pentru a-și satisface instinctele de violență și de cupiditate. Ceea ce e absolut sigur însă e că orientalii nu amenință pe nimeni și nici nu se gândesc să invadeze Occidentul în vreun fel; ei au pentru moment destule de făcut pentru a se apăra împotriva opresiunii europene, ce riscă să le mineze până și spiritul; și e cel puțin curios să constați că agresorii pozează în victime.

Această clarificare era necesară întrucât anumite lucruri trebuie spuse: dar nu mai e cazul să insistăm, teza „apărătorilor Occidentului“ fiind cât se poate de fragilă și de inconsistentă. Am abandonat, de fapt, în mod excepțional rezerva obișnuită de a ne referi la individualități, citindu-l pe dl Henri Massis, doar fiindcă el reprezintă un anume aspect al mentalității contemporane ce nu poate fi trecut cu vederea într-un studiu despre starea lumii moderne. Cum ar putea oare acest „tradiționalism“ de ordin inferior, îngust, opac și în mare parte artificial să se opună în mod real și eficace unui spirit cu care împărtășește atâtea prejudecăți? Și de-o parte, și de cealaltă domnește de fapt cam aceeași necunoaștere a adevăratelor principii, aceeași înclinație de a nega tot ceea ce depășește un anumit orizont limitat, aceeași incapacitate de a înțelege existența unor civilizații diferite, aceeași superstiție a „clasicismului“ greco-latin. Reacția este interesantă pentru noi doar fiindcă trădează nemulțumirea

unora dintre contemporani față de starea actuală a lucrurilor, o nemulțumire care și-ar putea găsi alte modalități de manifestare, mai coerente și mai eficace; pentru moment, totul rămâne însă haotic și rezultatele sunt greu de prevăzut. Ar fi poate util să precizăm totuși unele aspecte strâns legate de destinul lumii actuale care vor servi astfel și drept concluzii ale studiului de față în măsura în care se pot trage concluzii fără a oferi ignoranței „profane“ o ocazie de a reacționa în mod superficial, adică dezvoltând în mod imprudent considerații ce n-ar putea fi justificate prin metode obișnuite. Nu suntem dintre aceia care cred că orice poate fi spus oricum, mai ales când, ieșind din domeniul doctrinei, intrăm în cel al aplicațiilor ei; tocmai aici se impun unele rezerve și intervin chestiuni de oportunitate absolut legitime, străine însă de anumite temeri puerile iscate de ignoranța unor oameni care, după o proverbială expresie hindusă, „iau frânghia drept șarpe“. Cu sau fără voie, lucrurile ce trebuie spuse vor fi spuse pe măsură ce o vor cere împrejurările; nici eforturile interesate ale unora, nici ostilitatea inconștientă a altora nu vor putea împiedica dezvăluirea lor; pe de altă parte, nerăbdarea celor cuprinși de ritmul febril al lumii moderne, doritori să știe totul dintr-odată, nu va determina cunoașterea lor în exterior mai repede decât se cuvine; cei din urmă se vor putea măcar consola cu gândul că mersul accelerat al evenimentelor le va da, desigur, în curând satisfacție; bine ar fi să nu regrete atunci o pregătire neîndestulătoare pentru a dobândi o cunoaștere la care aspiră adeseori mai mult din entuziasm decât datorită unui discernământ veritabil!

Capitolul IX
CÂTEVA CONCLUZII

Studiul nostru și-a propus să arate în ce fel aplicarea datelor tradiționale permite soluționarea problemelor ce se impun rezolvate în prezent, să explice starea actuală a umanității terestre și să judece din perspectiva adevărului, iar nu a regulilor convenționale ori a înclinațiilor sentimentale, tot ceea ce constituie specificul civilizației moderne. N-am avut, de altfel, pretenția de a epuiza subiectul, nici de a-l trata în detaliu sau de a-i dezvolta fiecare aspect în întregime; păstrând în permanență legătura cu principiile, viziunea noastră este, în mod obligatoriu, esențialmente sintetică și nu analitică, precum aceea proprie științei „profane"; însă tocmai fiindcă este sintetică, o asemenea viziune înaintează mult mai departe, în sensul unei reale explicații, decât o analiză oarecare ce nu dispune decât de o simplă valoare descriptivă. Ni se pare că am spus totuși destule pentru ca toți cei capabili de înțelegere să deducă, singuri, măcar o parte din consecințele cuprinse implicit în prezentarea noastră; aceștia trebuie să fie convinși că o astfel de abordare le va fi cu mult mai utilă decât o lectură lipsită de reflecție și meditație; lucrarea noastră e concepută tocmai ca un punct de plecare potrivit pentru reflecție și meditație,

ca sprijin suficient pentru înălțarea dincolo de multitudinea sterilă a opiniilor individuale.

Ne mai rămâne să spunem câteva cuvinte despre ceea ce am numi importanța practică a unui studiu ca cel de față: dacă ne-am fi concentrat asupra doctrinei metafizice pure, pentru care orice aplicație este contingentă, întâmplătoare, am fi putut neglija foarte bine aspectul practic; însă în acest caz e vorba tocmai de aplicații. Dincolo de orice valoare practică, aplicațiile au de altfel o dublă rațiune de a fi: ele reprezintă consecințele legitime ale principiilor, dezvoltări normale ale unei doctrine care, fiind una și universală, trebuie să cuprindă toate nivelurile realității, fără excepție; ele sunt în același timp, pentru unii cel puțin, mijloace de pregătire spre a se ridica la cunoașterea superioară așa cum e înțeleasă ea de către „știința sacră". Pe deasupra, în cazul când ne aflăm în domeniul aplicațiilor, este perfect legitim să le considerăm în sine, cu valoarea lor proprie, fără însă a neglija din această cauză legătura lor cu principiile – acest pericol e extrem de real, de vreme ce tocmai el a dus la degenerescența din care s-a ivit „știința profană", însă el poate fi ușor evitat de către cei care știu că totul decurge și depinde în întregime de intelectualitatea pură, că tot ceea ce nu pornește în mod conștient de la ea este doar iluzoriu. Am spus deja de nenumărate ori că totul trebuie să înceapă de la cunoaștere: cunoașterea, situată aparent la cea mai mare depărtare de ordinea practică, dispune totuși de o eficacitate maximă în acest domeniu pentru că fără cunoaștere nimic nu se poate împlini cu adevărat, aici ca și pretutindeni, ci se reduce la o agitație vană și superficială. Revenind acum la problema noastră, vom spune că, dacă toți oamenii ar înțelege efectiv ce anume

e lumea modernă, această lume ar dispărea pe dată, existența sa fiind, ca și aceea a ignoranței sau a oricărei alte limitări, pur negativă: lumea modernă nu trăiește decât prin negarea adevărului tradițional și suprauman. Transformarea s-ar produce atunci fără nici o catastrofă, soluție ce pare însă aproape imposibilă pe orice altă cale; ne înșelăm oare atunci când afirmăm că o asemenea cunoaștere poate avea consecințe practice realmente incalculabile? Pe de altă parte, pare, din nefericire, la fel de greu de admis ca toți oamenii să ajungă la o asemenea cunoaștere, de care majoritatea sunt astăzi chiar mai departe ca oricând; e adevărat că n-ar fi nevoie de așa ceva, ci ar fi de ajuns o elită puțin numeroasă, dar suficient de solid constituită pentru a orienta marea masă umană, capabilă să-i urmeze sugestiile fără a-și da măcar seama de existența sau mijloacele ei de acțiune; mai e oare cu putință formarea unei asemenea elite în Occident?

Nu intenționăm să revenim asupra rolului, evocat deja de noi cu alte prilejuri, pe care o elită intelectuală e chemată să-l joace în toate posibilele variante ale unui viitor mai mult sau mai puțin iminent. Ne vom mărgini doar la a spune următoarele: indiferent de modalitățile prin care se efectuează schimbarea, adică trecerea de la o lume la alta, indiferent dacă e vorba de un ciclu mai lung sau de unul mai scurt și indiferent dacă pare o ruptură bruscă, schimbarea nu implică niciodată o discontinuitate absolută, întrucât există o înlănțuire cauzală a tuturor ciclurilor. Dacă elita la care ne-am referit va ajunge să se constituie cât mai este încă vreme, ea ar putea pregăti condiții pentru ca schimbarea să se producă în mod cât mai favorabil, astfel încât tulburarea inerentă fenomenului să fie redusă la minimum; iar dacă

violența nu va putea fi evitată, elita va avea totuși o sarcină, poate și mai însemnată, și anume să contribuie la conservarea a tot ceea ce trebuie să supraviețuiască din lumea prezentă pentru a servi la construcția lumii viitoare. E limpede că nu trebuie așteptat finalul cursului descendent al lumii pentru a pregăti ascensiunea restauratoare, din moment ce se știe că aceasta va avea loc cu siguranță, chiar dacă precedată de un cataclism inevitabil; truda elitei va fi oricum fertilă, atât în ceea ce privește beneficiul ce-i va reveni direct, cât și în privința rezultatelor ulterioare ce vor afecta umanitatea în ansamblul ei.

Iată cum se cuvine să fie abordată chestiunea: elita civilizațiilor orientale există încă și, chiar admițând că se va reduce numeric din cauza invaziei moderne, ea va rezista totuși până la capăt, fiind singura în stare să păstreze depozitul nepieritor al tradiției și să asigure transmiterea a tot ceea ce a fost păstrat. Occidentul și-a pierdut, dimpotrivă, elita; nu știu dacă ea se va reînchega înainte de sfârșitul epocii noastre, deci dacă lumea occidentală, în pofida devierii sale, va juca mereu un rol în această operă de păstrare și de transmitere; dacă nu se va întâmpla așa, civilizația ar pieri în mod sigur, căci nici unul dintre elementele ei, complet secătuite de spirit tradițional, nu va mai putea fi folosit în viitor. Astfel pusă, problema e poate secundară în ceea ce privește rezultatele finale, dar prezintă interes dintr-un punct de vedere relativ, demn de luat în seamă atunci când ne ocupăm de condițiile particulare ale epocii în care trăim. În principiu, ne-am putea mărgini să spunem că lumea occidentală reprezintă parte a unui ansamblu din care s-a rupt la începutul timpurilor moderne; în ultima fază de integrare a ciclului, toate elementele acestui ansamblu

își vor regăsi locul, ceea ce nu implică neapărat o constituire prealabilă a tradiției occidentale, care se poate păstra doar ca o virtualitate permanentă în sânul propriului principiu în afara formei speciale pe care a căpătat-o într-un anume moment determinat. O spunem doar cu titlu de indicație, deoarece, pentru a aprofunda această chestiune, ar fi necesară discutarea raporturilor dintre tradiția primordială și tradițiile subordonate, subiect prea larg pentru a ne permite să-l dezvoltăm aici. Ultima variantă ar fi cea mai defavorabilă pentru lumea occidentală, iar starea sa actuală ne face să credem că, din nefericire, ea va fi și varianta reală; sunt totuși, precum spuneam, și semne care ne îngăduie să nu ne pierdem definitiv speranța într-o soluție mai bună.

În Occident există acum un număr, mai mare decât s-ar crede, de oameni care încep să-și dea seama de ceea ce lipsește civilizației apusene; reacțiile lor se reduc însă la aspirații vagi sau la căutări adeseori sterile, dacă nu chiar la simple rătăciri, din lipsă de date reale – singurele pe care și-ar putea întemeia eforturile –, precum și din lipsa unei organizări care să le furnizeze îndrumarea doctrinară necesară. Nu ne referim, desigur, la cei care au găsit deja o orientare în tradițiile orientale și ca atare nu mai aparțin, din punct de vedere intelectual, Occidentului; ei reprezintă de altfel o excepție și nu pot face în nici un caz parte integrantă dintr-o elită occidentală, ci constituie o prelungire a elitelor orientale, care poate deveni o punte de legătură dintre acestea și elita occidentală în ziua când aceasta se va fi constituit; asemenea elită se poate cristaliza numai printr-o inițiativă occidentală și aici apare marea dificultate. Inițiativa se poate manifesta în două chipuri: fie că Occidentul își va găsi

mijloacele în sine însuși, printr-o întoarcere directă la tradiția proprie, asemănătoare unei treziri spontane a posibilităților sale latente, fie că anumite elemente occidentale vor împlini munca de constituire cu ajutorul unei cunoașteri a doctrinelor orientale, o cunoaștere ce nu va putea fi decât indirectă – pentru că acești oameni trebuie să rămână occidentali – dar pe care ei ar putea-o dobândi printr-o influență secundă tocmai de la intermediari cum sunt cei la care ne-am referit mai sus. Prima ipoteză e foarte puțin verosimilă, fiindcă implică existența unui centru occidental în care spiritul tradițional să se fi păstrat integral. Spuneam însă că, în ciuda anumitor afirmații, existența unui asemenea centru pare aproape imposibilă; să analizăm deci a doua ipoteză.

Pentru formarea unei elite ar fi, dacă nu indispensabilă, în orice caz de mare ajutor, găsirea unui punct de sprijin într-o organizație occidentală care să existe efectiv; or, singura organizație cu caracter tradițional, păstrătoare a unei doctrine susceptibile să furnizeze baza potrivită pentru o asemenea întreprindere este Biserica catolică. Ar fi de ajuns ca, fără a schimba cu nimic forma religioasă sub care se prezintă în exterior, doctrina să-și recapete sensul profund, prezent în miezul ei, dar uitat de actualii săi reprezentanți, la fel cum a fost uitată și unitatea ei esențială cu celelalte forme tradiționale; cele două aspecte sunt, de altfel, inseparabile. Ar fi o realizare a Catolicismului în adevăratul sens al cuvântului care, etimologic, exprimă ideea de „universalitate", adesea pierdută din vedere de cei care ar vrea să facă din Catolicism o entitate pur occidentală, fără nici o legătură efectivă cu alte tradiții; am putea spune că, în actuala stare de lucruri, Catolicismul are doar o existență virtuală, de

vreme ce nu mai aflăm în el conştiinţa universalităţii; nu e mai puţin adevărat că existenţa unei organizaţii cu acest nume indică o posibilă bază pentru reconstituirea spiritului tradiţional în accepţia sa completă, cu atât mai mult cu cât ea a servit deja în Evul Mediu drept suport al acestui spirit în lumea occidentală. N-ar fi vorba deci decât de o reconstituire a ceea ce a existat înaintea devierii moderne, cu adaptările necesare la condiţiile unei alte epoci; iar dacă unii se miră sau protestează împotriva unei astfel de idei o fac pentru că, poate fără să-şi dea seama şi împotriva vrerii lor, au ajuns atât de impregnaţi de spiritul modern încât au pierdut cu desăvârşire sensul unei tradiţii din care le-a mai rămas doar „coaja". Ar fi de mare însemnătate să ştim în ce măsură formalismul „literei" – încă una dintre varietăţile „materialismului", aşa cum îl defineam mai sus – a sufocat definitiv spiritualitatea sau dacă aceasta din urmă e doar trecător întunecată, capabilă să se trezească chiar în sânul organizaţiei existente. Numai cursul evenimentelor viitoare ne va îngădui s-o aflăm.

S-ar putea, de altfel, ca tocmai aceste evenimente să impună conducătorilor Bisericii catolice, mai devreme sau mai târziu, ca pe o necesitate ineluctabilă, o atitudine a cărei importanţă în ceea ce priveşte intelectualitatea pură ei nu o înţeleg; ar fi, fără îndoială, regretabil ca numai circumstanţe atât de contingente cum sunt cele din domeniul politic, izolate complet de orice principiu superior, să le dea de gândit; dar e firesc ca ocazia de a-şi dezvolta posibilităţile latente să apară fiecăruia în modalităţile cele mai potrivite propriei sale puteri de înţelegere la un moment dat. Vom spune de aceea că, faţă de agravarea unei dezordini din ce în ce mai generalizate, se impune apelul

la unirea tuturor forțelor spirituale care exercită încă o acțiune în lumea exterioară, atât occidentală cât și orientală; iar în Occident singura forță rămasă e Biserica catolică. Stabilirea unui contact cu reprezentanții tradițiilor orientale ar fi salutară, ca prim pas și punct de pornire posibil, pentru cristalizarea unei veritabile înțelegeri, pe care simpla apropiere exterioară și „diplomatică“ nu o poate suplini decât în mod iluzoriu și fără consecințele dorite. S-ar ajunge astfel la ceea ce trebuia să fie începutul normal al eforturilor, anume acordul asupra principiilor acord a cărei condiție necesară și suficientă ar fi ca reprezentanții Occidentului să redevină cu adevărat conștienți de aceste principii, precum au rămas întotdeauna cei ai Orientului. Adevărata înțelegere nu se poate realiza, repetăm, decât pornind de sus și din interior, deci în domeniul pe care îl putem numi intelectual sau spiritual căci, pentru noi, cele două cuvinte au, în fond, exact aceeași semnificație; o dată stabilită la acest nivel, înțelegerea s-ar instaura în mod firesc și în celelalte domenii la fel cum o dată afirmat un principiu toate consecințele sale implicite pot fi deduse și „explicitate“. O singură piedică se poate ivi pe acest drum și anume prozelitismul occidental, incapabil să admită că există situații în care „aliații“ nu-ți sunt câtuși de puțin „supuși“; pentru a spune lucrurilor pe nume, e vorba de incapacitatea de a-i înțelege pe ceilalți, incapacitate al cărei corolar este și prozelitismul; va putea fi depășită oare această piedică? În cazul persistenței ei, elita va trebui să se sprijine, pentru a se constitui, doar pe efortul celor calificați prin capacitate intelectuală proprie, în afara oricărui mediu deja creat și, bineînțeles, pe ajutorul Orientului; munca ei ar fi mai dificilă și acțiunea s-ar putea desfășura doar pe termen

lung, fiind necesară mai întâi o perioadă de creare a instrumentelor pe care, altfel, le-ar fi putut avea deja la dispoziție; dar, oricât ar fi de mari, dificultățile nu sunt de natură să împiedice ceea ce trebuie oricum să se împlinească într-un fel sau altul.

Considerăm deci oportun să mai adăugăm următoarele: există încă de pe acum în lumea occidentală indicii ale unei mișcări, deocamdată imprecise, dar care poate și trebuie să ducă în mod normal la reconstituirea unei elite intelectuale, în cazul în care dezvoltarea nu i-ar fi oprită de dezlănțuirea rapidă a vreunui cataclism. Nu mai e nevoie să spunem că Biserica ar avea tot interesul, dat fiind rolul ei în viitor, să o ia înainte și să sprijine această mișcare, nu să se izoleze, lăsând-o să se desfășoare în mod independent, pentru a fi obligată apoi s-o urmeze în vederea menținerii unei influențe pe care ar putea-o pierde; nu e nevoie să adoptăm un punct de vedere prea elevat, nici prea greu accesibil pentru a înțelege că Biserica ar fi principalul beneficiar al unei asemenea atitudini care, departe de a-i solicita vreun compromis de ordin doctrinar, ar avea, dimpotrivă, ca rezultat debarasarea ei de orice infiltrare a spiritului modern, cât și avantajul unei perfecte mențineri a formelor exterioare. Ar fi paradoxal ca realizarea integrală a unui Catolicism să se petreacă fără participarea Bisericii catolice, care s-ar vedea astfel pusă în ciudata situație de a accepta să fie apărată împotriva celor mai teribile asalturi pe care le-a avut de înfruntat vreodată, viitorii apărători fiind tocmai oamenii desconsiderați și suspectați, fără temei, de către conducătorii actuali ai Bisericii sau de cei lăsați să vorbească în numele ei; ne-ar părea rău să se întâmple așa dar, pentru ca lucrurile să

nu ajungă aici, ar fi momentul ca toți cei cărora poziția le conferă responsabilități importante să acționeze în deplină cunoștință de cauză și să nu mai îngăduie minarea unor încercări cu multe consecințe benefice din cauza lipsei de înțelegere sau a relei-credințe a câtorva indivizi, mai mult sau mai puțin subalterni, lucru ce s-a mai întâmplat deja și este încă un semn al dezordinii din ce în ce mai accentuate care a ajuns să domnească pretutindeni. Știm prea bine că nimeni nu ne va mulțumi pentru aceste avertismente lansate în mod independent și cu totul dezinteresat; vom continua însă, atunci când va fi necesar și sub forma cea mai potrivită împrejurărilor, să spunem ceea ce trebuie spus. Rezumăm aici câteva concluzii la care am ajuns conduși de anumite „experiențe" foarte recente, întreprinse, fără îndoială, pe teren pur intelectual; nu intenționăm să intrăm deocamdată în detalii, puțin interesante de altfel în sine; dar putem afirma că nimic din cele spuse înainte nu a fost așternut pe hârtie fără o matură chibzuință. Ar fi de asemenea absolut inutil să ni se replice cu argutii filozofice, pe care nu vrem să le luăm în seamă; vorbim cu seriozitate despre lucruri serioase și nu avem timp de pierdut în dispute verbale lipsite pentru noi de orice interes; înțelegând să rămânem departe de orice polemică, de orice dispută între școli și partide, refuzăm să ne lăsăm catalogați sub una dintre acele etichete occidentale pe care contemporanii se grăbesc să le aplice pretutindeni, fiindcă nu e nici una care să ni se potrivească; dacă suntem sau nu pe placul unora nu importă, căci nimic nu ne poate face să ne schimbăm atitudinea în această privință.

Se cuvine să adresăm acum un avertisment celor care, prin aptitudini pentru o înțelegere superioară, dacă nu

printr-un grad de cunoaștere atinsă efectiv, par meniți să devină elementele unei viitoare elite posibile. Este neîndoielnic că spiritul modern, cu adevărat „diabolic" în toate sensurile cuvântului, încearcă prin orice mijloace să împiedice aceste elemente, deocamdată izolate și dispersate, să câștige coeziunea necesară pentru exersarea unei acțiuni reale asupra mentalității generale; cei care sunt conștienți de scopul către care trebuie să tindă eforturile lor nu trebuie să se lase așadar descurajați de dificultățile ce li se vor ivi în cale, de orice natură ar fi ele. Cei ce n-au ajuns încă la punctul din care o direcție infailibilă îi menține pe calea adevărată fără putință de rătăcire trebuie să știe că îi pot amenința oricând deviații grave; se cere, de aceea, o mare prudență, o vigilență dusă, am spune, chiar până la neîncredere pentru că „adversarul", care nu e încă învins definitiv, știe să ia chipuri dintre cele mai felurite și mai neașteptate. Se poate ca unii dintre cei ce cred că au scăpat de influența „materialismului" modern să se lase înșelați de aspecte aparent opuse acestuia, dar situate în realitate la același nivel; și, dată fiind înclinația spirituală occidentală, se cuvine să-i prevenim contra atracției pe care pot s-o exercite asupra lor „fenomenele" mai mult sau mai puțin extraordinare din care provin în mare parte toate erorile „neospiritualiste"; acest pericol se va agrava, cu siguranță, pentru că forțele obscure care întrețin starea actuală de dezordine folosesc aceste fenomene ca pe unul dintre cele mai puternice mijloace de acțiune. Nu ne aflăm probabil prea departe de vremea vestită în cuvântul, deja pomenit, al Evangheliei: „Căci se vor ridica hristoși mincinoși și prooroci mincinoși și vor face semne mari și minuni ca să amăgească, de va fi cu putință, și pe cei aleși."

„Aleșii“ sunt, după cum o spune și numele, cei care fac parte din „elită“, înțeleasă în plinătatea sensului ei adevărat; de aceea, ținem la acest termen, în ciuda demonetizării lui în lumea „profană“; cei aleși nu mai pot fi amăgiți, dată fiind „realizarea“ interioară la care au ajuns; nu tot așa stau lucrurile cu cei care, dăruiți cu posibilități de cunoaștere, sunt deocamdată doar „chemați“; de aceea și zice Evanghelia: „mulți chemați, puțini aleși“. Vine o vreme când va fi foarte greu „să se aleagă neghina de grâu“, să se opereze ceea ce teologii numesc „deosebirea duhurilor“, deoarece manifestările dezordonate se vor înmulți și se vor intensifica, iar cei ce ar trebui să călăuzească mulțimile greșesc din lipsă de cunoaștere, fiind adesea doar „călăuze oarbe“. Se va vedea atunci dacă în atari împrejurări subtilitățile dialectice mai sunt de vreun folos, dacă e de ajuns o „filozofie“, fie ea cea mai bună dintre toate, pentru a stăvili dezlănțuirea „puterilor infernale“; avem aici de-a face cu încă o iluzie care atrage pe mulți dintre cei ce ignoră caracterul intelectualității pure și își închipuie că o cunoaștere pur filozofică – în cazul cel mai favorabil, umbra unei cunoașteri adevărate – ar fi în stare să remedieze totul și să realizeze redresarea mentalității contemporane; mai există și unii care cred că pot găsi în știința contemporană mijlocul de a se ridica la adevărurile superioare, în timp ce această știință se bazează tocmai pe negarea lor. Toate aceste iluzii pot duce la rătăciri și din această pricină multe eforturi se irosesc zadarnic și mulți dintre cei care ar dori sincer să reacționeze împotriva spiritului modern rămân neputincioși, pentru că, neputând găsi principiile esențiale, în lipsa cărora orice acțiune rămâne absolut ineficace,

ei s-au lăsat târâți într-un impas din care le este acum cu neputință să iasă.

Cei care vor reuși să învingă toate obstacolele și să triumfe asupra unui mediu potrivnic oricărei spiritualități vor fi, desigur, puțini la număr; dar, o spunem încă o dată, nu numărul e important într-un domeniu ale cărui legi sunt cu totul altele decât cele ale materiei. Nu trebuie deci să ne pierdem nădejdea; și chiar de n-ar mai fi de așteptat nici un rezultat semnificativ înainte de prăbușirea catastrofică a lumii moderne, eforturile tot ar trebui continuate, fiindcă importanța unei asemenea lucrări se întinde cu mult dincolo de epoca actuală. Cei ispitiți să cedeze disperării trebuie să se gândească la faptul că nimic din ceea ce se împlinește la acest nivel nu poate fi considerat pierdut, că dezordinea, eroarea și întunericul nu pot birui decât în mod aparent și trecător, că toate dezechilibrele parțiale și tranzitorii concură cu necesitate la marele echilibru total și că nimic nu poate rezista forței adevărului; deviza lor trebuie să fie aceea adoptată cândva de anumite organizații inițiatice ale Occidentului... *Vincit omnia Veritas.*

CUPRINS